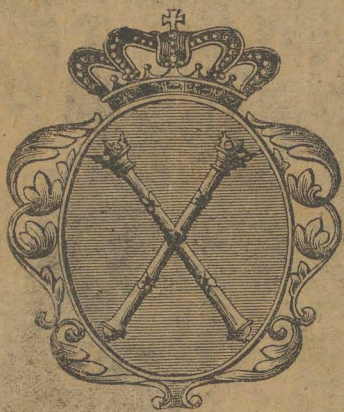

Filozofia

Biblioteka Jagiellońska.

Filozof. pols.

1043.

I. C. 76.

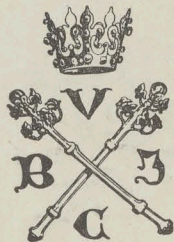
1881. XV. 10.

autor anonim Tajński Herrmann von
Schooten, Tomasz polski (podług
Ludwika Sobolewskiego) Sebastian
Klonowicz, drukow. około 1603
u Sebastiana Sternackiego w Ra-
kowie (co widać z ozdóbek które też
są na Katechizmie rakowskim)

(Bardzo rzadkie)

reka Pawła Zęby.

Selo

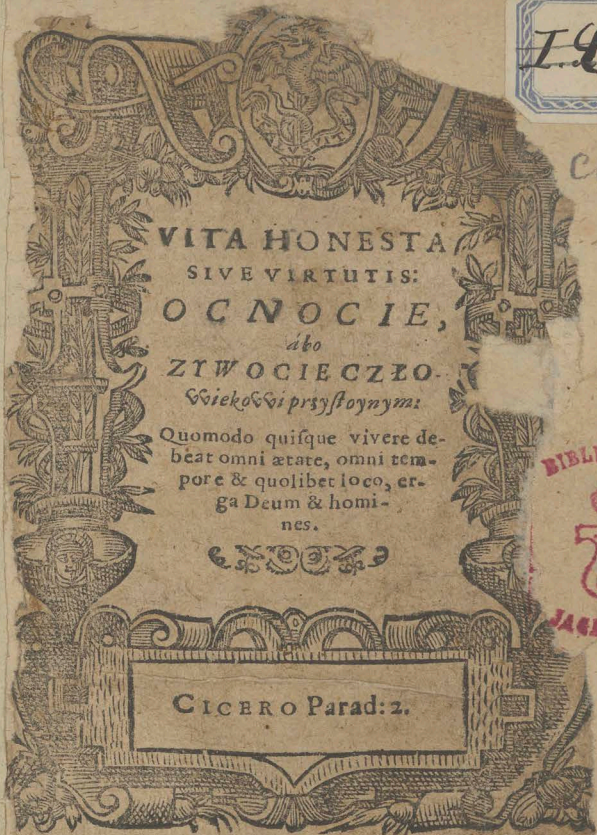
556

CIMELIA

Nie
bie
ia,

I. 276.

Cim 576

VITA HONESTA
SIVE VIRTUTIS:

OCNOCIE,

abo

ZTWOCIE CZŁO-

Świekości przystoynymi

Quomodo quisque vivere de-
beat omni aetate, omni tem-
pore & quolibet loco, er-
ga Deum & homi-
nes.

CICERO Parad: 2.

BIBLIOTEKA UNIWERSYTETU

JAGELLONICAN

Niewiedza, ludzie, niewiedza, co za moc w so-
bie ma CNOTA. Jmie Cnoty w vsctech ma-
ia, coby ona w czlowieku robila, niewiedza.

P R A E F A T I O.

LA CTANTIUS Firmianus libro secundo Di-
vinarum institutionum inquit, post omnia
in mundum creata, ultimò natum esse ho-
minem, sic dicens: Et noluit Deus hominẽ
inducere in hunc mundum, nisi omnibus perfectis,
Et sanctæ literæ docent, hominem esse ultimum o-
pus Dei, & sic in mundum inductum, quasi in domũ
jam preparatam & instructam: illius enim causa fa-
cta sunt omnia. Quod & Gentiles poëta testantur,
ut Ovidius, dum de mundo, & omnibus creatis dix-
rat, sic de homine inquit:

*ſc̄ctius his animal, mentisque capaxus alte
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est, &c.*

Vt scilicet rector & gubernator, ac rex creatorum
omnium in mundo, & Dei vicarius. Oportet namq;
prius esse subditos & regnum, antequam rex consti-
tuatur. Si igitur homo rex est: convenit scire ejus na-
tivitatem, imperium, & potentiam, & nobilitatem
ut de regibus vulgò scribunt Historici. Natus est ho-
mo è nobilissimo patre, Deo scilicet, ex limo terræ,
ut non nimium superbiat. Postquam creatus erat,
ex ejus corpore addita est sibi foemina: quam ac se-
ipsum amaret, quia sciebat pater ejus Deus, malè esse
homini soli. Natus est, vel nascitur nodus in mun-
dum, ut seipsum vestiatur non solum vestib⁹ laneis ve-
linceis, sed & virtute: nascitur non pilosus more be-
lliarum, ut pius & humanus sit, non immanis: nam
pili in corpore atrocem ostendunt animum. Nascitur
corpore debili, ut suis non fidat virib⁹ ac bellia, se
Dei impleret opem. Tamen robustorum animaliu

H
vicy
twia
nieg
6203
7:5633

lako
e e,
bye p
lem:
wiew
nkon
wiell
wyno
nierw
Bog,
na sz
ale, y
mym
sierze
mdty
szeta

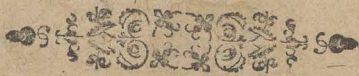
Przedmowa

PO wsytkich rzeczach stworzonych, ostatniego wświe-
 tka Bog stworzył. O czym mowi Lactantius:
 Niechciał Bog wprowadzić na świat człowieka, aż
 inſe wsytkie rzeczy doſkonale stworzył. A piſmo ſ.
 wazy, iż człowiek ieſt oſtātni wyznęk Boży, wprowadzony na
 ſwiat, iako w dom zgotowany i przyozdobiony: abowiem dla
 niego wsytkie ſie rzeczy ſtaly. Co y Pogańſcy poetowie ſwiad-
 cza; między ktorymi Ovidius, powieſdzia wſy o ſwiecie y
 rzeczach inſzych stworzonych, iako o człowieku mowi:

Stworzone rzeczy ziemskie gdy koniec wiſdzialy,
 Wſytkie na rządźce ſwego człowieka czekaly.

Iakoby na pānā y Krolā wsytkich rzeczy stworzonych na ſwie-
 cie, y namiestnikā Bożego: gdyſ kroleſtwo y peddani muſā
 być pierwey niſ Krolā poſłanowia. Ieſli tedy człowiek ieſt Kro-
 lem: ſłuſna rzecz, abyſmy wiſdziali o iego nārōdzeniu, pān-
 ſtwie, mocy, y zacnoſci: co poſpolicie o Krolach piſac Hiſto-
 rycowie, pilnie wwaſāia. Ma przeto człowiek Oycā onego
 wielkiego Boga, ktory go z ſwiecie stworzył, aby ſie nāder nie
 wynoſił. Bedac iuſ stworzony, z iegoſ ciālā przydānā mu ieſt
 niewiaſtā, ktoraby, iako ſānego ſiebie, miłowal: bo wiſdział
 Bog, iż człowiekowi ſāmemu nie dobrze bylo zoſtāć. Przyleſedł
 na ſwiat nāgi, aby ſie przyoſdział, nie tylko ſāta ſukkienna,
 ale, y cnota: przyleſedł nie koſmāry abo ſierſciſty, podobny nie-
 mym zwierzetom, aby był ludzki y pobożny, nie frogi: abowiem
 ſierſci na ciele wyroſte frogi wmyſt wkaſzua. Przyleſedł w ciele
 mdtym y wſtomnym, aby nie duſat ſwey duſoſci, iako inſe zwi-
 erzeta, ale ſie na pomoc Boſā ſpuſzczal. A chociaſ iakiey mocy

rex est constitutus. Hujus regis, regis & dotes sunt, quibus præpoller cæteris creatis. Aliam namq; formam habet, quàm belluæ. Bruta formam habent pro nam ad terram: homo ipse vultum erectum ad sidera, ut terrena despiciat, & cælestia plus amet, cogitetq; secus sibi vivendum esse quàm brutis, ob formam nobiliorem. Insuper & reges suos habent consiliarios, quorum consiliis in regendo & gubernando utuntur, dum ipsis amicè convivunt. Habent & suum Cæsarem, cui coguntur reddere rationem villicationis sive magistratus sui: aliàs regno defunguntur: sic & homini regi mundanorum addita est ratio, tanquam consiliatrix, cujus consilium secutus si fuerit, prudenter reget & se & cætera terræna. Oportet quoque regem esse prudentem in imperando, ut neque subditos offendat, neque suos consiliarios & aulicos, provideq; habenas imperii moderari, ne apud Cæsarem de se fiat quærela, ut provincia spoliatur. Ita oportet hominem regem mundanorum esse providum, in utendis rebus propter se creatis, præsertim homine altero, proximo suo, & simili figura, sermone & ratione sibi concessis: ac quomodo placeat suo Cæsari Deo, ut diu imperio fungatur, & præmium consequatur utile. Quomodo igitur honestè se gerere debeat, sequentia ostendent.

Przedmowá.

nie ma, wczyniony jest przedsię Krolew nad inſe, naydużyſze
 zwierzętá y beſtye. Tego Krolá za noſć y prodá jest Krolew-
 ſka, ktorem i inſe ſtworzenia przewyſſa; abowiem twarz
 ſa ma, niſ inſe nieme zwierzętá, ktore ná ſiemie pársz. Sam
 człowiek twarz ſwoie wzgóre ku niebu podnoſi, áby ſiemſkimi
 rzeczámí pogárdził, á w niebie ſkich ſie roſkochat, o tym częſto
 á geſto rozmyſlat, iſ dla ſwey zacnieyſey wrody, potrzebuie, á-
 by ináczey żył ná tym ſwiećcie, niſli zwierzętá. Ná to ie ſzeze,
 iáko Krolowie máia ſwe Senatory y rádné pány, ktorych rády
 w rządzeniu y pánowaniu wzywáia: máia y ſwego Ceſárzá,
 ktoremu powinni ſa oddawáć liczbę wżedu ſwego, ie ſliby z
 kroleſtwá niechćieli być nyſádzeni: ták y człowiekowi nád te-
 mi ziemſkimi rzeczámí krolowi, przydány ieſt rozum, ktorego
 rády ie ſli ſlucháć bedzie, dobrze rzeczy iego wſytki pojda. A
 ábo potrzebá, áby Krol w roſkázowaniu był báczny y roſtro-
 pny, áby poddánych nie obráził, á niſwych rádných pánow y
 dworzánów, y oſtrożnie ſie rzad:it w ſwym pánowaniu, żeby
 ſie przed Ceſárzem náń o złupienie ſiemie nie wſkarzáli: ták
 potrzebá, áby człowiek Krolew nád temi ziemſkimi rzeczámí
 bedaty, opátrny był w wzywaniu rzeczy dla ſiebie ſtworzo-
 ných; do ktorych przypuſćić ma bliſniego ſwoiego, ktory ná
 tenſe kſtátt ieſt ſtworzony: y pilnie ſie o to ſtárátt, iáko by ſie
 ſwemu Ceſárzowi, to ieſt, Bogu podobátt, áby dlugo páńſtwa wzy-
 wátt, y godney potym doſtápit záptáty. Iáko by ſie tedy przy-
 ſtoynie chowáć miátt, náuki pozad idáce pokáſz.

VITA HONESTA QUID SIT,
ex quibus constet, & quid profit.

CAPUT I.

*C*uius igitur homo natus sit in mundum
post omnia creata, tanquam rector &
gubernator omnium, ac villicus à Deo
constitutus, ipsi sic vivendum est, ut suo
Caesari Deo placeat: ut à Caesare suo in
aulam caelestem revocatus per mortem
(ut solent Reges vocari à Caesaribus hu-
manis) possit reddere suae villicationis & domini rationem.
Istud autem ut possit, opus erit sibi vita nobili, probata, & re-
gia, sive honesta. Nihil autem aliud est vita honesta, quàm
hominem vivendo prestare brutis: & quantum per naturam
fieri potest, habeat talem vitam, quae sit Deo ut unque simi-
lis, quae nulla alia in re consistit, quàm in virtute. Virtus au-
tem, est fugere vitia, & sequi honesta: id namq; virtutis, &
officium & finis est. Per virtutem consistere vitam honestam
& Deo placentem, testatur divus Augustinus, dicens: Virtu-
tem esse artem bene vivendi.

Et Bapt: Mantuanus quid virtus sit, & quid profit homini,
huc verbis exprimit.

Virtutis querimonia ex Mantuano.

Fortuna domitrix ego sum, scelerumq; flagellum.
Vique hominem tu ear, superamq; in tecta repositem.
Incolamem, Stygiae omneis demolior arces,
Ars mea mortaleis ad olympia regna, Deumq;
Hortari: monstrare vias, quibus itur in altum
Æthera: sum medium dirimens iter, orbita recto

itez
one-
ta de
ini-
tio.
ire
uid?

i. de
Divit
dei,
cap
.

O PRZYSTOTNEM ZTWOCIE,
ABO CNOCIE,

Coby oná była, z ktorych rzeczy nabywana,
y kuzemu pożyteczna.

ROZDZIAŁ I.

Ontewaj tedy człowiek w prowadzo-
ny jest na świat po wszystkich inzych
rzeczach stworzonych / iako rzadzą y
pan wszystkiego / a gospodarz od Bo-
gá postanowiony: niechaycie się tak
sprawnie / aby się swemu Cesarzowi
Bogu podobal / y aby mogli oddać
liczbę swego sąsárstwa / będąc przez
śmierć do dworu Niebieskiego (toż wypli czynią oni
Rzymscy dawni Cesarzowie Arolom od siebie postano-
wionym) zwołány. Zeby to uczynić mogli / potrzebá się
zdobywać na żywot státeczny / Arolewski ábo przystoy-
ny. Atenci jest żywot człowieka przystoyny / gdy żywo-
tem swym nsieme przechodzi zwierząt / zeby tego / ile
przyrodzenie iego mósi / szukał / aby żywot iego Bogu
się przypodobował / ktory na cności tylko należy. Cnoty
zasi náśládujemy / z tych czynków się strzegąc / á uczin-
wych náśládując: ták jest powinność y koniec każdzey
cnoty. Świádeczy on świąty Doktor Augustinus, iż za cno-
tę idzie żywot wieczny y Bogu się podobającycy / gdy mo-
wi: Cnota jest nauka dobrego życia. Wyraża też Baptis-
ta Mantuanus, coby cnotá była / y ku czemu by pożyteczna
była. Ták bowiem cnota o sobie mówiąca wystawnie:

Narzekanie CNOTY z Mantuaná.

Jaciem jest oná Cnotá szczęściem władająca /
Od złości y występku esłoweká broniąca.

Co
jest
Cno-
tá?

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Limite, quo monstrantur adhuc vestigia patrum.
 Quae veteres caelo digni petiere tonantis
 Limen, ubi nitidis sunt lactea flumina campi.
 Nescio delicias, nullum insidiosa voluptas
 Mecum sœdus habet, mihi lûs de limite regni.
 Cum vitium, multumq; inter contraria pugno.
 Namque meos inter regnum mihi contigit hostes.
 Me labor assiduus validam facit, otia frangant.
 Et quoties opus est armis, exterrita nullis
 Congredior, vincis & succumbere nescia: si quod
 Pondus ab adversis injectum est casibus, equa
 Mente fero: ipsa hominem doceo, variasq; per aures
 Erudiens, paucis diu immortalibus annis
 Persimilem reddo: & tandem super ethera tollo.
 Ipsa feros hominum docui componere mores,
 Fons ego Castalius, Pallas ego: nomina plura,
 Res eadem: non sum morbo confecta, nec annis:
 Incorrupta, virens, immortalisq; supersto.
 Cœlestes etenim nihil in me moribus orbes,
 Sydera nil radiis possunt, nil lumine Titan.
 Post igitur tantorum operum experimenta, fidemq;
 Deferor: ignotus errans in gloria campi.
 Patrono mea causa caret, quia pectora plena
 Perfidia fastuq; animos tollente superba
 Sceptra scelus rapuit: positus custodibus omnis
 Scrutatur regni fines, aditusq; sœtur.
 Religio contempta jacet, spretusq; Deorum
 Cultus abit, tritaq; fides jam pallida veste,
 Infirmus titubas pedibus: pessundata legum
 Majestas: tot monstra pios immania mores.
 Invasere: silet probitas: pudor exulat omnis.

piekło burze/y wšytkie piekiełne Zetmány/
 prowadzą do niebieskich gmáchow ziemskie Pány:
 Mota rzec na pomník/vkázowác drogę/
 Ktoroby idąc/ w niebie postáwili nogę.
 To sie nášy/ nie inšo/ przodkowie pušćili/
 Przewo też niebieskiego polá dostąpili.
 Z ywotem się rostkoshnym przymierza brác stroně;
 Ale gránice krolestwá mego gwałtem brone.
 Witwe staczam z złošćiami: ták mi się zdárzyło/
 Ze mnie nieprzyjacielskie kolo obroczyło.
 praca mi vstáwiczna przydawa dušošć/
 Niezbedne proznowánie slábe czyni košć.
 W terowgách niezwyčiszóná bywam: á potěšne
 Niešczęšćie spráwić v mnie we mnie serce mežne.
 Jestem náuczycielkq pewnq: bo zá moig
 Nánkq/ ziemscy ludzic rownt Bogom stoig.
 Z dišćich myšći/ z dišćich serc czynie ofroccone/
 Bo mędrošćig v mnie jest źródło nápełnionne:
 Zdrowie mam wieczne/ przewo moje látá wieczne/
 Smiertelnošći są záwše y stázie odšieczne.
 Nie robig też nic we mnie niebieskie obroty/
 Ant gwiazdy rozliczne/ ant Phaebus zloty.
 Czemuž mie ták wtelmožnq wšyscy opušćili/
 K po polách nieznácznych chodšic dopušćili?
 Obrošice prozno sukáć/ inžemci vstálá:
 Do Krolewskiego sceptrum Niecnotá dostálá/
 Ktora swoy vmyšć glupi hárdošćig nádełá/
 Stražig wšytkie gránice osadzác záczelá.
 Juz miásto služby Božey widžimy miáštáre/
 Chodžicq w zley sułćience pátrzymy ná wiáre.
 K tá wnet się o ziemie vderzy: bo práwie
 K nogi slábe nošig y chodžig košlávie.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Sed videt, & iusta librat Deus omnia lance.

Et me (ubi tempus erit) ipse in mea regna reducet.

Vtinam nostro ævo.

Plutarchus etiã apertius exprimit quid virtus doceat: ipsam sub nomine philosophia describens in libro de educãdũ liberis, dicens, per eam scire quid honestũ sit, quid turpe, quid iustum, quid iniustum, quid diligendum, quid fugiendũ: quomodo parentibus, quomodo natu grãdioribus, quomodo peregrinis, magistratibus, amicis, uxoribus, ac servis utendũ sit: atq; deos veneremur, parentes honoremus, seniores revereamur, legibus obtemperemus, magistratibus cedamus, amicos diligere oporteat. In mulieres servare modestiã, charos habere liberos, nõ servire in servos, & quod maximum est, in prosperis fortune successibus lætitia non effundi, nec in adversis casibus tristitia deprimi: nec omnino voluptatibus esse deditos: nec ita per iracundiam effici, ut beluarum animos induamus, quarum natura est esse immanes: hominum autem est humanitatem & pietatem colere.

Lucilius poeta virtutem sic descripsit.

Virtus Albine est, pretium persolvere verum.

Quem inversamur, quem vivimus rebus adesse.

Virtus est homini scire id, quod quaque habeat res.

Virtus, scire homini relictum, utile quid sit honestum.

Quae bona, quae mala, item quid inutile, turpe, inhonestum

Virtus, querenda rei sine scire, modumq;

Virtus, divitiũ pretium persolvere posse.

Virtus, id dare, quod re ipsa debetur honori.

Hostem esse, atq; inimicum hominum, morumq; malorum.

Contra, defensorem hominum, morumq; bonorum.

Magnificare hos, his bene velle, his vivere amicum.

Commoda præterea patria, sibi prima putare:

Deinde parentum: tertia jam postremaq; nostra.

Zywot Czystocnotliwy.

Nuż powagą praw naszych nuż leży odlogiem/
Cokolwiek się poczyna wшытко to nie z Bogiem:
Jawnego wшыtkie rzeczy v Bogu wielkiego/
Ten mnie do swych pálacow weźmie czasu swego.

Wyraża też Plutarchus táwnie/ czego by nas cnota v
czyłá: opisując to pod imieniem philosophicy/ pisać/ iż
przez nie wiedzieć możemy/ coby wieczne^o było/ co spro-
stnego/ co sprawiedliwego/ co niesprawiedliwego/ cze-
goby się trzymać/ przed czymóciek áć: tákobyśmy się z ro-
dzącami/ stáłbyśmy/ endz ziemcami/ zwierchnością/ przy-
táciołmi/ z ioną y slugami obchodzić mieli: ábyśmy Bo-
gu część wyprzedziłi / rodzice w wieczności mieli / stár-
szych się bali/ prawom poslušni byli/ zwierchności vstę-
powáli/ náwet ábyśmy przytáciele miłowáli/ przećwóko
niewiadóm wшыtdliwi byli/ w dziatkách się Kocháli/ nie
strożyć się przećwóko slugom: á co nawiat tego/ ábyśmy w
szczęściu náder się nie vnošili/ áni w przećwonym szczę-
ściu z sobą názbýt nie trwożyli: rokosom się cále nie po-
dáli: w gniewie ábyśmy niemych zwierzyt nie náśládo-
wáli/ ktore z przyrodzenia strogość pokázują: á człowie-
cząc rzecz test/ ludzkim być/ y bogobopnym.

Lucilius Poetá ták CNOTĘ
opisał.

Znáć rzecz ckefn przystoyną/ wleźć co dobrego/
X co nas więc vvodzi do żywota złego:
Gdy też miárę przyzbýt áć zachować vniemy/
X w vzywaniu bogactw/ to cnotą zowiemy.
X to cnotá/ od ludzi złych serce odwráćć/
X do cnotliwych lástke chetliwą obráćć:
Gyczynie naprzód słuzić: po niey rodzicow.
Ostátnia rzecz dogadzác swemu pożytkow.

Iáko

In li-
brode
educā
dis li-
beris.

: ipsam
liberis,
iustum,
odapa-
ni, ma-
leos ve-
legibus
porteat
saviro
ceffib^o
mi: nec
imma-
lere.

estum

lorum.

IVI-

DIVISIO VIRTUTIS.

Secundum Ciceronem primo Officiorum, quatuor sunt fontes virtutis, ex quibus alia nascuntur, & omnis oritur honestas: scilicet prudentia, iustitia, temperantia, & fortitudo. Quarum quatuor officia sunt adversa, teste Macr. in libr. de Somnio Scipionis, qui ipsis hac adscribit munera, dicens:

Lib: 1.
ca: 7.

Prudentia esse, cognoscere, & addiscere, quomodo omnia sint agenda: nihil velle quam quod rectum est, neque facere humanis actibus, divino ingenio prospicere: providere pericula futura, & ab illis sibi cavere.

Fortitudinis autem officium est, non timere pericula: nihil metuere nisi turpia, forti animo tolerare adversa & prospera. Fortitudo prestat magnanimitatem, fiduciam, constantiam, securitatem, beneficentiam, tolerantiam, & firmitatem.

Temperantia est, nihil appetere penitentium: in nullo legem moderationis excedere: sub iugo rationis cupiditatem domare. Temperantiam sequuntur, modestia, verecundia, abstinentia, castitas, honestas, moderatio, parcitas, sobrietas, pudicitia.

Iustitie est servare & conferre unicuique quod suum est. De iustitia nascuntur hæc virtutes, Innocentia, amicitia, concordia, pietas, religio, affectus, humanitas. Cicero primo Officiorum, inquit, Primum officium iustitie esse, ut nemo alteri noceat, nisi prius injuria laceratus. Secundum, ut communibus rebus utatur, tanquam communibus: propriam autem ut suam. Fundamentum omnium iustitie est fides, scilicet deorum, conventorumque constantia & veritas. Laetantius libro sexto ait, duplex esse iustitie officium. Pri-

Ca: 10

mius.

Iakosie CNOTA dzieli.

Cicero Rzymiski wymowca cztery zrodla cnot vsta-
 znie / z ktorych in se cnoty plynq / y wszelakie przystoyno-
 sci: a te s q / Mgdrosć / spráwiedliwosc / mternosc / y ma-
 stwo. O ktorych powinnoścích Macrobius tak nápisal:
 Powinnośc Mgdrosći tá jest: poznac rzecz / y náuczyc
 sie iak oby sny co czynic mieli: nie mysl nic takie / tedno
 coby spráwiedliwego a przystoyno bylo: przysle niebe-
 spiecznistwa przedtym baczyć / tychie sie strzedz.

Powinnośc zá sie Mestwa tá jest / nie trwożyć sobq w
 niebespiecznistwach: nie bac sie nikogo / oprocz rzeczy
 sprosnych: nieporużonym sercem znosc / y szczescie y
 nieszczescie. Tá cnota rodzi z siebie in se / powaznosc /
 dufnosc / státecznosc / bespiecznistwo / wielmoznośc /
 cierpliwosc / y stalosc.

Ná Mternosc nalezy / nie myslieo takim vczynku /
 ktoryby cie do zalu przywodzil: w zadney rzeczy nie wy-
 stepowac przeciwko mternosci: rozumem gdze y pozna-
 dlivosti celestne zwycizac. Cnoty zá mternosciu idq
 ce s q te: Skromnosc / wstydlivosc / powosc / gliwosc /
 zystosc / vsciwosc y trzeswosc.

Spráwiedliwosc ma káždemu to oddawac / co czpie-
 go jest. A z tey spráwiedliwosci pochodza te cnoty: Mies-
 winnosc / przyacieltwo / zgoda / poboznosc / nabozen-
 stwo / milosierdzie / ludzkosc. Cicero w pierw szych k sie-
 gach o powinnoścích nápisanych mowi / iz Pierwsza po-
 winnosc spráwiedliwosci tá jest / aby zaden drugiemu
 nie skodzil: chyb aby krzywda do tego byl przywiedzio-
 ny. Wtora / aby rzeczy pospolitych vzywál / iako pospo-
 litych: a wlasnych / iako swoich. Wszelakiey spráwiedli-
 wosci grunt jest Wiara / to jest / w vmowach y w posta-
 nowieniu zachowana státecznosc y prawda. A Laetan-
 tius powieda / iz dwoiaká jest spráwiedliwosci powin-

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

mun, conjungi cum Deo per religionem. Secundum, cum homine per misericordiam & humanitatem. Hæ virtutibus, dicit Macrobius: Vir bonus, primum sui & suorum, deinde reipublicæ rector efficitur, justè ac providè, gubernans humana, divina non deferens.

Od. 2.
lib. 3.

De virtutis & vitæ honestæ præmio.

Carm
lib. 3.

Vitæ honestæ sive virtutis, si quis officium & præmium quaesierit, sciat proprium ejus officium esse duplex. Primum beare, id est, hominem facere beatum, post mortem, & in hac vita, ipsique Deo similem. Idèd Vergilius cecinit:

Pauci, quos æquus amavit

Iuppiter, aut ardens ex exis ad æthera virtus.

Vel secundum Lactantium lib. 6. Officium virtutis est, iram cohibere, cupiditatem compescere, libidinem frenare. Secundo, suum alumnium omnium verè ditissimum reddidit: adeo ut nullius egeat, sed omnium habeat cepiam, teste Plautus in Amphitruo: Comæd. sic dicente: Virtus omnibus rebus anteis profectò: libertas, salus, vita, res, parentes, & prognati tuantur & servant. Virtus omnia in sese habet: omnia adsunt bona, quem penes est virtus.

Nullius autem præmii vulgaris, & quod ab omnibus datur, cupida est virtus, neque honoris, neque gloriæ, teste Sillio Poëta:

Ipsa quidem virtus sibi met pulcherrima merces:

Cui & Claudianus poëta hæc alludit versibus.

Ipsa quidem virtus pretium sibi sola q̄ latè

Fortuna secura nitet: nec fascibus ullis

Erigitur, plausu vè petit clarescere vulgi.

Nil opus externa cupiens, nil indiga laudis,

Divitiis animosa suis, immotaq̄, cunctis

Casibus,

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Casibus, ex alta mortalia despicit arce.

Od. 2.
lib. 3.

Horat: *Virtus repulsa nescia fordide:
Intaminata fulget honoribus.*

*Neque opes vel divitias desiderat in premium: quia illi est
longè nobilior, teste Horatio:*

Vilius est argentum auro, virtusibus aurum.

Carm
lib. 3.

*Ideo Macr: in li: de som. Scip: inquit: Fructum & pra-
mium virtutis, hoc sapiens in conscientia ponit: munus autem
perfectus qui est, in gloria. Iubetq; ibid. Macr. Ut si quis in-
virtute perfectus fieri cupit, ut contentus sit in conscientie
pramio, id est, quod scit virtutes, gloria non requirat.*

QUOMODO SIT ACQUIRENDA
Vita honesta, sive Virtus.

CAPUT II.

Honestam vitam sive virtutem, qui asequi cupit, huic duo
sunt necessaria. Primò, ut animum suum preparet, quo di-
gnus fiat virtute & honestate. Secundò, ut discat quomo-
do animo jam preparato, Virtus sit adipiscenda. Prepara-
tio animi fieri debet per tria: scilicet per voluntatem prom-
ptam, quod scilicet voluntas ejus sit, velle virtute profice-
re. Magnum namque est calcare ad honestatem velle hone-
stus fieri. Nihil difficile est volenti. sicuti difficilius nihil
est, quàm invitum cogere velle. Idè & proverbium est:
Stultum est, canes invitos ducere venatum: id est, compelle-
re ad studium aliquod hominem invitum, nolentem & re-
cusantem. Quare Comicus dixit: nihil tam facile est, quin
difficile fiat, si invitus facias. Lactant: lib: 1. inst. Christiana-
narum, dicit: Quod virtus colenda est, non imago virtutis: &

colenda

Casibus,

ność. Pierwsza/abyśmy się złączały z Bogiem przez nas
bożeństwo. Druga: abyśmy się złączały z ludzimi przez
miłosierdzie y ludzkość. Takimi cnotami/powieda Ma-
crobius, cnotliwy każdy stawia się rzędząc samego sie-
bie/y swoich przyjaciół/nawet y wszystkich rzeczy pospo-
litey sprawiedliwie á bacznie rzędząc ludzkie rzeczy/
Wojstich nie zaniechawaj.

O zaplacie Cnoty, y Zywotá przy-
stojnego.

Cnota ábo zywot przystojny tym/ Ktorzy tey szukać/
naprzód płaci szczęściem / Ktorem ábo ná tym świecie/
ábo po śmierci y bogactwem / y człowiek á sámemu Bogu po-
dobnego czyni. Wátoc on pogánstwi Poeta napisał:

Atorzykolwiek wychodzą z tey ziemstey odchłani/
Od Bogá y od cnoty są vmiłowani.

A Lactantius Cnotę to przypisuje/á ona gntewu swey
wóley nie dawa/porządliwosci wselakie vsmierza. Po-
wtore/swego násládowniká prawdziwie tak y bogactw/
ze zadnego niedostátku cierpieć nie będzie /ále we wszyt-
kim będzie obfitował. Poświádcza tego Plautus w Ko-
mediey swotey/ gdy mowi:

Wszystkie rzeczy przechodzi cnota swą moznoscią/
Zywotem y bogactwem rzędzi y wolnością.

A i Cnota nie szuka zapłaty pospolitey/ktoráby od lu-
dzi braki/ áni chwaly od innych szuka/ świadczy o tym
Sillius poeta:

Cnoty nié nie przywiedzie do żadney vtráty/
Sámá y siebie szuka kosztowney zapłaty.

Temuz Claudianus swymi wierškami poświádcza:
Bezpieczney myśli Cnota/sámá płaci sobie/
Abys to chwalek vzećil nie szuka po tobie:

Pomocą gardzi cudzo: nie szuka godności/
 Przejstawa rada cnota na swej miastności:
 Nie porużona bywa żadnemi trwogami/
 Posydzając/ćieży sie/ ludzkimi straszkami.
 Nie pragnie też bogactw miasto zapłaty / abowiem
 ona daleko jest nad bogactwy ślachtetneyssa. O czym
 Horatius tak napisal:

Nie celuje srebro zlotá:

Lecz zlotó celuje cnotá.

A Macrobius mowi: Owoc y zapłaty cnoty niechay
 czlowiek roztropny poślada na sumieniu. Tamże ro-
 ślazuje Macrobius, aby każdy / ktory doskonaly cnote
 mieć wślucie / dosyć miał na zapłaty / ktory temu su-
 mienie ofiaruje/to jest/tę zna cnotę/0 czym sie chwalcá
 niechay nie pyta.

O DOSTAPIENIU CNOTY.

ROZDZIAŁ II.

Ko dostapieniu cnoty / dwu rzeczy potrzeba. Pier-
 wsza/abyśmy wymyśl swoy tak na gotowali/ktoryby cno-
 ty był godzien. Druga/abyśmy sie nauczyli/takobyśmy
 mając iż wymyśl zgotowany/cnoty dostapili.

Zgotowanie wymyslu trzech rzeczy potrzebut: Ocho-
 tney wolej/ że sie chce w cności pomnżać. Wielka jest
 bowiem pobudka do cnoty/chcieć być cnotliwym. Nie-
 mając nie trudnego pragnącemu: takó z przeciwney stro-
 ny natrudnięssa jest / przymusić nie z dobrog wole czy-
 niącego. Skąd ona przypowieść: Głupia to rzecz/psá w
 pole wywodzić niechutliwego/ to jest/ czlowieká/ ktory
 nie rad tego czyni / przymusić do pracy. Przetó pra-
 wdziwie on powiedział w swej Komedii: Wszyt'0 tru-
 dno z przymusu czynićemu. A Laetantius mowi: Nie
 obraz cnoty/ale same cnotę mamy zachować: á to nie o-

colenda est, non sacrificio aliqua, ture aut precatione solenni, sed voluntate sola atque proposito.

Habita voluntate & amore acquirendi virtutem, duobus aliis præceptis, & animus ille voluntarius susciendus est, & præmuniendus, scilicet patientia, & abstinentia, ut patiatur multa, & absteat à rebus præsertim voluptariis.

Opus est patientia magna virtutem cupienti, ut patiatur tum adversa, tum laborem. Patiatur adversa, & ut Vergilius ait in libro sexto *Aeneidos*, Non cedat malis: sed contra audentior eat. Nam secundum *Valer. lib. sexto*: Enervos animos virtus odisse solet: id est, Virtus illos odio habet, qui sunt animis timidus, ad nihil audentes, & nullius constantia. Patientia & abstinentia esse opus ad virtutem acquirendam, indicat *Horatius* hisce versibus.

Qui studeat operam cursu contingere metam,
Multa tulit, fecitq; puer, sudavit & alsit,
Abstinuit Veneris & Baccho.

Prudentius quoque ille poëta *Christianus* hi decem versibus ostendit ad virtutem, opus esse patientia, dicens.

Omnibus una comes virtutibus associatur:
Auxiliumq; suam sortu patientia miscet.
Nulla anceps luctamen inis, virtute sine ista.
Virtus nam vidua est, quam non patientia firmat.
Define grande loqui, frangis Deus omne superbam.
Magna cadunt, inflata crepant, tumefacta premuntur.
Disce supercilium deponere, disce cavere
Ante pedes foveam, qui quis sublimis minaris.
Pervulgata viget nostri sententia Christi:
Scandere celsa humiles, & ad ima redire feroces.

DE ABSTINENTIA.

Abstinentiam etiam rerum voluptariarum ad virtutem

fiara iacq/ábo kádáidlem/ábo modlitwo neczytq/ ále
 sámq wolq y przedsiwzięciem. Máieq wolq y będąc
 poruśony miłościq ku dostąpieniu cnoty/ dwóráq ná-
 uq wmyśl on chciwy potrzeba podeprzeć y vpewnić/ to
 test/ cierpliwościq y powściegłiwóściq/ áby wiele cier-
 piał/á hánował się od rzeczy/ zwłaszczá rośtosnych.

Potrzebá wielkiey cierpliwości cnoty prágnoc^o/áby
 znosił ták nieśczęście/ták y wśelákíe prace/áwedlerá
 by Wergiliusowey/niedchay nie vstępuje przecięne^o ścze-
 ściu/áleśie mocno tey opiera. bowiem Valer: piśe ścnotá
 sercá leśliwé nienawidzi/to test/wśyrtie te/ktoryś q bo
 iáźliwi/nieczęśie wázyenieśmieiq/ymieśtátkámi se/ma w
 nienawidzi cnotá. póřázuie to onemi wieszámi/Hor: rido
 nábycia cnoty potrzebá cierpliwości y powściegłiwóści.

przy Wen: tze y kufsu nie potrzebá leżeć /

Atoby požądánego Treśu chciáł dobiejeć:

W poście plyway/ á mrozem opáśny swe ciáło:

Do wielkiey to godności zámśe pomagáło.

To: Prudentius poeta Krześciáński świádczy:

Wśyrtim cnotom Cierpliwość to wáżystwá swego

Pomaga/ ktora sercá nie test leśliwego:

prećiw nieprzyiacielom nie pusićq się one/

Jeśliby cierpliwościq nie były zmocantone/

Ktora wśyrtie podptera: á bez ntey osobná

Cnotá/ osierociá tey wdowie test podobná.

Nie mow nie hárdnie/zámśe Dog łamie pyśnego/

Mocny pádnie/ puśa się to co nádetego.

Spusićzay ná dol swe oczy/pátrz co przed nogámi

Ty co lataś swotemi gózieś gorno myślámi:

Żnáuť Christusowey ludnie powiedáiq/

Żi ciche wywyśáiq/hárdé w dol stracáiq.

O POWSCIEGLIWOSCI.

Żi do nábycia cnoty powściegłiwóści od rzeczy ro-

nanciendam esse necessariam, per multi eruditi sunt testati. Cic: lib. 4. nove rhetorica, inquit: Qui nihil in vita habet jucundius vita, scilicet voluptaria, u cum virtute vitam colere non potest. Valer. Maxi: lib. 4. Quae urbs voluptati plurimum tribuit, imperium maximum amisit, & libertatem tueri non potuit: quae autem labore est delectata, imperium serpavit, & libertatem alius donare potuit. Lactan: lib. 6. cap. 12. scriptum reliquit, quod triplex sit gradus virtutis. Primus est à malis abstinere operibus: secundus, à malis verbis: tertius, etiam à cogitatione malarum rerum. Qui primum gradum ascendit, satis iustus est, qui secundum, iam perfecta est virtutis, si quidem neque facti, neque sermone delinquit: qui tertium, u verè similitudinem Dei asequutus videtur. Est enim penè supra humanum, ne cogitatione quidem admittere, quod sit vel factum malum, vel improbum dictu.

Est igitur cuiuslibet virtuti studere volenti opus
patientia & abstinentia.

Patientia, ut aduersa & laborem equo animo serat, otium detestetur, sudorem & laborem amplectetur. Nam Hesiodus poeta dixit: Deos virtutem posuisse in altum & arduum, ut per sudores multos & anxios, eam quarere oporteat. Hinc philosophi multi plus olei quam vini consumpserunt, plurimum sudoris pertulerunt, parum vel nihil otii egerunt. Otium enim virtutem debilitat: labor ipsam confortat. Abstinentia etiam opus est, ut à vitiiis abstinatur. Est namque virtus, teste Horatio, nihil aliud, quam suga vitiorum.

Animo sic instructo & preparato, scilicet spontanea voluntate, patientia & abstinentia, quis sit modus ac-

quirend

Rozkosznych potrzebá/wiele wczonych ludzi świadczy. Cice-
ro mowi: Ato folwieł w tym żywocie nád żywot nie ma
nie rostkoszniey bęgo/(zywot rozumiey rostkoszny) ten z cno-
tą dobrze żyć nie może. Valerius Maximus piše: Ato re-
folwieł miásto nabáziety w rostkosách obfitowáło/ páń-
stwo wielkie vtráciło/ y wolności bromie nie mogło: á
ktore się w pracách Kocháło/páństwo zachowáło/y wola-
ności inszym dárowác mogło. Lactantius záśie trojáti
stopień cnoty czyni. Pierwszy/ odstąpić od złych wczyn-
kow: drugi od złych słow: trzeci/ nie myślic o złych rze-
czách). Ato wstąpił ná pierwszy stopień/ten spráwte dli-
wy jest: kto ná drugi/ ten ma doskonałą cnotę/ inż bo-
wiem áni słow y áni wczynkami nie grzeszy: kto ná trz-
ci/ ten się zda/ iż Bogá sámego wyraża. Abowiem to
jest nád przyrodzenie ludzkie/nie dopuścić áby miał my-
ślic/coby było nieprzystojnego w wyrzeczeniu/áni coby
złego było w samym wczynku.

*Zá Cnotá tedy idacemu potrzebá powścią-
gliwości y cierpliwości.*

Dla tego cierpliwostí potrzebite / áby był nieporu-
szony w niešťczęściu/ wśelákie prace znosił/ proznowá-
nie sobie obrzydzał/ prace się vchwyćil pot z siebie ro-
dzącey. Abowiem Hesiodus poeta powiedziat/ iż Bog
gnote ná wysokej y przykrej garze wystáwíl / áby tey
przez prace cieškie/ z wpceniem ciáta swego sukano.
Dla tegoć filozofowie oni wystáwicznie się pracami bá-
wili/máło czásu proznowaniem strawili/zá ktorým cno-
tá rábieie. potrzebá tez powściągliwości/ áby się czlo-
wieł od złych postępkow powściągał. Bo iáko Horatius
piše/ cnotá coź jest/iedno vćieczká przed występkami:
Nátoż táł dobrowolnie nágotowány y opátrzony
winył cierpliwostí y powściągliwości: coby zá spo-

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

quirendam virtutem, tum honestatem, perferendam est ab eruditorum scriptis & libris. Tradunt literarum auctores, praesertim Laertius in libro de vitis philosophorum, quamlibet disciplinam tribus rebus indigere, scilicet natura, documento & consuetudine, id est, ingenio, scientia, & exercitio.

His tribus ad virtutem opus est.

Ingenio nimirum acuto, acuto, non agressi vel Boetico. Nam Plato dixit, sapientem, id est, virtute praeditum, nullum perfectum esse posse, nisi ceteris ingenio praestet & artibus, ac prudentia partibus imbutus sit. Ingenio excellenti & praestanti omnes, tot quot olim fuisse leguntur philosophi, ingenii floruerant. Hinc Lactantius dixit lib. 1. duos esse gradus sapientiae: primus falsa intelligere: secundus, vera cognoscere. Omnis autem intellectus & cognitio constat & fit ingenio polito & compto. Idem Lactantius libro secundo ait: quod sapientiam sibi adimunt illi, qui sine ulla iudicio inventa majorum probant, & ab aliis more peccatum ducuntur. Quare ingenio opus est, tum ad virtutem acquirendam, tum aliorum praecepta dijudicanda. Ingenio nostro, inquit Cicero in Tusculan. quaestionibus, innata sunt semina quaedam virtutum: quae si adolescere liceret, ipsa nos ad beatam vitam natura perduceret. Si innata sunt nostrum ingenium semina quaedam virtutum, certum est ex ingenio tanquam thesauro progigni ipsas virtutes: per ingenium ipsas virtutes aut perferuntur quemlibet, aut a docente melius imbibere & addiscere. Ideo veteres philosophi in disciplinam vel eruditionem suscipiebant nullum, nisi ejus ingenium prius perlustrasset & perferuntur essent: quod si obtusum fuerat, erudiendum non suscipiebant. Nam, ut

refe.

Job był do dostąpienia cnoty / z opisania tey od ludzi w
 czonych / pytać się będziemy. Piśm ludzkie w naukach
 biegłe / między ktorem jest Laertius, w ksiągach o żywo-
 ściach filozofskich napisanych / iż każda nauka trzech rze-
 czy potrzebuje / Dowcipu / umiastności / & ćwiczenia.

O DOWCIPIE przyrodzonym.

Potrzebá dowcipu bystrego / ostrego / nie tepego / y
 głuptego. Abowiem pláto powiedział / iż żaden dostko-
 nąle mądrym być nie może / to jest / cnotliwym / jeśli by
 dowcipem y nauką inšych nie przechodził / y roztro-
 pny nie był. Nie filozofow było nabystrzejszych w do-
 wcipie / wšyscy cnoty náśládownáli. Laertianus w kásute
 dwá stopnie mądrości. Pierwszy / poznánie rzeczy nie-
 prawdziwych. Drugi / poznánie rzeczy prawdziwych.
 A kádyć rozum y poznánie rzeczy pochodzi ábo rodzi
 się z dowcipu wyćwiczonego y wypolerowanego. Ten-
 że dálej piše / iż sobie mądrość odeymięć ci / którzy bez
 rozsądku rzeczy od przodków wynálezione pochwalają /
 y od inšych podobni bydlu wodzem bywają. Potrzebá
 tedy dowcipu / ták ku dostąpieniu cnoty / ták y do ro-
 zeznawania náuż od inšych podanych. W nášym do-
 wcipie / powleđa Cicero, wrodzone jest náśienie wšy-
 tkić cnot: ktore wzrost wzięwšy / mogą nas do szczęśli-
 wego żywota przywieść. A jeśli náśienie tákie
 cnot w nášym dowcipie jest wrodzone / pewna to /
 że z dowcipu nášego ták z nieiákterey stárbnice rodzi
 się cnoty: przez ktory ábo cnot nábyć możemy / ábo od
 tych ktory nas w cnoty wpráwnię / one lepiey pozumi-
 emy y náuczamy się. Ták przyczyná bylá / dla czego oni
 dawni filozofowie do náuki żadnego nie poćiągáli / te-
 dno ktorego y dowcipu przyrodzonego przedtym do-
 stąpiłszy / jeśli bowiem głupim był y mózgu nie dobrze
 urządzonego / tákowego od náuki odstrychneli. Nadco

refert Quintilianus, cui ingenium deest, illi non magis pro-
 sunt precepta, quam sterilibus agris cultura: quantumvis
 colantur, fructum tamen non proferunt. Nulli tamen de-
 sperandum, cui ingenium contigit infœcundum, sed labor
 vehementior suscipiendus & subeundus, quo tandem durici-
 es ingenii vincitur, teste Quint: lib: 1. cap: 1. Prestat ingenio
 alius alium, sed ita ut plus efficere possit aut minus: nemo
 tamen est qui labore & studio nihil sit consecutus. Et si non
 ut optimus quisque fieri potest, ided tentare omittere non
 debet: nam ut Horatius inquit: Est quoddam prodivere tenus,
 si non datur ultra, id est, mediocrem facere profectum
 etiam & laudatur, si progredi non licet per ingenii rudita-
 tem.

Inter ingeniosum tamen & ingenio carentem, duplex
 est differentia. Prima: ingeniosus ultrò & velociter virtu-
 tem consequitur, instar equi citati cursu, qui freno retinen-
 dus est. Rudè verò ingenio, similis est equo, qui ad cursum cal-
 caribus est adigendus: sic ingenium rude labore est acuen-
 dum. Hinc de Isocrate refert Quintilianus, qui duos habuit
 discipulos, Ephorum & Theopompum, alterum ingeniosum,
 quem dicebat egere frenis: alterum rudè ingenii, cui calca-
 ribus opus esse dicitabat. Secunda differentia, Ingenium
 nobile non diu durat, vel quæ dicit, minimè retinet: ut præco-
 cia illa poma citò putrescunt, sed dura & agrestia mollescunt
 serius, & durant longè diutius. Ingenium itaque durum la-
 bore etiam virtuti adaptatur. Nam Erasmus inquit: Erudi-
 tione mollescant ingenia.

bnie Quintilianus powiędział/ iż każdemu z przyrodzenia do nauk nieposobnemu tak ćwiczenie pomaga/ iako nie płodney ziemi oranie: niechay iako chce będzie plugiem przeorana / owoc z siebie żadnego nie wypnieci. Lecz niechay żaden nie wotpi / jeśli poczuwa w sobie ten niedostatek/ bo płna praca y wsiłowanie naprawięto może. Poświadcza nam tego Quintilianus, mowiąc: Macieś ieden náđ drugiego rozum y dowcip bystrzeyszy/ ále taki / że nim sprawić może ábo wtaćcy ábo mnićy: ále żadnego niemáś/ ktoryby stáranie y wsiłowaniem swoim nie miał czego dostąpić. Jeśli to zna ktory do siebie/ że nalepszym y naczotliwszym być nie może/ iednák przed się niechay się stára/ áby takim był/ poniewaz Horatius świádeczy/ iż godzien jest taki pochwały/ ktory przez dowcip swoy nieposobny/ chociaż wielkich rzeczy dostąpić nie może/ ále się przed się o ich dostąpienie kusi.

Jest też dwoiaka rozność między dowcipnym/ á między tym ktory dowcipu nie ma. Pierwsza/ iż dowcipny sam z siebie przedko cnoty dostąpi / podobny będzie kornowi bystremu/ ktorego wędźidłem zatrzymawáią. A prostak podobny jest kornowi/ ktorego do zawodu ostrogami pobudzáią: tak rzpy dowcip pracą ma być ćwiczony. Powiędza Quintilianus o Isocratesie/ iż ten miał dwu discypulow/ Ephora y Theopompa/ ieden z nich był dowcipny/ o ktorym mowil iż potrzebnie wędźidła/ áby się nie silil: drugi niedowcipny / o ktorym powiędzał/ iż ostrog potrzebne. Druga rozność tá jest/ iż nasláchetniejszy dowcip nie dlugo trwa: ábowiem y to czego się nánęczył/ nie dlugo się przy nim ostoi: podobny owocom ránym/ ktore przedko gniú: ále twárde y leśne nie rychlo miekczelá/ á trwáią dlugo. Przeto y dowcip twárdy pracą do cnoty przystosowany być może/ gdyż y Erasmus mowi: Ćwiczeniem miekczelá dowcipy twárde/ to jest/ náuká z prostaká wyfstałować może vniciełne.

De disciplina, scientia, sive instructione.

Post ingenium, & arte sive instructione opus est: non enim sola natura vel ingenium sufficit, nisi & instructio accedat, quæ quod à natura imperfectum est, perficit. Idem inquit Cicero lib: 3. nova Rhetorica: quod ars natura commoda confirmat & auget. Deinde in eadem Rhetorica lib: 4. refert Cicero: Ut equus indomitus, quamvis bene natura compositus sit, idoneus non potest esse ad eas utilitates & artes, quæ deserviantur ab equo: ita neque homo indoctus, quamvis sit ingeniosus, ad virtutem potest pervenire, quoniam non potest virtus sine doctrina comparari.

Hinc quondam ducti gentiles illi, scholas publicas exerunt, primum Atheni urbe Græcia excellentissima tunc temporis, & alii in locis, ut in ipsis juvenis instrueretur & scientia & moribus probis, quæ duo sine instructione egregè acquiruntur. Idem Aristippus Philosophus indoctum & literum non eruditum, saxo & lapidi comparabat. Quæstus enim quondam à patre quodam, quid filio suo prodesset, si literum instrueretur: respondit, Esi nihil aliud, saltem in theatro non sedebit lapis super lapidem, non erit apud doctos tanquam lapis. Virtutem acquiri instructione sciunt Ethnici, qui pedagogos domi habuerunt, sub quorum ferula, ipsorum filii artes & virtutem discerent: id quod Atheniensibus usque adeo religiosum fuit, ut legem statuerint: quod filii non deberent cogi ad alendum parentes senio confectos, nisi in juventute ab ipsis essent preceptoribus ad instruendum commissi, & virtute imbuti. Ad virtutem acquirendam, duplici opus est instructione, muta scilicet & viva. Mutam dant ipsi

Zywot Czystotliwy.

O kárności, o nauce y wpráwowaniu.

Przydowieście/ potrzebá y nauki. Abowiem nie dosyć czyni sámo przyrodzenie ábo dowcip/teśliby do tego náu-
tá nieprzystąpiłá / Etorá / czego przyrodzenie nie do-
konywa/ Kończy. Przewo Cicero mówi: iż náuť á przyro-
dzone dáry ztwierdza yponmaza. Tenże Cicero ná inšym
mie- u piše: iż táko Kofi bnyny y nieokrocony/ choćtaś
przyrodzenie ma do wšytkiegospodobne/nie może przed-
sie być godny do tego/czego po nim prágnemy: ták nie-
uť/ niechay będzie nadowćpnieyšy/ nie przydzie przed-
sie do cnoty/ gdy: cnoty bez náuťi dostąpić nie możemy.

Dla teyć przyczyny oni pogánšey ludzie/ obcne sšó-
ly wystáwili/ náprzed w Athenách/ miesíc Greckim
zá onych czasow hárszo zacnym/ potym y ná inšych mie-
scách toż czynili/ áby sie mlodzi w nich ćwiczyli/ w náu-
ťách w dobrych obyczájach / Etoré dwie rzeczy bez ćwi-
czenia nábyte być ledwie mogą. Stąd Aristippus on fi-
lozof cšłowieká niemięstnego przystosował do kámi-
niá. Abowię gdy był od Etorogoš pytany/teśliby co syno-
wi swo^o pomogł/ dawšy go ná náuť: odpowiedział/te-
śliby mu wiecey pomoc nie będzieš mogli/ spráwiš to prze-
ćie/ że ná plácu gdzie rozmáite igrzyšká y turnete sprá-
wntq/nie będzie siedział táko kámiest ná kámieniu/ á v
ludzi wczonych nie będzie kámiestom podobny. Wiedzte
li pogánie iż cnoty nábywamy przez ćwiczenie / Etorzy
dšcieinnie náuczyciele domá chowáli/pod Etoroych kárno-
šćią/ synowie ich náuťi pilnowáli y cnot sie przyuczáli.
Trzymáli sie tego Atheniešczycy ták hárszo/že tez práwo
postánu wili/iš synowie nie máq być do tego przynusze-
ni/áby rodzice wlećiech zeszle żywie mieli/teśliby w mło-
dym wieku nie byli náuczycielom ku ćwiczeniu podáni.
Dwotákiego potrzebuie do náuťi wpráwowania ten/
ktory sie o nábyćie cnoty kusi/ Niemięgo y żywego. We
práwowanie bierzemy niemię z kšiąg/ Etoré czytamy: te

libri, qui leguntur, qui docent, tamen sine voci sono. Altera
 praeceptorum est vivorum, qui ore vivo proferunt & insundunt
 praecepta virtutis auribus adolescentum. Plus tamen viva
 praestat eruditio, quam muta. Ideo veteres quidam philoso-
 phi leguntur variis terras fuisse emensi, neque ullas reliquisse
 inaccessas. Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato ad
 percipiendam virtutem navigavere peregrè, hanc peregrina-
 tionibus susceptis investigavere. Non contenti fuerunt um-
 bratico & lucernario studio, quod intra parietes habuisse po-
 tuissent: sed aliò se contulerunt, ubi quid esset, quod discere
 deceret: ubi eruditos sciebant, non libros, sed philosophos &
 instructores literatos.

Auto-
 rum li-
 bri q
 legen-
 dilint

Quatuor autem praecipue autorum libri sunt legendi: sci-
 licet poëtarum honesta scribentium, historicorum, philosopho-
 rum, & sacrae scripturae. Poëta honesti ad vitam honestam
 usq; adeò conducunt: ut olim civitates Graecorum eruditissi-
 ma, liberos suos in poëtis primùm erudirent: solum poëtas, sa-
 pientes esse dictitantes. In poëtis pueri virtute instruuntur, ut
 verissimè dixit Horatius in Epist.

Os pueri tenerum balbumq; poeta figurat:
 Mox etiam pectus praecepti format amicū.
 Instruit exemplū, inopem solatur, & agrum.

Secundò, libri historicorum, qui nobis egregiorum
 heroum gesta, mores, & fortunas proponunt. Ex quorum
 vita laudabili, & benè vivendi modus acquiritur: & ex te-
 meritate aut infelici ipsorum casu cautiore fieri licet: id
 quod pulchrum est, aliorum insania frui. Ideo Diodorus
 dixit: Pulchrum est ex aliorum erratis in melius insti-
 tuere vitam nostram: & quid appetendum fugiendumve
 sit,

vez9 nas/ale przemowie do nas nie moga. Drugie nale-
zy do nauzcycielow zywyd/ktorzy vstami zywemi podas
wata nauki o cnotie mlodym ludziom. ale miedzy tym/
daleko wiecey pozYTECZNEYSE zywe wprawowanie/ niz
nieme. przeto o starodawnych filozofach czytamy/is do
ziem rozmaritych sie puszczali. Zatechal do ziem cudzych
Pythagoras, Empedocles, Democritus y Plato, aby cnoty
szukali/ ktorcy po wielkich drogach szukali. Nie mieli
dosyc na nauce domowej/ale sie daleko puszczali/a tam
szukali/me ksiog/ale ludzi w naukach bieglych/pilno sie
im przypatrujq/czegoby sie od nich nauzye mogli.

Czworaki jest rodzaj pisarzow/ktorzych ksiagi do czy-
tania sa godne. Sa ksiagi Poeticke/ktorzy rzeczy czlo-
wiekowi przystojne opisujq/ sa Zistoricckie/Silozofskie/y
Pismo s. Naprzod przykladni poetowie tak nam ku zy-
wotowi vezivemu sa pozYTECZNI/ze tez one miastA Gre-
ckie co nazacnieysze / dziatki swe w mierkach poeticckich
nad inszewyuczaly: powiedajac/ze sami poetowie sa mo-
dremi. W nich sie bowiem/coby cnota byla/nauzye mo-
go/ o czym prawdziwie Horatius w listkach swoich tak
napisal:

Vsta dziecinna cwiczy Poeta wlerkami/

A dowcip lagodnemi ostrzy naukami:

Przyklady wybornemi ciechy w bogtego/

Krotenu sil nie stawia ciechy y chorego.

Powtore ksiagi Zistoricckie maja byc czytane/ kto-
re nam wystawia onych zacnych wodzow y Krolow
sprawy/postepki y szczescie. Z ktorzych obyczajow y zy-
wota chwaly godnego/sposob zycia moze byc nabyty: a
z ich zlego vpadku y lekomyślności możemy sie stac ba-
czniemyymi. Nie bez przyczyny Diodorus powiedzial:
Osobliva to jest/abyśmy z inszych vpadkow zywor nasz
polepsali: a coby sie godzilo trzymac y odrzucac/ tego

fit, ex aliorum exemplis posse cognoscere. Historis, inquit Beroaldus, ad id quod honestum est, inflammat, detestatur vitia, probos extollens, improbos deprimens. Tertio philosophorum libri, qui de virtute precepta dederunt: ut sunt Ethicorum decem libri Aristotelis, Ciceroni tres libri Officiorum. Lactantius de divina instituit. Erasmus de instituendo principe Christiano, multiq; alii, qui honestum vivendi modum descripserunt. Quarto sacra scriptura libri, qui Deum agnoscere docent: quem agnoscere ut creatorem omnium, ipsamq; esse unum, est vera hominum sapientia, ut inquit Lactantius libro secundo.

Deum agnoscere, vera hominis sapientia.

Paupertatem non obflare virtuti.

Non est quod quidam paupertatem incusent, quod minus virtuti studeant. Paupertas namque olim (ut inquit Apuleius) Philosophi fuit vernacula. Et quemcumq; constat in aliquam venisse laudem, illum paupertas ab incunabulis est nutrita. Paupertas vetera apud secula omnium civitatum fuit conditrix, omnium artium repertrix, omnium peccatorum inops, omnis glorie munifica, cunctis laudibus apud omnes nationes persuncta est. Hac Apuleius. Si quis igitur paupertate premitur, sequatur Cleantem philosophum, qui inopia coactus, nocte aquas pretio hauriebat, ut interdum victum haberet, quod commodius literis incumberet. Laboret etiam & ille, dum tempus est, ut mereatur unde vivat, & virtutem comparet, que etiam & laborantibus manu, advenit. Hinc Seneca dixit: Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulveraleutam, coleratam, col-

Li: de Vita beata cap: 7.

sie z inſzych przykła dow nauczye możemy. Beroldus tak
 że mowi/że hiſtoria nas do tego pobudza y zagrzewa/co
 ieſt przyſtoynego: brzydź ſie zlemi wyſtępkami/cnoſtā
 we wy wyſtępkę/ā niecnoty potępkę. Nawet māję też
 być czytane księgi filozofow tych / Ktorzy nam o cnotcie
 podali nauki/ iako ſę dzieſcie księgi Aristoſeſowych o
 Obyczaiach napisanych: ā Ciceronowych troie księgi o
 Pwinnociach: Lactantius takſe o cwieleniu w rzeczach
 Boſkich piſał: Eraſm o cwieleniu paniecia ābo księgi
 Arzeſciākiego y inſzy ſpoſob dobrego zycia opifał.
 Poczwarte piſmā ſwiſte wczę nas o mātomoſci Bozey/
 Ktorogo ſie godzi poznāc/iako rzeczy wſytkich ſtworzy
 cieia/ ā iſ on ieſt iedywym Bogiem/ ieſt prawdziwy nā
 ſę mādroſciā/iako Lactantius mowi lib: 2.

Jż wboſtwo drogi do Cnoty nie zāgradza.

Narzekāję y wſkarzāję ſie niektorzy nā wboſtwo / iā
 Pobym to przeſtadzāc mātło do nābycia cnoty. Ależā
 dawnych iuz czāſow wboſtwo z filozofy towarzyszyl/ y
 prawie ſie ſpoſpolitowālo. O Ktorymkolwiek wiedziec
 możemy/że racnoſci y ſławy doſtąpił/te wboſtwo z mle
 kiem wychowālo. Patrzejmy nā one czāſy dawne/wKto
 rych to obaczye możemy/ iż wboſtwo wſytkich miast bu
 downiēc bylo/wſytkich nauk/kuſtów y rzemioſt wy
 nalezcę / w zlych wyſtępkach w bogie / wſelākciey ſławy
 drugim zyczece / v wſytkich narodow chwalebne byto.
 O tym piſe Apuleius. Jeſti tedy Ktory wboſtwem ieſt ſcie
 ſntony/niechay nāſlādnie Cleāntā filozofā/Ktory niedo
 ſtākkiem przymuſony / w nocny wode zā pienigdſe chę
 pal / āby we dnie miał żywnoſc ku pilnowāniu nauk.
 Niechay y ten pracnie/ poſci czāſ / āby ſobie żywnoſc
 obmyſlił / y cnoty nābył / Ktora też zā pracā roſ nāſy ch
 przyſtopi: z tōd Seneca powiedzial / Nāydzieſ cnotā n
 koſciele/ nā ratuszu/ nā rynku/ zā murem ſtojece/ pro
 chem opādō/zārumentiong/mājāce rece od roboty he

Li: de
 beata
 vita
 cap: 7.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

losas habentem manus, quo nihil aliud videtur ostendere, quàm quòd etiam laboriosos homines virtus adamat, & amplectitur.

An sine doctrina possit virtus acquiri.

At diceret aliquis: Multi indocti sunt, neque unquam literas didicerunt, & tamen honesti viri habiti sunt, & asstimati. Respondendum est, quòd utique multi ingenio optimo ducti sunt ad virtutem sine doctrina, teste Cic. in lib: Oratorum sic dicente: Ego multos homines novi, excellenti animo, & virtute fuisse, & sine doctrina, natura ipsius habitu prope divino per se ipsos & moderatos, & graves extitisse vidi. Etiam illud adjungo, Sapius ad laudem & virtutem naturam multò melius sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quedam confirmatioq; doctrinae; tum nescio quid praeclarum atque singulare solere existere. Haec Cicero.

DE EXERCITATIONE.

Præter ingenium & scientiam, tertio exercitatione diligenti utendum est: aliàs nec quicquam studeat quispiam pro virtute acquirenda. Teste enim Cicerone tertio libro nova Rhetorica: In omni disciplina infirma est artû præceptio, sine summa assiduitate exercitationis: tum verò in memoriû minimum valet doctrina, nisi industria, studio & labore, & diligentia comprobetur. Et Lactantius libro tertio inquit: Artes ideò discuntur, non ut sciantur, sed ut exercentur. Exercentur autem vel ad vitæ subsidia, vel ad voluptatem, vel ad gloriam. Cicero in Officiû scriptum reliquit, quòd omnium laus virtutis non in cognitione, sed in actione consistit: id est, parum est noscere,

belowate. Ktoremi słowy nie inzego pokazać mi chce/
tedno/ze też pracowite ludzic cnota vmiłowala.

Mozeli byc Cnota bez nauki nabyta.

Rzeczę ktory: a zaż wiele nieukow nie bylo/ktoryz cho-
ciaz nigdy nauki nie pilnowali/przedsi: miedzy cnotliwe
mi sa poczytani? Odpowiedam na to / iz sprzećiwney
strony wiele ludzi dowcipu osobliwego do cnoty bez nau-
ki sa przywiedzeni. Czego nam Cicero poświadcza/
ktory tak mowi: Znałem wiele ich/ ktoryz bardzo dowcip-
ni y cnote miłowacy byli / iz nauki żadney w sobie nie
mając / za przyrodzonymi darami y prawie bożtymi sa-
mi przez sie byli nie wyłroczni/powściegliwi y poważni.
Przydawam jeszcze do tego: iz czestokroć przyrodzenie
daleko szczęśliwiey do sławy y cnoty bez nauki / a niżli
nauka bez przyrodzonego dowcipu pomagala. Ntak
mi się zda/ gdzie do słachetnego przyrodzenia przystąpi
sposob albo wtwierdzenie nauki/ tam już coś znacznego
y osobliwego zwykło bywać. Poty Cicero.

O C W I C Z E N I U.

Oprocz dowcipu y nauki/ ćwiczenia pilnego nawet
vzywac mamy: bo inaczey żadenby sie o nabycie cnoty
nie kusil. Swiadczy o tym Cicero, gdy mowi: W nauce
wślakiey/niepotezne jest nauki podawanie/ teśliby nie
przystopilo ystawicze ćwiczenie / a za tym nauka ma
w pamięci ciāsne mteysce/teśliby dowcipem/praco/vsio-
łowaniem/ y pilnością nie byla zmocniona. Lactantius
tak piše: Dla tego sie w naukach bawimy/nie abyśmy te
poić intelekt/ale abyśmy sie w nich ćwiczyli. A ćwiczymy
sie albo dla zachowania zywota/ albo dla rozkoszy/ albo dla
chwaly. Cicero w księgach swoich o Powinnościach to
napiśal/ iz wbytką chwala cnoty nie w znaniomości/ ale
w vczynku należy/ to jest/ mało na tym/ wiedzieć/ coby

vel scire, quid virtus sit, quid honestum, & quid vitiosum, nisi & ipsam operemur virtutem.

Erit autem hæc exercitatio scientia cognitæ vel auditæ pro virtute acquirenda.

Ex quatuor illis libris, scilicet poeticiis, historicis, philosophicis, & sacris scriptura, si fructum & commodum vera virtutis & honestatis cupimus, apum in colligendo melle sequamur consuetudinem oportet. Solent apes mel congregantes, varios circumvolitare flores, multos degustare flosculos, succi aliquid exugere, deinde nonnihil humoris secum advehere in alvearia, quod deponunt, & constipant in mel futurum: idq; sepius faciendo, tandem multum coaccervant mellis, dulce laborum præmium. Non secus & litterarum, & virtutis quique studiosus qui fuerit, & aliquando in vitam evadere cupit, quadruplicem debet habere exercitationem. Prima exercitatio, ut ex illis, que legit, vel audit, utilia que erunt ad eloquentiam, vel virtutem, illa excerpas in librum raptitum, tanquam memoria custodem, quicquid usquam legerit, quod eloquentiam juvat vel virtutem. Nam utraque re opus est egregio viro, teste Cæcero primo libro veteris Rhetorica, sic dicente, quod sapientia sine eloquentia parum proficit civitatibus, eloquentiam verò sine sapientia plerunque obesse, prodesse nunquam. Habebit igitur quique studiosus libros raptitios duos, in quos audita vel lecta excerpas. In unum, quod eloquentiam, in alterum id quod virtutem docet: instar avari thesaurum colligentis, qui diversos habet loculos, in quos argentum seorsum, & in quem aurum solam deponit. Hæc exercitatio fuit Plinio naturalis historie auctori, de quo scribit Plinius secundus, ejus avunculus in epistolis, quod nihil legit quo

enotã
wiefo
li.

A

Jes
wdjtu
pnlne
Tê z
lâcyw
wpyte
swe m
zgom
Eo sap
gnacy
stârã
fal/ c
ty/ w
wa.
rzebã
mãto
mqde
nosti.
mte /
dne d
cie Ru
mie z
ofobn
nius,
tym P

cnota była / co przystoynność y coby nie przystało czo-
wiekowi / teślibysmy się około samey cnoty nie obiera-
li.

*A będzie to ćwiczenie nauki poznanej ábo
słysanej dla nabycia cnoty.*

Jeślibysmy z ksiąg miánowanych owoc y pożytek pra-
wdziwey cnoty wyczerpnąć chcieli / przypatrujemy się
pilnie / co za zwyczaj jest pszczołek miod zbierających.
Też wyfly / wyleciawszy z domków swoich / kwiecie ob-
latorywać / wiele kwiatków kostować / przyrodzony sok
wybierać / ktory do wlow przynosi / tam y dla miodu ná-
swe mteysca odkładają : á to częstokroć czyniąć / wiele
zgronadszą miodu / ktory im bárzo jest wdzięczny y Rod-
ko zapląta oneyże prace. Tak każdy nauk y cnoty pra-
gnący / áby zá czásem był zacnym / ma się o czworakiepo-
starać ćwiczenie. Pierwsze jest / áby to / co czytał / ábo sly-
szal / co rozumie być pożyteczne do wymowy ábo do cno-
ty / wpisował sobie w księgi / ktore dla pamięci cho-
wa. Abowiem człowiekowi zacnemu oburzeczy po-
rzebá / takó Cicero napisał / że mądrość bez wymowy
mádo co pomaga Rzeczypospolitey : á iż wymowá bez
mądrości częstokroć škodzi / nigdy pożytku nie przy-
nosi. Ma tedy takowy człowiek dwie księżeczki
mieć / w ktoreby rzeczy słyszane y czytane zbierał. Je-
dne dla tego / co wymowie; drugie dla tego / co cno-
cie slysz. Niechay w tym będzie podobny skárby takó-
mie zbierającemu / ktory ma rozne worki / w ktorych
osobno srebro / osobno złoto chowa. Tak czynił Pli-
nius, ktory historię rzeczy stworzonych opisał; o kto-
rym Plinius secundus tego wuy w listách powieda / iż nie

non exciperet. Secunda exercitatio: Excerpta memoria includat, cogitetque se illi quandoque velle uti: teste Macrobio, libro sexto Saturnalium dicente, Hunc esse optimum modum legendi vel audiendi, imitari ea que in aliis probas: & que maxime mirari inter dicta aliorum, illi in aliquem usum tuum convertere. id quod Latini inter se fecerunt: simul & Greci excellentes viri solebant. Hec Macrobius. Non enim illud est autorem aliquem audire, discere ejus verba, vel orationes intelligere: sed ex suis scriptis sibi eloquentiam & recte vivendi modum colligere: sicuti non prodest cibus corpori, & ori faucibus impositus solum, nisi & in stomachum descendat, & ibi concoquatur, & tandem in sanguinem ac carnem vertatur. Ita neque lectio audita vel lecta prodest, nisi in loquendi usum, & magis sapiendi convertatur. Tertia exercitatio hac erit: ut in dies aliquam lineam ducat; exemplo Apellii pictoris, qui quotidie quantumvis occupatus esset, ad minus tamen lineam pinxit, vel traxit. Sic & avari solent, qui in dies numum unum seponunt, in futurum thesaurum. Parva namque pusillis sepe addita, multa tandem fiunt, teste Hesiodo poeta.

Parvula si tentas super adjecisse pusillis:

Idq; frequens peragas, magnus cumulatur acervus.

In hac exercitatione laborandum non est, ut in dies quam multum discamus: sed ut quam doctè & benè. Ideo Apelles cuidam pictori indocto, glorianti quod imaginem quandam subito & citò depinxisset, respondit: Non demiror illud: nam & multo plures tam ineptas imagines, citò pingere posses. Quare catonis est sequenda sententia,

nie czytał/ coby do ksiąg nie wybierał. Drugie ćwicze-
nie. Uiechay to / co z innych ksiąg wyczerpnął y sobie
náznaćcył/ w pamięć wezmie/ & myśli o tym/ że ich czasu
swego wywąć będzie. Słuchay o tym Macrobius/ kto-
ry powie da/ że ten jest najlepszy czytania y słuchania spos-
sob/ gdy náśladować będziemy tych rzeczy/ ktore w in-
szych pochwalamy: y ktorym się nabierzemy dżwutem/ y
miedzy przypowieści inże ná pożytek swoy one obraca-
my. Co Rzymianie czynili; toż oni Grekowie czynić zwy-
kli. Bo nie toć jest czytać autora ktorego/ słowká wybie-
rać dla takiego pożytku/ ábo to/ co pisáli/ tylko rozumieć:
ále z tego písania wymowe y sposob dobrego życia sobie
zbierać: takó też y pokarm ciała pożyteczny nie jest/ iestli-
by tylko w usta był włożony; potrzeba áby do żołądka
był wpuszczony/ tam strawiony/ y tak w krew y ciało
był obrocony. tak też czytanie náše ábo słuchanie pożyte-
czne nie jest/ iestli by obrocone nie było do wywiania.
Trzecie ćwiczenie to jest: ábyś ná każdy dzień przykła-
dem one Apellesá málárzá krete pociąggnął/ ktory/ cho-
dził czasem zatrudniany był/ przynamniej przed się kre-
ste namálował. Lákomi też zwykli ná każdy dzień po pie-
niążku do stárbnice wpuszczac/ áby one czasu swego ná-
pełnili. Nále bowiem rzeczy do máłych przydane/ ssta-
wają się wielkie. Ná co Hesiodus powie da:

Niewiele do niewiele przydaway/ & często;

Których przedtym nie było stána kupy gęsto.

W tym ćwiczeniu nie tak się stárac mamy/ ábyśmy ná
každy dzień co nawięcey się czyli/ ále żebyśmy się dobrze
y z pożytkiem wczli. Przetoć Apelles ktoremus głupte-
mu málárzowi z prótkiego wymálowania się chlubiłce-
mu odpowiedział. Nie dziwnie się temu; mogłbyś iestce-
więcey tak niżczemnych obrazow y tak przedó wymálo-
wac. Godzi się tedy słuchać Kátoná/ ktory mowił/ iż ká-

Suet,
in Au-
gust.

Sat cito, si sat bene. Inde Augusto Casari adagium fuit: *Matura lentè: id est, festina lentè in opere, id est, prudenter, non nimium: plus enim prodest progressus parum velox, & providus, quàm velocissimus sine arte & ratione.* Quarta & ultima exercitatio, ut ad vesperam per diem audita vel lecta, repetantur: quem morem Cato fuisse dicit Pbilèphus lib: 2. de puerorum educatione: & Apuleius scribit de quibusdam in India, qui vocabantur *Gymnosophista*, qui neque terram colere sciverunt, neque agros arare, neque equos domare, nec taurum subjicere, nec ovem tondere: tamen mirum in modum sapientiam colebant, & magistri senes, & discipuli juniores. nihil tam odio habentes quàm animi torporem & otium. Postquam mensa erat strata, priusquam edulia apponerentur, omnes adolescentes ex diversis locis & officiis ad dapes conveniebant: tum magistri rogabant eos, quid boni à lucu ortu, ad illud tempus diei fecissent. Tum unus commemorabat se inter duos fecisse pacem, & concordiam: alius parentibus quippiam imperantibus obedivisse: alius meditatione se aliquid excogitasse: alius quippiam se didicisse. Qui autem nihil afferre, vel dicere potuit: foras impransus ad laborem extrudebatur. Hec Apuleius. Sic & studiosus quisque ad vesperam semetipsum sequatur ovium naturam, que vesperi in stabulis, epascu-
pulsæ, ruminant, id est, rursus edunt, & dentibus conterunt pabulum in die decerptum: simul & pastori sulac prebent de gramine per diem decerpto. Sic & studiosus virtutis, lecta vel audita, vesperi repetat, tam que ad eloquentiam, quàm que ad virtutem conducunt. Secun-

da rzecz dosyć prętko wykonana jest/ jeśli dobrze. Miał
 też przypowieść Cesarz Augustus: Spiesz się po lekku: to
 jest/ roztropnie y rozmysłnie prace odprawuy/ ábowiem
 postępienie nieprętkie á rozmysłne pożyteczneyse jest/
 niż naprędzsy płochy á bez rozumu. Czwarde á ostáteczne
 ćwiczenie jest/ áby to cosmy czytál ábo słuchál przez ca-
 ły dzień/ powtorzono było w wieczor: ktory obyczay zá-
 chowywał Cato, o czym Philephus piše. Apuleius ták że
 piše o niektórych filozofach w Indicy/ ktore zową Gy-
 mnosophisty, ktory áni ziemie spráwować umieli/ áni
 roley zorác / áni łoni okráć / áni wału do plugu zá-
 prędz / áni strzyc owiec: przed się ná podiów w mądro-
 ści sie Kocháli/ ták náuczycielowie starszy/ iáko y discipu-
 łowie mlodszy/ nie sobie ták bázro nie obrzýdziwszy/ iá-
 ko lenistwo y promowánie. Skoro stół przykryto/ przed
 tym/ nišli potráwy položono / wszyscy mlodziuśstko-
 wie z roznych miysc y wrzędow sobie zleconych do stolu
 się zhadzáli: w tym náuczycielowie pytál/ coby dobrego
 poczýwszy od wschodu słońca áz do oney godziny o kros-
 rey vsiedli/ spráwili. powiedzial pierwszy / że między
 dwiema zgode uczynil / pókoj po kłopotie y swarách
 przywróciwszy: drugi posłuszeństwo swoje rodzicom v-
 czynione przypomniał: drudy záś swoje nowe przemy-
 śly przynóšili: inšy záś/ czego się náuczyl/ powiedal. A
 jeśli ktory z nich nie tákiego przynieš nie umial / ná-
 dwor wytręcony bywał/ ytál / nie iadšy nie / roboty
 swey pilnowác musiał. Poty Apuleius. Táť káždy w ná-
 ukách y cnotách sie Kochájący nechay owcze ma przyro-
 dzenie/ Etorá w wieczor w owczárni / do domu z pašey
 przypędzona jute/ to jest/ trawi pófarm powtore/ przez
 cały dzień zbierány: náwet y gospodarzowi swemu mie-
 šo dawa tráwy przez dzień trawionej. Táť y Kochá-
 neš cnoty/ ma w wieczor to/ co folwitek czytal ábo słýžal
 sobie ná pámiéć przywodzić/ táť do wymowy/ iáko y do

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

do, ea ipsa in lac vertat: id est, in usum utilem, & honestum
sue vite usurpet, & erga alios exhibeat id in quo profecit:
sicuti oves suo pastori se ostentant lacte per diem gramina se
corroisse, non otio diem transegisse. Proderit & hoc non pa-
rum, imò maxime, cum alio certare, uter in eloquentia, vel
virtute plus progressus sit. Tum enim quisque experitur,
quantum aut sciat, aut nesciat, dum cum alio confert. Ideò
scribit Suetonius in libro de illustribus Grammaticis, quòd o-
lim in scholiis literariis hic mos fuit, ut scholastici ante meri-
diem invicem disputarent: sed post meridiem, sepositis libris
declamarent.

APVD SEIPSUM QVIS DECOR,
Virtus vel honestas servanda sit in omni aetate.

CAPUT III.

Virtutis, sive honestatis vita consistit in duobus: scilicet
ornatu sui ipsius, deinde in honesta actione erga alios, re-
ste Macrobio, in Somnium Scipionis, libro primo, capi-
te septimo; dicente, quòd per virtutem vir bonus redditur
primum sui ipsius rector, deinde reipub. Primum deceat sei-
psum regere, & rectè instituere, priusquam alium doceam-
us. Hinc questus Thales Milesius philosophus, qui verè
rex esset, respondit: Qui seipsum regit, ne ipsi dicatur:
Tecum habita, ut noris quàm sit tibi curia suppellex. Quo-
modo autem deceat per virtutem instruere aut regere sei-
psum, sedula opera discendum est, & sequentia utcumque de-
monstrabunt.

Sex præcepta servanda illi, qui seipsum honestè
& instruere, & regere vult.

Primum præceptum, Discat tacere. *Silentium plus ad-

amet,

cnoty najeżące. Powtorę/ aby to w mlekó obracał: to
 jest mlechay tego wywa ná swoy wczéwiy żywot; inšym
 mlechay to pokázanie / w czym pomnozienie czuie: iáko o
 wce swemu pásterzowi pokázuis to/ że dla mleká przez
 cály dzień trawa iádly/á nie proinowály. Bárzo też jest
 pozyteczná rzecz/áby sie z inšemi ścieráli/ Ktoryby z nich
 więcej w cnoće ábo w wymowie postapil. W ten czas
 bowiem doświádczono bywa/ co vmie/á cze^o mu tešce
 nie dostawa/ gdy z inšemi gádká miewa. Przeto mowi
 Svetonius w kšisgách o zacnych Grámmátikách nápisá
 nych / i z á dawnych czasów ten obycaj bywał w škó
 lách/áby zácy przed południem z sobá disputowáli/ápo
 południu/odložywšy kšégi/ orákie miewáli.

CO ZA VCZCIWOSC Y CNOTA
 przynas sámých káždé^o wieku záchowána bý ma. ROZ. III.

Cnota ábo żywot przystoyny ná dwu rzeczách polega:
 naprzód w ochędostwie sámé^o siebie: potym w wczéwiy
 postepkách przeciw^o drugim. W tym Macrobius piše/
 i z przez cnotę/ człowiek śláchetny/ starwa sie rzádcá sá
 mego siebie/ potym też y Rzeczy pospolitey. Przystoyna
 to bowiem / áby sámego siebie naprzód rzádzić vmiál/
 y dobrze ćwiczył/ ni zby inšyeh vczynl. Dla tego Thales on
 filozof Milešyeczyl będąc pytány / Ktoby prawdziwie
 byl Krolom/ odpowiedział: Kto sámego siebie rzádzi.
 áby nie slyšal tego/ co pospolicie mowia:

Śpięguy sie sam/ róšláday swote obycaje/

Obaczyš bárzo łatwie czegoć niedostáie.

A iáko by sie godšilo przez cnotę sámego siebie ćwiczyć
 y rzádzić/ spilnošćis sie vczyné trzeba/ á pozad idáce náu-
 ki iákož/ kolwieš nam to pokázá.

S Z E S C N A U K, Przez ktore przychodžimy do
 tego, iáko byšmy sie vczéwicie rzádzić vmieli.

Nápierwszá náuka jest/ áby sie mlažec náuczyl: Nle-

X amet, quàm loquacitatem. Taciturnitas enim prudentem virum indicat: sed garrulitas stultum, qui tacere nequit. Tacendo (inquit Macrobius Saturnalium lib. septimo, capite primo) Philosophus non minus philosophatur, quàm loquendo, id est, non minus est signam sapientia tacere, quam loqui. Hinc, ut ait Apuleius, Pythagoras primùm hoc nomine Philosophus vocatus, nihil prius docuit discipulos suos, quàm tacere: primaque ejus instructio discipuli, futuri sapientis, erat linguam coercere, & verba premere intra vallum densissimum. Socrates quoque interrogatus à quodam, quomodo quis sapiens fieret, duo praecepta ipsi dedit: primùm, ut taceret sapius quàm loqueretur: alterum, ut loqui disceres. Tacendum esse sapius, quàm loquendum, patet per tria signa. Primò, per naturam, qua contulit homini os unum, & aures duas, ut minus loqueremur, quàm audiremus. Secundò, per veterum Romanorum consuetudinem. Solebant enim Romani pingere Angeronam, deam silentii, ore serà obsegnato: & Aegyptii Harpocratem Deum silentii depinxerunt, duobus digitis os occultentem. Tertiò, per antiquorum philosophorum doctrinam, qui nihil usque aded damnabant in homine, quàm multiloquium; dicentes, ided naturam dedisse homini dentes, & labia ante linguam, ut ipsam comprimerent, ne nimium efflueret. Ided Xenocrates philosophus, quaestus de suo silentio, respondit: Se nunquam paenituisse quod tacuisset, sed persape quòd locutus fuisset. Secundum, preloqui discat, quae scilicet verba loqui deceat: non mendacia, neque ficta. Nam qui audeat loqui ficta, & non visa: niger est, teste Horatio. Neque ea verba, quae, ut Plinius

inquit,

chaj się baczney kocha w milczeniu/ niż w wielomowno-
 ści. Abowiem milczenie albo skromna mowa pokazuje go
 być człowiekiem roztropnym: Ale wielomowność głu-
 pim/ktory milczeć nie umie. Powieda Macrobius, iż mi-
 lczaniem filozof tak dobrze filozofować może / iako mo-
 wieniem: to jest / iż gdy kto milczy / tak się pokazuje być
 mądrym/iako gdy mowi. Stąd/iako pisze Apuleius, na-
 pierwszy Pythagoras tym intenciem filozofskim nazwany/
 pierwsze rzecz podawał swym discipulom / aby się mi-
 lcząc nauczyli. Pierwsze to było przygotowanie tych/ktor-
 zy mądrości v niego szukałi/aby ięzyk hāmować umie-
 li. Także też Socrates będąc pytany/iakoby mądrości do-
 stąpić/podał te nauki: pierwsze/ aby wiecey milczał niż
 mowił: druga/aby się mowić uczył. A iż się godzi wiecey
 milczeć niż mowić / trzy znaki tego nas nuczają: Pier-
 wszy przyrodzenie wstaje / ktore czlowiekowi ledne v-
 sta dalo/iá dwie v sy / abysmy muięcy mowili/wiecey sku-
 chali. Drugi znak wystawia nam zwyczaj onych starych
 Rzymianow. Abowiem Rzymianie malowali Angeros-
 ne/ktora powiedali być Boginią milczenia/vsta miała
 co klotka zámknione: A w Egypcie malowano Zarp-
 cratesá Bogá milczenia/dwuma páłcy vsta sobie zawie-
 rájącego. Trzeci znak podawa nam nauka starych filo-
 zofow/ktorzy nád inше rzeczy ganiłi w czlowieku wielo-
 mowność; powiedając iż czlowiekowi dla tego są dane
 zęby/y wargi przed ięzykiem/aby go mógł powściągnąć/
 y ledá czego z siebie nie wypuszczał. Przeto Xenocrates
 filozof/gdy go o tego milczeniu pytano/ odpowiedział:
 Nigdy mi żalował zem milczał;álem częstokroć tego
 żalował/ gdy m co przerzekł. Druga rzecz jest / aby
 się nie nauczył mowić/co się godzi: nie klámáć/ani zmy-
 ślonych rzeczy powiedać. Gdyż te ktory bayli zmysłone
 y swymi czyniá niewidziáne śmie inšym podawác / w-
 dzie zdania Horátiusowego/ jest czarnym. Ani tych słow

inquit, sunt reditura per jugulum, id est, loquenti nocitura: neque verba detractoria, quibus alteri honor detrahitur: neque verba arcana, aut inter pocula dicta, sed solum ea quae honesta sunt, pudica, utilia, & vera. Cetera omnia tacenda sunt virtutis cultori. Ideo Ovidius dixit:

Eximia est virtus praestare silentia rebus:
Et contra, gravis est culpa tacenda loqui.

In loquendo igitur haec lex est servanda: ut locuturi nos videamus, an deceat pro loco, pro tempore, & quo ad praesentes alios. Secundo, tum loquamur, quando silentium aut nobis, aut aliis est nociturum. Tertium praecaveat, ut ne quid nimis agat, vel faciat: id est, ut in omnibus rebus modum observet: neque nimium agat malum, neque nimis modice quod bonum est. Terentius in *Andria*, *Scena prima*: Nam id arbitrator adprimè in vita utile esse, *Ut ne quid nimis*. id est, *Mediocritas servetur*. Hinc eruditi dixerunt: *Virtutem in medio positam*.

Horatius. Est modus in rebus. sunt certi denique fines:
Quos ultra, citraque nequit consistere rectum.

Virtus consistit in mediocritate: & in excessu vitium est fixum. Quare in omnire mediocritas & modus laudatur, excessus semper vituperatur. Inde Hesiodus poeta dixit: *Dimidium plus toto*: id est, *Plus laudatur in rebus mediocritas, quam ipsa nimietas*. Nam & vulgi proverbium habet: *Omne nimium in vitium vertitur*. Cleobulus Lyndius unus septem sapientum Graeciae, dixit: *Optimus est modus in re qualibet*. Quartum praecipuum, *Vites & fugiat illud, quod ipse in altero carpit*: testimonio Diogenis philosophi dicentis: *Si vubonus, & virtu-*

ni. Chay z wst nie wypuszcza/ Etore / iáko Plinius mow/
przez gárlo sie wrócaia/ to jest/ mowiacemu s'kodzi: á
ni tego / przez coby insemu cnotá nárušona bylá: ám
fio w s'krytych/ ábo przy kusiu wyrzeczonych: ále tylko te/
Etore byé rozumie poczéiwe / wstydliwe / potrzebne y
prawdziwe słowa. Ná toé Ovidius mowi:

Wielka to cnotá milczeć/ gdy sie milczeć godzi/

Glupia rzecz mowić w ten czas/ gdy mowá záskodzi.

Náuká tedy w mowieniu tá ma byé zachowana: áby
smy/ gdy sie nam czas do mowienia podawa/ pilnie ná
to wzgląd mieli/ iéšli mieysce/ czas/ y osoby náše słowa
zniesé mogó. Powtore/ w ten czas z mowó wystepuymy/
gdyby náše milczenie ábo ná s'ámym ábo inšym moglo
záskodzié. Trzecia náuká/ niechay y tá w nas przestroga
bedzie/ ábysmy nie zbytnie sobie nie poczywáli: to jest/ á
bysmy w kádych postepkách nášych mierność zachowy
wáli: iže czyniac ábysmy zbytnie nie wykraczáli; ádobrze
czyniac ábysmy zbytnie sie nie táli. Terentius mowi: Ko
zumie że to bárzo ná šwiecie pożyteczno jest; Ábysmy cze
go nászbyt nie czynili/ to jest/ mierność niechay bywa zá
chowana: Dla tego powiedáto wzeni ludzie / iż cnotá
jest w šrzodku položona. Horatius ták nápisal:

Wšytkie rzeczy swó miarę y granice máto/

Bo cnoty kólem swoim tám sie przechadzáto.

Idzie tedy cnotá wczesná droga: Etora iéšliby wystga
pilá/ wystepkiem názwána bywa. Mierność tez záwse
sie pochwala/ wystepé sie gani. Przeto tez Hesiodus po
wiedzial/ Dimidium plus toto: to jest/ Mierność wietšo
ma w rzeczách pochwalę/ niš zbytek. Pospolita jest przy
powiešé/ iż káždá rzecz zbytnia obraca sie w wystepé.
Cleobulus Lyndytczyk ieden z siedmi Grecich medrcow
powiedzial; iż mierność w káždey rzeczy jest bárzo dobra

Czwarta náuká/ áby sie tego štrzegł/ co w inšym stro
fute. Ná toé Diogenes filozof powiedzial: Ješli dobrym

re prae dicitur effici, expelle à te, quod in alio despicitur. Et Cicerone dixit: Omni carere vitio debetur, qui in alium paratus est dicere vitium. Facillimè autem & aterrimè aliorum cernimus crimina, sed nostra ignoramus & celamus.

Si quis in seipsum descenderit, & secum perpenderit qualis ipse sit, animo nempe iuxta vitioso: tunc cessabit morderi alium, & prius seipsum à vitio purgabit, virtuteque ornabit. Ideò Salvator noster Iesus Christus in Evangelio, ad virtutem nos hortaturus, iussit: Ut prius ex oculis nostris irabem eijceremus tum deinde alteri festucam: nos prius curaremus, nobis medicaremur, tum alii.

Quintum praeceptum, Utramque fortunam ferre discat, prosperam scilicet, & adversam: non nimium exultet in fortuna prosperitate, ne subito mutata fortuna, ipsum nimium perturbet, & contristet. Neque in adversitate nimium doleat: exemplo Socratis, qui in utraque fortuna, eodem vultu & animo fuisse legitur. Ideò & Plato olim quaesitus, per quod homo sapiens agnosceretur, respondit: Homo sapiens cum vituperatur, non irascitur: & non extollitur nimium, cum laudatur. Virtus namque superbiam nescit, quia vitium est: neque desperationem & iram admittit, quia etiam vitia sunt. Quare vulgò est proverbium: Qui homo in adversis rebus pusilli est animi: ille nauci non est. In utraque igitur fortuna, prospera sive adversa, sequenda est consuetudo eujusdam philosophi, qui in rebus prosperis tristabatur; sciens, post lata ventura tristitia: in rebus adversis latabatur, expertus post malum sequi bonum. nam mutabilis est fortuna. Ita & nos in prosperitate cogitemus tristitiam aliquam sequituram. Nam teste Plauto in Amphitru. Ita diu visum

Zywot Czystocnotliwy.

y cngtū ym by wśilneś/ wyrzuc to z siebie/ co w inšym
gānś. A Cic: mowię potrzebā/ aby ten wśelākich wystę-
płow był prozen/ ktory inšemu występek wyrzucā. Do c-
lat w nichno y bārzo bystrze zle postępek inšych ludzi ba-
czymy/ ale nāśych nie widzimy/ y one pokrzywamy.

A gdybysmy wśie wstąpili/ ā z swoumi występākami lic-
be czynili/ i eśliby co nie przystoynego w nas sie nālāzlo/
prześtālibysmy inšych strofowāc/ y śle wdāwāc / y da-
wšy inšym pokoy/ o naprāwiebysmy nāśeymysłi. Nie
bez przyczyny zbāwciel nāś Pan Jezus Christus po-
wiedniāl/ ābysmy z oczu nāśych pierwey tram wyrzuci-
li/ ā potym inšemu zdioblo; to test: ābysmy sie sām w-
przed leżeli/ potym inše.

Pigra nāukā/ ābysmy sie nāuczyles y szczęście y nie szczę-
ście cierpliwie znosić. Nie wystākuyemy dla szczęścia/
boć prākto test odmienne / ktoreby nas zāsmucić y zātr-
woyć moglo. Ani serce nam niechay nie wpada w
przeciwnym szczęściu/ przykładem onego Socrātesā/
ktory nieodmiennym vmyślem y dobre y zle rzeczy zna-
śāl. A Plato, będąc pytāny/ przez ktory znāk czlowiek
mōdry moze być poznāny/ odpowiedniāl: Czlowiek mō-
dry nā przygāne ā obelzenie iākte w gniewie sie nie po-
ruśā: ani sie wychwalāntem nādymā. Cnotā bowiem
nie moze być hārdo; bo to test występkiem: ani gniewu/
ābo też zwōptenia iāktego do siebie przypuśca/ gdyz y
te rzeczy sā wādō. Przeto pospolita test przypowieść:
Czlowiek w przeciwnych rzeczach będąc mālęgo vmyślu/
nie test lādākātm. Włādzym tedy szczęściu onego filo-
zofā potrzebā nāślādowāc/ ktory sie w szczęściu smieć/
czuic/ ze po rādōści smeteł nāstepuic: ā nie szczęściu sie
lādowāl/ mājgc w tym doświādczenie/ i; po złym dobre
rzeczy nāstepuic/ poniewāz szczęście test przedko odmien-
ne. Tāk y nāśe myśli niechay toz rozumietg / ze po nie-
wzāśiēch szczęśliwa godzina idzie. Plautus tāk mowi:

est.

est, voluptati ut meror comes subsequatur. In adversis, ita cogitemus: Dabit Deus hi quoque finem: vel illud Vergilii, Et hec (scilicet mala) olim meminisse juvabit. Sextum & ultimum, Studeat placere bonis & prudentibus: quibus placere, maxima & laus & virtus est. Nam qui illis placet: cum oportet quoque aut bonum esse, aut saltem fieri. Boni namque non nisi bonos amant, & mali malos. Debere autem illam laborare, ut bonis placeat, qui virtutem exoptat, liquet ex Seneca dicente: Aliquis vir bonus eligendus est nobis, ac semper ante oculos habendus, ut sic vivamus, tanquam illo spectante: & omnia faciamus, tanquam illo vidente. Facile enim ille bene viveret, & secundum virtutem, qui ad voluntatem & regulam, vel ante oculos bonorum vivit, & versatur: non secus ac ante speculum mulieres sese ornantes, tandem venustissime ornata, prodeunt in publicum.

De diversarum ætatum moribus & virtutibus.

Virtus, sive honestas, hominem licet deceat, & ornet: tamen ætate diversa, diversi mores honestatis exiguntur. Nam proverbium est: Alia vita, alia dicta, alios mores postulat. Non enim eadem conducunt omni ætati: sed alia decent pueritiam, alia juventutem, alia adolescentiam, alia virum, & senem. Cum ætate namque mutatur natura: ideo & mores sunt variandi. Sunt autem sex ætates hominum scilicet infantia, pueritia, juvenitudo, adolescentia, ætas virilis, & senectus: quarum qualibet habet sua officia, & mores, ut sequitur.

De infantia.

Infantia

Zywot Czystocnotliwy.

Tak się Bogu podobáło/áby po rozkoszách y wesoleymy
śli smutek następował. Wnieścześnieć tu tak myślimy: czy
nie Bog koniec zlemu. A z Wergil. się ćieśimy: A za kiedy
z przypominánia tych przygod swoy pożytek wćmniemy.

Szosta á ostátnia náuka. Niechay się o to stára/áby
się podobal cnotliwym mądrym ludziom: boć to nawet
śa cnota test/takim się podobáć. ábowiem ktore ont zá
leccáq/znákiem być pewnym moze/że ći ábo też cnotliwi
śo/ábo się takimi stawáq: gdyz dobry dobre/á zly zła
go sobie lubi. A iż się o to ma stárać/áby się postępkami
swemi dobrym ludziom zálećić mogł/ ktory sobie cnoty
życzy/wćaznie to Seneca, gdy mowi: Potrzebá ábysmy so
bie czlowieká cnotę lubiące° obráćić/ktore° máq záwśe
przed oczymá/tak żywot náš rzádzić/iáktoby on postępk
ćo nászym się przypátrował: wśytko czyniąc/iáktoby on
ná spráwy náşe pátrzał. Latwie się bowiem to cnotliwie
rzádzić bedzie/ ktory wedle myśli y náuk/ ábo też przed
oczymá ludzi cnotliwych żywot swoy spráwunie: nie má
czy jedno iáko biáległowy przy zwierćiedle się stroić/
wychodzą między póspółstwo/ cudnie się przystrowśy.

O roznych lat obyczájach y cnotách.

Niez káide° czlowieká zdobi cnota; wśákie lata rozne/
roznych obyczáiw potrzebują. Jest bowiem przypowieść
iż żywot inśy/ słowá y obyczáie odmienia. Nie káide
rzeczy Rużq káidemu wiekowi: ále inśe do dziećinstwá/
inśe do młodzieństwá/ inśe do męskiego wieku/inśe do
stárych ludzi należą. Odmieniąq bowiem przyrodze
nia idące látá: przeto y obyczáie odmienne być muszą. A
testći śeśe wieków ludzich/ktore tak porzódkiem się li
czq: Látá niemowiatek/dziećinstwo/látá podrostkow/
młodzieństwo/látá męskie/ y stárość. Te wśytkie máq
śwe własne powinności y obyczáie/iáko się nízej pókazie.

O látách niemowiatek.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Infan-
tia un-
de di-
cta.

Infantia prima est aetas hominū post natiuitatem: sic dicta, quod non dari potest: illi nulli possunt mores praescribi, sive virtutes, quia nondum est rationis compos, neque linguae habet usum, neque intellectu utitur. Ideo solum nutrici siue matris instructione vivat, oportet.

De pueritia.

Pueri
unde
dicti.

Pueritia, secunda est aetas, quando infantes loqui incipiunt, nondum habentes plenum rationis usum. Dicti sunt pueri forte à Bua, id est, portione puerili, quam Buam vocant, verba prima proferentes imperfectè, sine prudentia, ratione & intellectu. Hi sunt docendi per parentes, ut honestè vivere incipiant: hisce moribus felices, ut Deum agnoscant, & colant corde & orationibus simul. Sint obedientes parentibus, senes revereantur. A ludo & pravorum consortio absint, ne vitia maculentur: priusquam ratione rectè uti inceperint, quo nihil potest esse odiosus, teste Apuleio, sic inquit: Puerum qui non oderit, cum videat ipsum velut monstrum quoddam, prius robustum, & scelere plenum, quam aetate: prius nocentem irimine, quam corpore potentem, paruum annis, sed magnum malitia. Nondum tamen perfecta prudentia, in pueris potest exigi aut haberi, cum in ipso dominetur puerilitas ipsa, & novae mentis imbecillitas: ideo & puppi ludit, & equitat in arundine longa. Ob id tamen ei indulgendum nimium non est, ne in vitia inclinetur & fluctatur, semperque morbidus maneat. Nam quod teneris in annis imbibitur, usque ad sepulchrum retinetur. Quare instruendi sunt diligenter in huius praecipio, ut tradit Philadelphus libro octavo de educatione liberorum, scilicet ut Deum colant, obedientes sint, & verbis, moribus, corpore, ac vestibus ornatum habeant. Non sint loquaces,

Zywot Czystocnotliwy.

Lata niemowlatek / jest pierwszy czas, ciowieczny po
wrodzeniu: dla tego tak rzeczone / ze dzieci mowic ieszcy
nie moga: ktorym obyczaje zadne podane byc nie moga
abo cnoty / gdyz do rozumu ieszcy nie przysly / ani mo-
wie moga: potrzeba tylk / aby takowe dziateki od matek
abo mamiec wychowane byly.

O Dziecinstwie.

Drugie wiek dziecinstwem zowemy / gdy dzieci ni
mowic poczyna / nie maa ieszcy doskonalego ro-
zumu. Takowe maa rodzicowie wyucza / aby cno-
tliwie zyc poczynały: biorac te obyczaje / aby sie Bo-
ga poznawac czuly / sercem y modlitwami temu sku-
ly: posluszenstwo oddawa / rodzicom swoim / a stare-
mu ludzi w czciwości maa. Dyrzyskom / towarzystwu zle-
mu niechaj sie nie przypatruja / aby zlosc w nich sie nie
zakorzenila / polki ieszcy do rozumu nie przysly doskon-
e. Apuleius tak napisal: Ktozby takowe dzieciscia nie
mial w nienawisci / ktore sie przed czasem w kszute zlo-
sciami y mocnionie y napelnione: w zlychczynkach mo-
cne / a w ciele slabe / w leciech maa / a w zlosci wielkie? A
kialze prozno w dzieciach doskonaley mardosci ku-
kac / gdyz w snich ieszcy panuje dziecinstwo y nowa
mysl mdla y krewka: przeto czaczkami sie ^{zawiazaja},
czasem na kitowym iesdzi koniu. Lecz niechaj ten nie-
dostatek przyrodzenia ich nie wymawia, ani sie im le-
da co zbytne pozwala / aby do rzeczy nieprzygotownych
nie byly sklonneyse / a potym nie vlezone. Czego sie
bowiem w dziecinstwie napitemy / to z soba do grobu
bierzemy. Maa tedy byc wprawowane od rodzicow a =
bo dozorcow swoich / aby sie Boga baly, postuszne by-
ly / y w mowach / y w obyczajach / w ubierze, y w ohe-
d-
stwie ciata przystoynosc zachowaly. Niechaj swiegotli-
we

aut mendaces; non bestia, pravis moribus; corpore non pigri, ut aselli: neque immundi, ut sues in volutabro: aut vestibus pessimè pexi, ut mendici; aut sordidi, ut capra sordidate: neque animo indocti maneant, instar lapidi, aut asini Arcadici. Et septimum annum postquam attigerint, praeceptoribus literariis committantur. Id namque solebant Gentiles, ut testis est Philadelphus lib: 2.

De juventute.

Juven-
un
Juventus, ea est aetas, quae proxima est pueritia (licet secundum Perotum, ipsi Iurisconsulti ponant, & numerent juventutem post adolescentiam, usu tamen praepositur) dum scilicet iam perfectè fieri possunt filii, & praeceptoribus committi sunt, aut apti ut committantur. Dicta autem est Iuventus (ut ait Perotus) à iuvando, quia viribus fit apta ad iuvandum parentes. Expedire namque potest negotia commissa, & ad labores nonnullos ferre opem, aut manum admoveere. In hac aetate fugienda est secundum Quintilianum lib. primo, capite tertio mollis educatio. Educatio enim illa mollis, inquit, corrumpit & corporis & ingenii nervos. Quid igitur adultus facit qui in purpura reperit? Delicatè autem in ista aetate quialuntur, omni in vita lautitias experunt: quas si consequi nequeunt, quantum cupiunt, laborans per fas et nefas suo palato delicatè sati facere: & tandem in otium ludum, & furtum, ac omne malum ruunt. In hac aetate pueri Romanorum bullam, quam in collo gesserunt ab infantia, foribus suspenderunt in templum, tanquam pueritiam renuntiantes: & in posterum exuere volentes mores illos, quos pueri habuissent, toga alba & candida induebantur, cum purpurea praetexta, vel praeposita in exemplum vitae candidioris, melioris, & ho-

we nie będą/ábo Klanczy/áni bestyam podobni/ w zlych
 obyczajách: ciáło chyje y ochotne májác/ nie leniwe/ iáko
 oslowie: áni plugáwe/ swintom wlezytku swoim leżącym
 podobne: ábo też w wbiertze nie ochędzi/ni/ co zebrałom
 pospolita. ábo wiec też podobni kózom śmierdzącym:
 áni rozumu odlogiem leżeć dopuszczájące / by sie podo-
 bnymi nie sstáli kámiéntom/ ábo oślom Arkádickim. Po
 śiedmi lećtech/ niechay náuczycielom oddáne bywáto:
 ktorego obyczajú / iz sámi też Pogánie przestrzegáli/
 świádczy o tym Philelphus lib: 2.

O Podrośtych lećtech.

Wiel ten podrośtych dzieć/ idzie zá dziećmiństwem/ gdy
 tuż wymawiają słowa dobrze/ náuczycielom są oddáni/
 ábo do tego sposobni/ áby oddáni byli. Takie pácholetá
 rzeczy sobie zlecone odpráwić mogó/ w pracách niekro-
 rych/ rece y síly przyłożywšy/ pomocni być mogó. W
 tych lećtech/ według rády Quintiliánusowey/ strzedz się
 májác wychowánia pieśczołliwego/ ktore y dowcip psu-
 zió/ y síly ciálu odeymió. Czego się bowiem dobrze pod-
 rośty chwyć/ ktorego pieśczołliwie wychowano? Wšy-
 sey Kochánkowie/ w rośkosy wychowáni / przez wšytek
 czas żywotá swego do rośkosy/ zmierzáją: Ktorych iekli
 dostąpić nie mogó/ ile prágnó/ stáráją się/ bądź zle bądź
 dobrze / áby swemu żołodkowi rośkosnie dogódzili: á
 zá tym zá prośnowáníem/ grámi/ zlodziejstwem/ y zá
 tym podobnemi rzeczami się puszczáją. W Rzymia-
 now takie pácholetá záwieszowály ná drzwiách Kóściel-
 nych bánteczke/ ábo iábluszká/ ktore w dziećmiństwie ná
 szyi nosily/ znáć dawájąc / że tuż dziećmińskie czaczká y
 grzyšká opuszczáją: obiecując to/ że się do obyczajów prze-
 ślych wrócić niecheg. Zá tym wbiertano te w sáte białé
 dlugé/ purpuré obránowáno/ ná przykád obyczajów

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

nestioris: ut roge albedinem aspicientes, suggerent vitia, quae homines denigrant. & alii odiosos reddunt; purpurea splendorem videntes, cogitent & conarentur, ut sic eorum splendet vita, quod omnibus commendarentur.

Erunt autem haec officia juvenum:

Deum in primis venerari orationibus, & corde puritate. Deinde parentes: proxime praeceptores. Illis tribus auscultare, ac sugere quae prohibent, exequi quod praecipunt. Dei mandata discant, audiant, querant, & exequantur. Quod autem tribus his obsequendum sit juveni, facile patet. Nam ab ipsis pendet vita nostra: à Deo animam accepimus, à parentibus corpus; à praeceptoribus animae instructionem, per quam vita nostra differt à brutis. Ideo ut sumus grati, ipsis est obsequendum.

De adolescentia.

Adolescentia quarta est aetas, quae incipit ab anno decimoquarto vita nostra: dicta Adolescentia, à verbo *adoleo*, quod significat *creasco*. Nam tum temporis homines *adoleo* corpore, viribus, ratione, vitii, & virtute: magis tamen ad vitia *flexuntur*, quam ad virtutem. Ac tam primum cognoscitur cuiuslibet natura, ad quid scilicet *inclinatus* sit: nam antea agnosci non potuit, propter aetatis *imprudentiam*. Facti enim *adolescentes* (ut inquit Terentius in *Andr.*) animum suum ad aliquod studium applicant; aut equos *alere*, aut canes ad *venandum*, aut ad philosophos *colendum*, & *discendum*. Cui & Horatius consentit in arte *poëtica*:

Imberbū juvenū, tandem custods remoto,
Gaudet equis, canibus, & aprici gramine campi.
Cereus in vitium flexi: monitoribus asper:

Vili

Dei
man-
data
pue-
ris di-
scēda.

Ado-
lescen-
tia un-
de di-
ca.

Zywot Czystocnotliwy.

lepszych y przystoynieyszych / aby patrząc na białą ścieżkę / strzegli się złych uczynków / ktore człowiek i takoby poczerńać / y dla ktorzych w nienawiść w inszych przychodzi: a zaś na onę światłość świąt świątlny patrząc / myśli o tym / y wsiłował / aby ich postępek tak się świecił / i takoby się wszystkim ludziom zalecić mogły.

Powinności tych pachoł są te: Aby Bogu sercem y medytacją służyły: potym rodzicom: nawet nauczycielom. Wcielając przedtym / czego im Bog / rodzicowie y nauczycielowie są iż / wykonywać to / co rozkazują. Przykazani Bożych niechaj się wstrząsają / słuchają / y one wykonywają. A iż tym rzeczą powinni są wśelanie po sobie iż two oddawanie / stąd się to pokazuje / gdy od nich ywor nasz bierzemy. Wzieliśmy duszę od Boga: i tak do rodziców: ćwiczenie od nauczycielow / przez ktore żywot nasz dzieli nas od niemych zwierząt. Przeto abyśmy im wdzięczność naszą pokazywali / mamy ich być posłuszni.

O Młodzieństwie.

Czwarty wiek życia naszego jest młodzieństwo / ktore się zaczyna od lat czternastego: w ten czas w ciele / w siłach / w rozumie / w cności / y w nieprzystoynych rzeczach wzrost bierzemy / ale daleko do złych postępkow stajemy / bymy iesteśmy niż do cnoty. Dopiero ten wiek odkrywa przyrodzoną naszą skłonność / do czego nas natura chce wiedzie / ktora przedtym poznana być nie mogła / dla ślepoty y głupiego przyrodzenia. Przystępszy bowiem do młodzieństwa / (tak o mowi Terent in And) myśl swoje do takichkolwiek rzeczy obraca / albo w komicach swoj rozkoszując / albo psy dla polowania chwytając / albo do nauki przystępując.

Puściewszy opiekuną gola młodzi / polnie /
Wstąpiłszy na konia zającą ogardami szunie:
Był na lep / tak do złości idzie; miał sławę
Tym się pokazuje / ktory patrząc w tego sprawy.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Vetulum tardus provisor: prodigus aru:

Sublimis, cupidusq; & amata relinquere pernix.

Hæc ætas, adolescentia scilicet, est duplex: Prima, ab anno decimoquarto, ad annum decimum octavum durat: & dicitur Adolescentia Ephæbia, quia illi annis, imberbes sunt adolescentes: sicuti olim Phæbus, id est Apollo in templis gentilium stabat sine barba, ut ait Valerius Maximus libro primo de neglecta religione, de Dionysio Tyranno Syracusano. Anno autem decimo octavo, primaeva crescit barba, & tum dicuntur adolescentes ex ephæbiu excedere, & rendere ad ætatem virilem. In omne genus vitiorum hæc ætas hominem adolescentem præcipitat, in otium, ludum, in obedientiam, crapulam, luxuriam, scortationem, superbiam, prodigalitem. Sua inaniter dilapidant adolescentes, nihil solliciti postera vita, ut omnes testantur Comædiæ: quæ nihil aliud de adolescentibus dicunt, quàm quod sua fornicibus & conviviis infundunt.

Quomodo à parentibus vel præceptoribus adolescentibus sint ad virtutem & honestatem ducendi.

Cùm igitur hæc ætas præter omnes alias ætates ad vitia sit proclivis: in diesq; magis in ipsa se dedat per adolescentia libidinem, instar juniorum hinnulorum, quos juvenus vitillat: ideo sunt frenandi adolescentes, aut à parentibus, aut à præceptoribus, non sciu ac equi indomiti ab infessore calcariis domantur, & cicurantur. Quatuor autem præceptis, parentes vel præceptores ipsos adolescentes ad bonam frugem ducere debent: scilicet, instructione, monitione, promissione: ultimo, laude & minis.

Gozieby szukać pożytkow/memasz go: Kupiec/
 W czym głupstwo y pochlebca swoy pożytek czuje.
 Wysoko myśl podnosi/chciwy do wshytkego/
 Rzecz wlochana przedko leci z myśli tego.

Ten wiek jest dwoiaki. Pierwszy sie zaczyna od roku
 esternastego/á trwa do osmnaastego. Zowia gi Lactinno-
 cy Adolescentia Ephabia, ábowiem okolo tych lat ieszcze
 brody mlodzi nie miewa/ takó o Phebusie pisa/ktorego
 Apollinem zowq; ten w poganskiach Kosciolach bywa
 stawiany brody nie mairc/o czym Valerius Maximus pi-
 se o Dionisiusie tyrannie Syrakuskim. Ale okolo smi-
 naście lat puszcza sie pierwsza broda/á w ten czas wigt-
 sy wzrost mlodzi bierze. Do wshelakich zlosci poludzeni
 w tych leciech mlodoostowie bywair: wdawair sie bowiem
 do prozinowania/ igrzysk rozmaitych/ do nieposluszen-
 stwa/ obzairstwa/ zbytkow/ nieczystosci/ nierzadu, py-
 chy / y dobre po rodzicach zostawionych / ábo pracq na-
 bytych/ ábo skad inqd wshetnych/ rozproshenia. Rozpra-
 hair y wyrair swoje / nie mairc względu ná lata przy-
 sile/ o czym Komedie wshytke swiadcza / ktore o mlod-
 dych ludziach nic inshogo nie powiedair / tylko sz swoje
 dobra w nierzadnych domach y biesiadach wtracair.

*Iako mlodzi od rodzicow ábo nauczycielow do
 enoty ma byc wiedzioná.*

Jz te lata mlode do zlosci barzo sa przychylne/ácodziesi
 pomnairair sie wshwey rozpustnosci/podobni zrebietom
 mlodym/ktore mlodość sekce:mairc byc przeto ábo od ro-
 dzicow/ ábo tez od nauczycielow/ w powinnosci zairzwy-
 man/rownieirako pospolicie konie nászbyt buyne od swo-
 ich panow ostrogami bywair y ktoceni. Moga sie tedy
 podac cztery nauki/ ktoremiby rodzicy ábo nauczyciele
 mlodzi swoje do powinnosci przywodzili. A te sa: Wpra-
 wowanie/ nápomnairanie / obietnicq; náwet: chwala y

Instructio sex constabit præceptis

Deus
inprimis
adoran-
das.

Primò doceantur adolescentes, Deum esse adorandum, & venerandum inprimis & ante omnia: qui cuncta creavit, pascit, & conservat: nihil mali impunitum relinquens, nihil boni irremuneratum: bonis dans premium æternum, malis supplicium perpetuum: sine ipsius gratia & favore, nihil posse nos homines, neque momentum quidem vivere: ideo cavendum, ne mala vita ipsum offendamus.

Secundo, Non esse confidendum in bonis terrenis, præsertim non in corporis pulchritudine. Nam forma corporis est admodum fragile bonum. ideo Virg: dixit Eclog: 2.

Os formosæ puer, nimium ne crede colori,

Alba ligustræ cadunt, vaccinia nigra leguntur.

Neque nimis doleas, si corpore sint deformes: sed laborent ut pulchri fiant animo. Nam, ut inquit Fran. Petrarcha in libro de adversa fort. Pulchrum est pulchrum fieri scilicet scientia & virtute: quàm pulchrum nasci, scilicet corpore. Hoc præcepto Socrates instrubeat suos discipulos iubens eos sæpe inspicere speculum: ut si viderent se corpore formosos, laborarent ut & pulchri fierent animo. Corpus enim animum concludens inquinatum: sepulchrum est pretiosum & venustum, continens cadaver putridum. Ideò CHRISTVS, in Evangelio Pharisæos vocabat sepulchra dealbata: quòd apparerent religiosi, ac boni, sed intus lapsi essent rapaces. Si corpore essent deformes, iuravit Socrates, ut animi quærent pulchritudinem scientiæ & virtutis, quæ nobilior esset, & longius duraret quam corporis forma. Tercid, Neque in divitiis, in opibus, sive pecunia multa, spem ponant: sed in sola scientia

Wprawnianie sześć nauk w sobie zawierają.

Naprzód niechaj się tego młodzieńca sflawie nauczą /
 iż Bogu / który wszystkie rzeczy stworzył / sątrzymawa / y
 zachowuje / służyć nad inше rzeczy wszystkie powinniśmy.
 Ten bowiem iako slych bez karania nie zaniechawa / tak
 dobrym blago sławi / osiarniąc im zapłatę wieczną / a
 złym wiecznym groząc karaniem: bez tego iasni y zyczi
 wosći my ludzkie nie nie możemy / ani bysmy / by czas na
 krotki / żyć mogli. Wac się tedy potrzebą / abyśmy go
 słymi postępkami naszymi nie obrażali. Powtore. Ji
 niemamy w tych dobrach ziemskich nadzietej pokładac /
 zwlaszcza w wrodzie / ktora jest dobro bardzo ginące. Jak
 to Vergilius mowt Ecl. 2.

A ty nadobne dziecię nie wierz swej piekności /
 Kwiatki białe też wiedną / w wąż iezyny z osi.

Ami tego niechaj nie załuz / iesli im przyrodzenie od
 tego wrode: ale się niechaj stras / aby swoy rozum ozdoo
 bili. Jest bowiem rzecz daleko cudniejszy / estac ~~to~~ cu
 dnym / to jest w umietetności y w cności / a niżli się cu
 dnym wrodzić wedle ciała. Socrates swoim discipulom
 rozkázował / aby się czystokróć w zwiercie dle przegleda
 wali: iesli wrode swoje w nim obaczyli / aby się o rozum
 naukę wyprawiony strasali. Abowiem ciała / w ktorym
 rozum jest głupi / podobnie jest grobowi kostownemu y
 wylstraktowanemu / trupą zgnitego w sobie mającemu.
 Przeto pan Christus w Ewangelicy s. nazywał grobem
 potynkowanym te / ktorzy zwierchu ofkázowali się być
 nábojni y dobrzy / ale wewnątrz byli wiley drapiejni.
 Jesli zaś nie cudney twarzy byli / nápominał Socrates,
 aby piekności tej szukał / ktorzyby rozum swoy zdobili /
 iaka jest nauka z enoty / a te daleko są ślachtetniejszy /
 niż cielesna piekność / ktore też y dluszej trwają. Po
 trzecie. Niechaj w bogactwach / y w starbich nadziete

swoicy

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

& virtute confidunt se divites & felices futuros: nam solam doctum & sapientem verè esse divitem. Divitias vulgares perire citissimè, multos namque quondam fuisse divitissimos: sed citius dicto factos infortunatissimos, ut legitur de Cræso, rege Lydorum opulentissimo. Divitias non esse dignas, ut amentur, tanquam bona pretiosa. Nam Cicero refert quarto libro nova Rhetorica, Si voles divitias comparare cum virtute, vix satù idonea erunt, ut sint virtutis pedisseque sive famula. Ideò adolescentes, dum ingenium viget, & etas, comparent sibi viaticum ad senectutem, scilicet virtutem & scientiam. Per illa enim in senio acquiritur honor, salus, laus, & virtus. Quare Thales Milesius philosophus olim quaesitus, quid adolescentes discere deberent, respondit: Illa quibus in senio essent usuri, indicans virtutem & scientiam. Quarto, quicquid nocere alii viderint, vel alios vitare, illud ipsi fugiant, & per aliorum damna sapere incipiant, & vitam suam in melius convertant institutum. Quæ autem alios vitiant, & alii incommodant, sunt hæc, inobedientia, mendacium, garrulitas, infidelitas, improbitas, & ludus (ubi pretio luditur) scortatio, ebrietas, prodigalitas, otium, & pravorum societas. Quintò proponantur ipsis exempla bonorum & malorum hominum, & dicatur vita & finis ipsorum: malos malo esse donatos premio, bonos autem bono. Hinc veteres Romani adolescentes in principio adolescentiæ induebantur toga virili, ut paulatim inciperent, ac tenderent ad vitam viro honesto dignam: deinde ducebantur ad publicum forum, nimirum ut agnoscerent, & viderent communem hominum vitam esse duplicem, vitiosam scilicet, & virtutis: vitiosam malum sortiri ex-

Quæ
vicia
pueris
fugi-
enda.

Zywot Czystocnotliwy.

swey nie kładę: ale o tym niechay wiedzę / że za cnotę y
 mądrością dosyć bogatemi y szczęśliwemi sstać sie mo-
 gę: boć mądrość samá czyni człowieka bogatego. Przed-
 ko utraczone być mogą bogactwa. Byli przed czasem lu-
 dzie w bogactwach y starbiedach opływający / ale przedzi-
 chno szczęście sie odimentlo / iako o Kresusie czytamy /
 ktory był Krolew Lidskim bardzo bogatym. Nie są go-
 dne bogactwa / aby sie w nich kto Kochał / iako w dobrach
 Kóstownych. Powieda Cicero, Jesliby chciał bogá-
 ctwá porównywać z cnotą / ledwie godne będą / aby mo-
 gły być cnościá za służebnicę poczytáne. Dla tego mlodzi
 ludzie / pości dowcip pluzi y látá mlode / niechay sobie go-
 tuis podrožno stráw do stárości / cnotę z náuką / przez
 Ktore w leciech zesłych dostawamy godności / czci / Sla-
 wy y cnoty. Będęc pytány Thales Milesius filozof / czego-
 by sie mlodzieżyć miałá / odpowiedział: Tych rzeczy / Kto-
 rych w stárości wywáć będzie / rozumiejąc náukę z cno-
 tą. Po czwarte. Jesli co baczę być inšym ku škodzie /
 y że sie tym inšy káżę / niechay sie tego wiarńić: škoda
 inšych niechay sie baczniemi sstawáć / á żywot swoy po-
 lepsząć. Rzeczy zaś / Ktore inše ludzie psują / y bázó
 škodzą / są te: NiepoRuszeństwo / Klamstwo / swiegoth-
 wość / niewierność / złość / gry nieprzystoyne / nierzą-
 dne chowánié / púaniństwo / márnorátność / proznowá-
 nie / y złe towarzystwo. Po piąte. Przykłády złych y do-
 brych ludzi niechay im przed oczy wystáwnić / powie-
 dziawszy o żywocie y Końcu ich żywotá / iż sli pospolicie
 złą zapláta / dobrzy dobrą biorą. Dla tego stárzy Rzymiá-
 nie mlodzienski swoje w te látá swe wstepujące winę
 Kto sáte wberáli / aby z lekka poczynáli żywotem żyć me-
 skim: potym prowadzeni byli ná rynek / aby máli y pá-
 trzáli ná pospolity żywot ludzki / iż jest dwódká / mierzod
 y cnotę mludzy. Wkázowáli też to / iż żywot z cnotą nie

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

uum & finem, sed virtutis viam, primo esse arduam & senticosam: tandem tamen premio donari bono, & perpetuo. Ideò Hercules quondam factus adolescens, eligit servire virtuti per laborem, sciens post laborem sequi premium, quàm vitii servire per otium, ut de ipso scribit Cic: 1. Offic. Sexed, exerceantur labore & fatione: non otio dediti esse patiantur, ne in libidinem inhonestam cadant. Nam testante Ovidio:

Otia sitollas, periere Cupidini arcus.

Ideò veteres Romani suos liberos exercebant dimicando, pugnando, & notando. Exercendi igitur adolescentes opera assidua more equitum, qui in dies equos indomitos stabulâ educunt vicatim, aut in campum, ut calcantibus & frano currendo assuesciant, non torpore putrescant.

De Monitione.

Secundò præter instructionem, parentes vel præceptores admoneant adolescentes erroris. Si in aliquo erraverint, doceri debent quid melius sit factu & honestius. Sæpe coram ipsis verba fiant de honestate, & viri boni: ut sic tandem per assiduam monitionem fiant honestiores. Nam verba movent animos: & quod quis sæpissimè audit, id cordi includit. Admoneantur autem, ut honestorum parentum, cognatorum, & agnatorum sequantur vestigia. Sic Æneas ducit primo Æneidos hortatur, & monet filium suum Ascanium, ut ex se patre suo discat virtutem, dicens:

*Disce puer virtutem ex me, veramq; laborem,
Fortunam ex aliis: nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter premia ducet.*

Zywot Czystocnotliwy.

Idący/żył koniec miewa / ale w cności sie Kochający ży-
wot/ chciał przytę y trudny/ wśakże koniec dobry y
zaplate wielką y wieczna bierze. przeto Hercules badoc
młodzieniaśkiem/ obral sobie żywot/ ktory przez prace
wiedzie do cnoty/ wiedząc dobrze/ iż za pracę zaplata
dzie: zgodom Ruzyc niechtal przez proinowanie. O
tym paterz co piše Cicero . Offic: Szosta á estátnta
nauka tá jest/ áby sie w pracách ćwiczy i: nie puszal
sie za proinowaniem/ áby w miedzi zlá á nierządno po-
zadliwość nie wpádl/ ábowiem táto świadczy Ovidius:

Venus est w proinowaniu: lecz kto nie len wy/
pródko Cupidzie strzale wytróci z ciéciwy.

Dlate starzy Rzymianie swoje dzieci ćwiczyli w ser-
mowaniu/ w zapasowaniu/ ypo wodzie pływaniu. Má-
to tedy młodzieniaśkowic w wśawiecznych pracách byé
ćwiczeni/ przykładem onych rostrucharzow/ ktorzy konie
salone wywodzą ná vltice ábo w pole/ áby sie ostrogom
ywszidiom przyuczając/ očíśáłośćią nie byli pšováni

O Nápominaniu.

Oprocz wprawewania/ niechay wystpfi/ ktorych sie
młodzi dopuszczá/ rodzice ábo náuczycielowie wypisú.
Jeśliby sie czego dopuścili/ máią byé náuczáni/ iáť teby
postępi byly wczéwše y láto m ich przystoyniešše. Nie-
chay im czesto zálecać cnoty/ y ludzi cnotliwe / áby táť
przez wśawieczne nápominanie ná dobrú drogę wpro-
wádzeni byli. Słowá bowiem poruśáiąmyšy: á czego
czestokróć słuchamy/ to w sercu lepię chowamy. Nie-
chayie nápomináni bywáią/ áby cnotliwych rodzicow y
powinnych swoich żywot á náśáadowáli. To czynil Ene-
ás/ ktory swego syná Ascánusá nápomina/ áby sie z oy-
cá wczyl cnoty/ mowiac:

Wcz sie cnoty odemnie/ cne dziećis: á twego
Szczęścia (ktore odmiennie) bierz wzor od inšego.

paterz

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Tu facito, max cum matura adoleverit aetas,
Sis memor.

De promissione.

Tertio promittatur ei, se magna accepturos premia, & à nobis, ubique & semper, si virtutem fuerint secuti, ut in Epistolâ inquit Horatius:

I bone quod virtus tua te vocat, i pede fausto.

Grandia laturus meritorum premia.

Pergrite ô adolescentes, quod virtus vos ducit; magna accipietis premia: omnia enim adsunt illi, & ipsi nihil deest, qui virtutem habet, teste Plauto in Amph. Comœdia.

De laude & minis.

Ultimo & quarto laudentur adolescentes, si in virtute & honestate proficere & progredi visi fuerint. Nam laus magnum est calcar ad susceptum peragendum negotium: ut hisce versibus refert Ovidius, quinto libro Tristium:

Denique non parvas animo dat gloria vires,

Et secunda facit pectora laudum amor.

Omnes enim, ut inquit Cicero, trahimur & laudum cupiditate & amore. Quintilianus quoque jubet laudare adolescentes, saltem ad bonam frugem proficientes. Sin desides fuerint ad virtutem & honestatem amplectendam, neque pia auderint monita, tum minum cum ipsis agendum est: deinde & verberibus, testimonio Ciceronis lib: quarto nova Rhetorica, sic dicentium: Qui adolescentum peccati ignoscendum putant oportere, falluntur, propterea quod aetas illa non est impedimento bonum studium: apti sunt ad bona discenda non minus, quam mala. At his sapienter faciunt, qui adolescentes maxime castigant, ut quibus virtutibus omnem vitam possint tueri, eam in aetate maturissima sibi comparent. Haec Cicero.

Zywot Czystocnotliwy.

Pátrz teraz/do czego mie waleczny Mars nieci/
A ty mężem zostawšy choway to w pámiéć.

O Obietnicy.

Wielka zapláta/ktorey y od nas/ y ná každym miey-
scu záwše wczestnikámi sie sstáć máig/niechay im bywa
obiecána/iešliby cnoty náśládowná/i/ták o Horatius mo-
wi w liściech swoich:

Idź z Bogiem/ o szczęśliwy/gdźcie cie wiedzcie cnotá/
Dac wielkie vpominki cnotliwa robotá.
Przyczyna wżáznie Plaut.in Amph:bo/powieda/wšytkie
ten dostátki ma/á niczego^o nie dostácie/ktory ma cnotę.

O chwale y groźbie.

Chwałę też niechay odnošg/iešli w cnoćie postępiš/
gdźzoná jest wielką pobudką do odprawowania rze-
czy przedšie wšetcey/ o czym ták Ovidius nápisal:

Chwałá od inšych brána dodawa pomocy/
Abysmy šli zá cnotę/ták we dnie ták w nocy.

Przynoši Cicero przyczyna/ábowiem/powieda/wšy-
scy ludźie zá miłościá chwały bywáig pociágnieni Quin-
tilianus tákže chce/ áby młodzieniašci chwalono/ ále te/
ktorzy sie w cnoćie pomnáziáig.A iešliby cnoty náśládo-
wáć niechácieli/ábo w tym lenwie postępowáli/ potrze-
bá áby groźbámi do tego byli przywiedzieni:potym też
y kárnošciá surowšg/o ktorey Cicero ták nápisal: My-
lá sie/ktorzy nmiemáig ze występłow mlodych ludzi ká-
ráć nie trzeba/dla tego iž látá ich niešg záwádg do náuf-
dobrych/šg sposobni do rzeczy ták dobrych iáko y zlych.
Ale ci mądze sobie poczynáig/ktorzy młodzieniašci w
kárnošci máig/áby sie tych cnot zá mlodych lat wyuczy-
li/ktoremiby swoy wšytek žywot rzodžic umieli. Poty
Cicero.

De adolescentum officiis.

Adolescentum officia sunt varia. Primum eligere & sibi proponere debent genus vite, quo ad sumus uque uti volunt, exemplo Herculi, qui in adolescentia id fecisse legitur: & more Romanorum, qui adolescentes incunte a dolescentia, in forum publicum ducebant, indutos toga virili, ut nuceſ spargere inciperent, quibus diuulsissent: exuerent prioris etatis stultitiam, auspiciarentur vitam que hominibus commendaretur. Oportet enim hominem vivendi honestatem non excedere, cui inter homines vita agenda est.

Secundo, teste Cicerone primo officiorum, adolescenti est, majores natu vereri, & ex illis eligere optimos & probatissimos, quorum consilio & honestate suam instruant vitam. Temperet sibi a libidine, & omni stult. cupiditate: exerceat se labore, & patientia animi ac corporis, ut & in bellicis ac civilibus officiis fiat aptus: & cum animum recreare vult, & dare se jucunditati, caveat intemperantiam: recordetur verecundia, non sit nimis prodigus & lascivus, sed verecundus; praesertim in illi rebus, in quibus vult adesse natu majores. Haec Cicero. Praeterea in loco & tempore cogitent adolescentes, se homines non bestias esse. Ideo & mores habeant meliores brutis: cogitent se adolescentes esse, non pueros, vel juvenes, ut pueriliter agant: neque esse viros & senes, ut per seipsos satis sint prudentes, sed quod adhuc egeant instructione.

O Powinnościach młodzieńców.

Tych powinności są rozmaite. Naprzód obierać ma-
 tą y sobie przeladac pewny sposob zywota/ ktoregoby
 aż do śmierci używali. A to przeladadem onego Herculesa
 są/ o którym czytamy że toż w młodym wieku swoim wy-
 czynił. Był też v Rzymian ten obyczay/ że młodzienia-
 ństwie w ślata mełta vbrańi na rynek byli prowadze-
 ni/ aby tam orzechy/ktoremi za przeszłych lat igrałi/ roz-
 powiali: dawając znac/ że ślaciństwo lat pierwszych o-
 puszcic/ a nowym zywotem ludziom się chce zalecić. Po-
 trzeba bowiem/ aby człowiek nie wystepował z sposobu
 zywota przystoynego/ ktory między ludźmi mieścić musi.

Powtore / świadczy Cicero, że to na młodzieniańst-
 w przystoi/ aby starsze w wczitwość mieli/ a z tych co nale-
 psze y cnotę się rządzące sobie obierali/ za którychby ra-
 do/ swoy zywot rządili. W ślacię poządliwość zle nie-
 hay z siebie precz wykorzenia: niechay pracujez; niechay
 się wprawnie w cierpliwość/ aby rzeczy ciąłuy vmyślo-
 swe przykre znosić vmiel/ a potym do niewczasow
 iakich y kłopotow domowych znoszenia był sposo-
 bniejszy: a jeśli się chce ochłodzić/ y krótkowile zżyć/
 niechay miernie w tym sobie postępuie/ na wstyditwość
 się oglada/ niechay nie bedzie nazybt rozpustny/ ale wsty-
 dliwy; zylaścza w tych rzeczach/ przy których chce aby
 się sprawom tego starší przypatrowali. W każdym czā-
 ściey na każdym miejscu / niechay też pomni g i z ludźmi
 są/ a nie bez rozumne bydlętami. Przeto niechay się na
 obyczaje zdobywając lepszem/ niż są bydlecce: pomniąc y na
 to/ że z dziecinstwa wysli/ aby sobie dziecunie poczynac
 nie nie śmiel: pomniąc z drugiey strony/ że lat mełkich
 nie došli/ aby sobie mądrości takiey nie przypisowali/
 ale raczej niechay pamiętają/ że ćwiczenia lepszego te-
 bce potrzebują.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

De aetate virili.

Quinta aetas, dicitur aetas virilis, dum jam matura & adulta est hominis persona vel aetas, & corpus adolere cessavit, simul & barba in mento emerferit. Haec est sola & unica aetas virtuti plus accommodata & honestati: nam & ratione riget, & corpore valet, ut virtutem amplectatur. Ab hujus aetatis nomine nempe à viro, primitus est virtus denominata. Dum enim huic voci, vir, additur syllaba, tus, fit dictio virtus. Sortita autem est nomen virtus à viro, eò quod solus vir aptus sit minister & cultor virtutis.

Virtus
unde
nomen
forti-
ta.

De viri honesta vita.

Viri vita tota honesta esse debet, & plena omni virtute. Nam non agit vitam vere honestam ille, qui non omnibus virtutes simul observat, sed peccat in aliqua. Sit igitur vir ipse prudens, justus, temperans, & fortis. Prudens sit, ut prudenter qualibet agat verba, & factorum praeteritorum recordetur, praesentia rectè disponat, futura praemeditetur & provideat. Quicquid agat, prudenter agat, & respiciat finem. Nam turpe est (ut inquit Cicero) post finem dicere: Non putaram. Ideò Terentius in Adolphis dixit: Istud est sapere, non quod ante oculos est solùm videre: sed quae futura sunt, prospicere. Iustus sit, nulli nocens, nulli injuriam inferens, amicus sit aliis, concordiam amet. Pius sit & humanus, & in omnibus rebus amet constantiam, & fidem servet. Nam fides (secundùm Ciceronem primo officiorum) est iustitiae fundamentum. Temperans sit in omnibus rebus, scilicet modum servans: modestus, castus, moderatus, parcus, sobrius, & pudicus.

Fortis sit, non corpore, sed animo; non timidus & pu-

filii

Zywot Czystocnotliwy.

O lätách Męskich.

Płoty wiek są lätá męskie/gdy in; człowiek wzrost zua
pełny ma/ciáło też ku gorze nie idzie/ y wasy sie ná swo-
im mteyscu wypuszczá. Ten wiek ná sposobniey sy test
do przyeicia cnoty: ábowiem y rozum y ciáło ták jest
sposobtione / że cnote łatwie do siebie przypuścić moze.
Przeto też v Látá męskow słowko cnoty/bierze swoy po-
czátek od imienia męskiego.

O Męskich postępkách cnotliwych.

Wszystki postępké męzá dorostłego máto być cnoty ná-
pełnione. Ábowiem sie ten nie spráwuje przystoynym
zywotem/ ktory niezáchowując cnot wszystkich/przeciw-
ko wielom występuje. Niechay tedy mqz będzie rostro-
pny/spráwiedliwy/miernie sie chowájacy y męzny. Ro-
stropnym ma być dla tego/áby bacznie á z rozsádkiem so-
bie pocynal/ przypominájac przestle swote spráwy/ á
terákiey sie dobrze porzadzájac/náwet áby o przyszlych
rzeczách przedtym/niz sie stáná/koniec przemyślal. Co-
kolwiek czyni/rostopnie niechay czyni/koniec przed oczy
sobie wystáwując. Boć to śpetna rzecz (iáko Cicero mowi)
że spráwiwszy/ mowić / Nigdy m sie tego nie spodzjal.
Przeto Terentius in Adelpis powiedzial:

Glupi o tym mądrnie/ co wszyscy widzimy/

Przyslych rzeczy bacznie mądrością zowiemy.

Niechay będzie spráwiedliwy / nie skodzác bliźnie-
mu/ Krzywdy nie wyrzadzájac / przytácielem sie inšym
być niechay ofáznie/zgode mluwie. Niechay y pobożnym
y ludzkim bywa/státeczność y wiáre w káždy rzecz zách-
owując. Ábowiem wiárá (iáko Cicero mowi) jest grun-
tem spráwiedliwości: Mierność záchowuje we wszyst-
kich rzeczách: niechay skromny będzie / czysty y pow-
ściągliwy/trzeźwy y wstydlivey twarzy. Męzny też nie-
chay będzie / nie ták w úciele táko wmyślem: nie bojá-

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

filli animi, in adversis rebus, non cedat malis, sed contra
audentior eat: non commoveatur subito & perterreatur, sed
magno sit animo, ut unquam res cecideris. Praesertim tamen
cupiditatem & iram frenet. Non stulta cupiat, ut pueri: ir-
ratus, nihil faciat. Ideo Plato quondam quaesitus, Quis homi-
num esset fortior? respondit: Qui propriam iram vincere
potest.

Insuper vir honestati cupidus, hac duo observet prae-
pta. Primum, curet ut talis sit, qualis haberi cupit. Nam teste
Cicerone secundo Officiorum, Socrates quondam dixit: Bre-
vem esse viam ad gloriam si qui studeat talis esse, qualis habe-
ri vult ab aliis. Secundum, labores ne famam viri honesti
perdat, & hoc praeceptum Ovidii sequatur,

Omnia si perdas, famam servare memento,
Qua semel amissa, postea nullus eris.

Ut autem quilibet hoc possit, sequatur hoc praeceptum
Horatii in Epistola,

Inser cuncta leges, & percontabere doctos,
Qua ratione queas traducere leniter avum.

De senectute.

Sexta & ultima aetas, est senectus: cui aetati propria
est prudentia, quam vel longo usu vita, vel scientia, vel
experientia ipsi senes sunt consecuti. Quare ipsorum of-
ficium est (inquit Cicero primo Officiorum) juventutem,
amicos, & Rempublicam, consilio ac prudentia adjuvare.
Ideo Romulus primus conditor urbis Romae, centum senes
(teste Livio) elegit, qui urbi & consilio & prudentia re-
gendo praesent. Inde à senibus dictus est Senatus, quasi
senum collectio & turba, quod ipsi senes rectores urbium

esse

ziwy y te Litwego serca w niebezpieczeństwie: zley przygodzie
nie występujcie/ale potężnym się być okazujcie: nie przed
się poruszajcie/ale przestraszajcie/ale niechaj się na wielki wmyśl
zdobycwa/iakobykolwiek bezpieczeństwa. Pożądliwości
swojej gniew niechaj na wodzy trzymaj. W rzeczy głus
pie y nieczemne niechaj się nie puszczaj/iakoby dzieci: gnie
wem też poruszony niechaj nic nie czyni. Przeto Plato be
dąc pytany/ktoryby człowiek był namiętniejszy? Odpo
wiedział/ten/ktory swoj gniew zwyciężyć może. Należy to
lepiej/niechaj się tych dwu rzeczy nauczyć. Pierwsza/ka
by takowy był/ za iakiego chce być od ludzi poczytany.
Do Ciesniawiańczyka Socrates osobliwie powiedzial/ Nie
dalekać jest droga do dostąpienia chwały/ieślibyście kro
starał/ aby takim był/ iakim od ludzi mian być chce.
Druga: niechaj się stara/aby dobrej o sobie sławy nie
wrażać/nasładowując tej nauki Ovidiusowej:

Choćbyś wszystko wrażeń/pomni chować cnotę

Ogry teraz stracił/wieczną będziesz miał sławę:

A żeby to każdy uczynić mógł/ niechaj się trzymaj rady
zdrowej Horacjusowej/ktory tak w listach pisze:

Czytaj wiele/ a tego szukaj przy Doktorze/

Jako dobrze żyć/ziemią pokoić nie żorze.

O starości.

Szostka a ostatni wiek jest starość: a tejci właśnie na
leży Rostropność/ktorey starszy ludzie albo przez naukę/
albo przez doświadczenie dosili. Powinność tedy starych
ludzi jest/aby młodzi/przytaćcioly y Rzeczpospolitą rządzą
a mądrością wspomagali. Dla tego Romul/ktory miast
sto Rzymskie zbudował/sto mężow w leciech zesłanych po
stano wil/aby miasto rządzą y mądrością swoją rozdili.
Zgod słowka Łacińskiego/Senatus à senibus, bo Senatus jest
iakoby senum collectio, to jest/zebranie ludzi starych/ ze
ci sami miastem rządzić mają/ a młodym ludziom aby

esse debeant, ac junioris esse exemplar honestatis. Ideo ipsis honor exhibetur, tanquam prudentia simulacrum, honestati & virtuti possessoribus & doctoribus. Senum porro officium est avaritiam (que maxime in seipsis dominatur) vitare: deinde morositatem & desidiam. Cogitare quid sibi velint cani capilli in capite, & corpus decrepitarum: nempe ut graves & bonos habeant mores, & recordentur se in dies mortem accedere, ac sepulchro imminere. Corpus flectitur terram versus, quod sciant se per mortem mox terram ingressuros. Quare mundi gaudia & illecebramenta deserant, mortique sese accingant. Hoc Horatianum verbum mente subinde revolvant:

Luxisti satis, edisti satis, atque bibisti,
Tempus abire tibi est, ne potum largius a quo
Rideas, & pulset lasciva decentius atas.

QUE ERGA ALIOS, DEUM, ET HOMINES decet honestas.

C A P. IV.

Virtutis cognitio & honestatis, nihil aut parum prodest, nisi ipsius fiat actio & exhibitio. Nam refert Cicero in Officiis, Quod omnis laus virtutis, non in cognitione, sed in actione consistit. Et in libro de Amicitia ait: Tam virtutis premium & fructus maxime capitur, cum in proximum quemque confertur. Conferenda autem est virtutis actio, tum in Deum, tum in homines. Nati namque sumus in obsequium Dei & hominum: alia tamen erga Deum, alia erga hominem honestas decet, & exhibenda est.

Erga

wzorem byli w cnotach wselactich. Przeto sie im godzi
 czesc wyprzedzac/ tak o obrazom mądrość z siebie wysta-
 wującym/ y tak o tym/ ktorzy nas cnoty nauczyć mogą.
 Powinność zaśie starych ludzi test/ aby sie latomstwa
 (ktore w nich zbyt nie panuje) wystrzegali: potym leni-
 stwa/ y obyczajow takich/ ktorym niest dogdżić nie mo-
 że/ to test/ aby diwakami nie byli. Młaz często wważać
 czeo chce po nich siwe włosy z głowy wypuszczone/ y ci-
 ło zgrzybiałe: achco tego/ aby powaznych y dobrych oby-
 czatow nasładowali/ zaświe sobie śmierć za sobę idącę
 przypominając/ y wiedząc/ że tedną nogę do grobu wstę-
 pili. Niezgrabne ci-ło skurzone masie kuziem/ boprzez
 śmierć do ziemie wstępis. Opuściwszy tedy reszki sy y
 troch wile świeckie/ niechaj sie gotnia takoby śmierć
 przywitali: niech przypominają sobie one wierzyki:

Hora. Naigracę sie dosyć/ dosyć sie kusłowi
 przy dobrej kuczni stalo: idźie ku domowi:

By dla zbytniego trunku/ wważajcie sami/

Nie vnošil was swemi płochy wiek śmiechami.

PRZECIWKO BOGU Y LUDZIOM

co za przyszłość ma być zachowana.

ROZ. IV.

Poznanie cnoty y przyszłości nie nie pomoże/ jeśli
 nie przystąpi sam vczynę y wyrzucenie tego. Piše Cice-
 ro, iż wšytę-ka chwala cnoty nie w poznaniu ale w vczyn-
 ku polega. A na inšym mieyscu powieda: W ten czas do-
 piero owoc y zapłata cnoty sie bierze/ gdy przeciwko bli-
 żniemu okazana bywa. A ma być wyrażana cnota prze-
 ciwko Bogu/ y przeciwko ludziom. Abowiem na pos-
 łuszeństwo stworzeni jesteśmy/ ktore Bogu y ludziom
 oddawane być ma: chociaż inaczej sie przeciwko Bogu
 a inaczej przeciwko ludziom zachować mamy.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Erga Deum quid deceat.

Honestas erga Deum consistit in Dei cultura, sive religione. Teste enim Lactantio libro tertio, servendum est religioni: quam qui non suscipit, ipse se ipsum prosternit in terram, sequitur vitam pecudum, & ab omni humanitate se abdicat. Omnis enim sapientia in hoc uno est, ut Deum cognoscat & colat. Servire autem Deo, nihil aliud est, quam bonis operibus tueri, & servare justitiam. Quare, si quis hominem qui verè sapere velit, interrogaret, cujus gratia natus sit, respondebit intrepidus ac paratus: se colendi Dei gratia, natum esse: qui nos ideo generavit, ut sibi serviamus. Hæc Lactantius. Ideo veteres illi Romani diligenter & religiosè servabant deorum culturam, ut indicant Valerius & Livius ubique.

Cuius
gratia
nati
sumus.

Erga homines.

Post Deum, & erga homines virtus sive honestas præstanda & exhibenda est. Nam teste Lactantio libro sexto, primum officium justitiæ est, conjungi cum Deo: proximum, cum homine. Et CHRISTVS in Evangelio præcepit: Dilige Dominum Deum tuum, & proximum tuum sicut te ipsum. Hominibus homo debet esse deus, misericordia, humanitate, pietate: præstare auxilium depressis & laborantibus, impertiri victum non habentibus, ut inquit Lactantius. Quid autem cuilibet homini debeamus, sequentia indicabunt.

Erga patriam.

Inter homines primum locum occupat patria nostra: quam veteres philosophi (ut inquit Philosophus libro quarto de liberorum educatione) præposuerunt ipsis parentibus, quòd scilicet plus obstricti essemus patriæ, quam

paren-

O
przy
sie po
tol/ s
sie sta
przyro
snelá
Ruzbe
tedno
dliwoś
wiekś/
sie ná
dziq:
3yl. po
30 piłn
be swo

po
świáde
wośit
sie z c
ná Bo
śtebie
śierd
práciq
Lactant

Atio
náśá. P
Aristote
Fládali

Zywot Czystocnotliwy.

Cosmy Bogu powinni.

O Służbe Bożę y nabożeństwo nasze optera sie naszą przystojność. Abowiem takó Lactantius piše / potrzeba sie poddawać nabożeństwu: Ktorego teśliby Pro nie przytę / samego siebie o ziemie rzuca / tego żywot podobny sie stawa bydłacemu żywotowi / y zgołą od człowieczego przyrodzenia odstepute. Wiedney bowtem rzeczy zawtśnelá mądrość naszą / abysmy poználi Boga / y powinno Służbe temu wyrzodziáli. A coż jest inšego Służyć Bogu / tedno nasząmi dobremi uczynkami trzymać sie sprawies dliwości / y one zachowywać: przeto / gdyby Ktory człowiek / Ktory sobie mądrość przypisue / pytal / dla czego sie ná ten świat národził: odpowie gotowę odpowie dno: iż dla tego sie národził aby Boga czcił y temu Słuzył. Poty Lactantius. Dla tego stárzy oni Rzymiánte bárszo pilnie y z wielkim nabożeństwem odprawowali Służbe swoich Bogow / o czym piše Valerius z Liviusem.

Powinność przeciwko ludziom.

Po Bogu cnotá sie ná ludzi ogláda. Abowiem takó świádeczy Lactantius, pierwsza powinność sprawiedliwosći tá jest / zláczyć sie z Bogiem; potym zá sie / zláczyć sie z człowiekiem. A Pan Christus roszkal / abysmy poználi Boga miłowáli / y bliźniego nášego takó samych siebie. Człowiek człowiekowi ma być Bogiem w miłosierdziu / ludzkości / y pobożności: rátować vtraptone y prácnące / vdzielać żywnosći nie májącym / takó mowi Lactantius.

Przecínko oyczyźnie.

Miedzy ludźmi pierwsze miejsce sobie lubi Oyczyzná naszą. Ktoreg dawni oni filozofowie (miedzy Ktoremi jest Aristoteles lib. 4. de liberorum educat.) nád rodzice przesłádaáli / dla tego / iż wiecey powinni testesmy oyczyźnie

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

parentibus. Ideò Plato dixit, quòd partem ortus nostri patria sibi vendicat: nati enim sumus, ut patria profimus. Quinque autem rebus patria vel civibus prodesse possumus. Primò, laborare pro ipsius honore & laude, in hoc quod conamur tales & fieri, esse, & perdurare, qui patrie olim simus honori, & ipsa à nobis laudem & honorem adipiscatur. Secundò, ipsam instruere prudentia & consilio: si indocta est & insipiens, docere ignorantem, nostri muneris erit. Tertio, in ipsis conari commodum: ut ipsis illi terræ simus grati, que nos & genus, aluit, educavit. Quarto, defendere eam, aut prudentia, aut viribus, utcumque tempus, vel necessitas postulaverit. Quintò, etiam si opus fuerit, & aliter defendi non posset patria, parati esse debemus, pro ipsa mori: que mors honestissima estimatur. Hinc Horatius dixit: Dulce, & decorum est pro patria mori. Id & multi gentium fecerunt, ut apud Liviam videre lices.

Erga parentes.

Post Deum & patriam, colendi ac venerandi sunt parentes, ut sacræ & prophane jubent literæ. Hos quoque & virtute & honestate colimus. Quinque verò honestatis vices exhibebimus parentibus. Primò, obediendo ipsis in rebus honestis. Secundò, in serviendo ipsis, in eo, in quo possumus. Tertio, honorando eos & verbis & factis, ipsis non maledicamus, vel obloquamur. In factis ac gestu, nudo capite, ac flexis genibus eos accedendo. Quarto, ipsos ornando, scilicet per profectum nostrum in virtute & scientia, ut ipsi quandoque à nobis honorem habeant coram aliis, non degeneremus ab ipsorum moribus probis & vitis. Quintò, alendo eos, si aut inedia, aut senio

fuerint

niezrodzicom. Dla tego też Plato powiedział/ iż czasłk
 wyszcia na świat nášego oyczyna sobie przypisuje / a
 bo wtem narodzeni jesteśmy / abyśmy oyczynie pożyte-
 czni byli. Mózemy tedy oyczynie nášey ábo sąsiádom
 piąciá rzecz służyć. Naprzód/prácowác / y starać sie
 o pomnozenie czci y chwaly / á to w tym sie dzieie / gdy
 wstlujemy / abyśmy takimi sie stáli / y státeczność po-
 kázowác / iáko byśmy ozdoba czasu swego oyczynie swo-
 icy być mogli / ktoraby z nas swoje chwale miała. Po-
 wtore / abyśmy iá mądrościá y rádo zdobili y wspomá-
 gáli: teśliby głupia byli / wyuczáli. Potrzećie / szukać tey
 pożytku: abyśmy sie wdzięcznymi być tey ziemi pokazáli /
 ktora nas y wrodziła / zywila / y wychowała. Czwarta
 rzecz jest / bronić iá ábo mądrościá ábo moc / iáko by
 kolwiek czas ábo potrzebá wkázwála. Piąta rzecz: gdy
 by potrzebá była / áinaczezy sie tey posłużyć nie mogło / á-
 byśmy gotowi byli dla niey umrzeć: ktora śmierć naucza
 ciwśá być powiedá. Ztąd Horatius nápisal / iż to rzecz
 słodka y piękna umrzeć dla oczyny. Takich sie między
 pogánstwem wiele znáydowáło. o czym Liviusá czytá.

Przeciw rodzicom.

Rodzicom nášym / iáko nas wazy písmo s. po Bogu y
 oyczynie służyć potrzebá / á to piąciá takie rzecz y wazy-
 nie możemy. Naprzód / w rzeczách wczciwych im posłu-
 szeni będąc. Druga / czyniáć to / co nam rokázuie / ile ná-
 sze síly inteść mogą. Trzecia / czcąc ie y słowy y czyn-
 kámi / nie złorzecząc / ábo ie też obmawiając; przycho-
 dząc do nich z pokłonem / y przed nimi stawiając czapkę
 z głowy zdiawszy. Czwarta / abyśmy ich ozdoba byli /
 á to wczynimy / przez postępkí náše w cnotách y w
 náukách; áby y oni część od nas wyrządzone przed
 insemi mieli: nie mamy być wyrodkámi od ich
 cnotliwych obyćciów / y żywotá. Piąta / teśliby á-

Pietas
quid.

fuerint obruti: idnamque solent & bestie, praesertim i-
conia, quae parentes senes alunt. Et Cicero in libro Orati-
onum inquit: Quod pietas nihil aliud est, quam humani-
tas erga parentes. Franciscus Philadelphus libro quarto
de educatione liberorum, capite tertio, sic inquit de officio
filiorum in parentes: Quod licet nunquam parentibus po-
terimus par pari referre: tamen quoad nobis licet, effi-
ciamus, officiose eos tractemus, assidue comitemur, hor-
tantibus faveamus, mandantibus pareamus, volunta-
tes eorum & deliberationes, sive morandum, sive obeun-
dum, sive nubendum sit, tanquam divina verba & iusta
probemus & suscipiamus, iratu non resistamus, commi-
nantes & perterrentes patienter sustineamus. Dum au-
tem iubent inhonesta & illicita, respuamus, sed leniter,
verecundè, absque ulla execratione vel maledictione. Haec
Philadelphus.

Quomodo illis successe sit, qui parentibus
non aufcultarunt.

Qui in parentes fuerunt impii, hi nunquam bene suc-
cessit, ut veteres testantur scriptores. Orestes Graecus, quia
matrem suam Clytemnestram occidit, versus est in suriam.
Nero princeps Romanus, quia matrem occidit, habitus est
tyrannus crudelissimus. Olim in urbe Romana, parricida
gravissima poena pledebatur: includebatur sacco ex corio fa-
cto, cum cane, serpente & gallo gallinaceo, & tum in profun-
dum mari projiciebatur.

Erga praecipitores literarios.

Post parentes, & praecipitores sunt colendi. Nam prae-
ceptores sunt alii, vel alteri parentes. Ideo gentilitas pra-

ceptores

bo dla niedostárku / ábo dla stáročci swey nie mieli zywnošci / powinna rzecz / ábysmy te zywnošciá opátrzyli. Co same teź nieme zwierze á czyniá zwykly / miedzy krotremi sá boćiani / ktorzy swe rodzice zywio: A Cicero powieda / iź poboznošć nie inšzego nie test / iedno ludzkošć rodzicom pokázowác. Franciscus Philephus piše / iź choćiaź nigdy rodzicom odslużyć nie możemy / przedsi / ile możemy / stáráć sie mamy / ábysmy te czéili / vstáwicznie z nimi przebywali / nápomínájącym á rosl / ázwojcym poslušni byli / ich woley y rády / w káždym przedsiwzięciu nášym / iáko wyroki Boštie y Rusne došwádczáć y przyjmowác mamy / porušenym w gniewie nie sprzećie wáli sie / groźce y strášce nas ćierpliwie znóšili. A tešliby nas wiedli do rzeczy nieucziwých y nam nie pozwolonych / w ten czás dopiero ich rádę odrzucáć sie godzi / ále to zpokora y z wstydlwošciá / bez skorzeczenia ábo teź przeklinánia czyniá mamy. Poty Philephus.

Nie poslušni rodzicom swoich co zá karánie odnošili.

Ktorzy kólowiel sie bezboźnemi stáli przeciwo rodzicom swoim / nigdy šczęšcia dobrego ná tym šwiecie nie vžnáli / iáko dawni šwádczo šistorikowie. Orestes on Greczyn / iź mátkę swojé Clytemnestre rzezonę zábil / wšćiełł sie. Nero tážé Cesarz Rzymški / iź mátkę swojé / zá mordowal / miano go zá náokrutneyšzego tyráná. V stárych Rzymian wielec byl karány ten / ktorý oycá swego zá mordowal. Zášlywano tážégo w worze z kory vczynionym / ze psém / w žiem / y Fogutem / á táž w glébošć morškę byl wrzucony.

Przeciwko náuczycielom.

Po rodzicách / mamy náuczyciele náše mieć w vczéwošci: ábowtem ći rodzicami sá drugiem. Przeto po-

ceptores voluit haberi loco parentum (ut inquit Iuvenalis in Satyra) ipsi namque præceptores sunt parentes animorum. Dant namque vitam animorum, scilicet virtutem, & scientiam, ac honestatem; parentes autem solum corporis vitam præbent. Sunt igitur præceptores proximi parentibus, & non multò minus ipsis reverendi: Compertum enim est ut inquit Philelphus lib. quarto, capite septimo, eos qui præceptores suos coluerunt, ad magnam gratiam literarum pervenisse. Inter quos fuit Traianus Imperator & Caesar, ab omnibus suo tempore commendatus ob virtutem. Hic præceptorem suum Plutarchum summè est veneratus. Marcus Antonius Romanus, omnium principum sanctissimus, suis præceptoribus aureas imagines in domo sua statuit. Cicero eloquentie Latine princeps factus, quia ipso in Romano sermone nullus creditur eloquentior fuisse, præceptores suos nominatim celebrat in libro suo. Et quotquot unquam eruditionis, honestatis, & dignitatis culmen ac fastigium attigerunt, præceptores suos coluerunt, amaverunt, & laude sunt prosecuti.

Pic-
tas er-
ga præ-
cepto-
res.

De his, qui præceptores inhonorârunt.

Præceptores autem qui contempserunt (inquit idem Philelphus) ignari & turpissimi semper existerunt: inter quos Nero princeps principatum tenet, quem propter nimia flagitia omnes accusant scriptores. Hic præceptorem suum Senecam interemit. Beroaldus in oratione proverbiali inquit: Qui obreclatione præceptorum famam sibi querit, infamiam invenit, & in omni proborum cætu exhibilatur & exploditur, ut improbus: formidatur

Præ-
ceptorum
suorum
contem-
ptores,
turpissi-
mè
sempre-
perhabiti.

gąsncy ludzkie chcieli aby nauczyciele byli na miejscu ro-
dzicow (takó w swoich Sátyrach piše Iuvenalis) ábo
wiem oni są rodzicami vmyšlu nášego/ Etoremu żywot
dawają/to jest/cnotę z vmięstnošćią/á od własných ro-
dzicow tylko żywot cielesny bierzemy. Najbliŝszy tedy
rodzicow nášých są nauczycielowie / y nie mniejša im-
ma być wyrządźana vczciwošć. Došwiádeczona to bo-
wiem (takó Philolphus lib: 4. cap: 7. piše) á i/ktorzy pre-
ceptory swoje vyczciwošći mieli/do wielkiej láski/etro-
tę náuči podawają/przychodźili. Między Etorem byl
Traianus Cesarz/ Etorego dla cnot wielkich zá tego času
wšyšcy wychwaláli. Ten preceptorá swego Plutarchá
w wielkiej miał vczciwošći. A Marcus Antonius Rzymá-
nin swých preceptorow obrázy złote w domu swym wy-
stáwił. Cicero také vymowcá wielki/swých nauczyciel-
ow w Kšięgách swoich pámiętkę wiecznó zostáwił. R-
inšy wšyšcy/ ktorzy iákiejkoľwiek godnošći przez náu-
kę dostąpili/ swoje preceptory záwŝe miłowáli/ czcili/y
chwalił zdobili.

*O tych ktorzy nauczycielow swoich
nie czcili.*

Nienámi y bezecnemi ái záwŝe byli/ (mowi tenże Phi-
lelphus) ktorzy preceptorámi swemi pogardźali. Nie-
dzy temi Nero ma napřednięšce mięšce / Etorego dla
wielkich złošćiwšyšcy/ Historikowie zá niecnotę osądźa-
li. Ten preceptorá swego Senekę zabił. Beroaldus mo-
wi: A toby przez obmowiská nauczycielá swego szukał so-
bie d/walki/ naydzie swoje niešlawę/ á od ludzi cnotli-
wých/ iáko niecnotá/ odtręcony bedzie. Kády przed nim
iáko przed wżem vcieka/ y sstawa sie nienawisćią obe-

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

Præ-
ptor
animi
parēs.

ut viperæ, sitq; odium publicum non secus, quàm qui parenti-
bus maledixerit. Etenim præceptor est animorum parens &
formator: quem nisi omni honore verborum prosequamur,
nisi ubique locorum, ubique hominum honorifica commenda-
tione laudemus, impii, nefarii, & scelerati merebimur nun-
cupari. Hæc Beroaldus.

Præ-
ptes ut
parēs
tes a-
mādi.

Officia erga præceptores.

Erunt igitur hæc officia quatuor in præceptores exhiben-
da. Primum, ut ipsos perinde ac parentes amemus. Secun-
dum, ipsis in honesto pareamus ac obediāmus, eorum iussa
capessentes. Tertium, ipsis simus grati, usque ad extremum
vite. Quartum, laboremus ut scientia ipsis quandoque fia-
mus aut pares, vel si fieri potest, etiam majores. Istud
pulchrum est certamen discipulis, ut præceptorem aut scientia
assequantur, aut etiam superent & excellent. Sic mul-
ti suis olim facti sunt peritiores præceptoribus, ut Beroaldus
glorietur nonnullos sibi olim fuisse præceptores, in quorum
tandem sedisset lectorio.

Erga cognatos & agnatos.

Erga cognatos & agnatos, à patre sive à matre nobis
sanguine junctos, simul & in fratres & sorores quales esse
debeamus, facile ratio nature nobis dicitur: ut scilicet tales erga illos ipsos simus, quales & nobis esse solemus.
Diligemus ipsos ut nosmet. Sunt enim nihil aliud
quàm quasi alii nos: nostri sunt sanguinis, nostræ stirpis
& progeniei nostræ, & partes ac membra. Quare eos non
secus habeamus, quàm nostri corporis membra propria
ut quicquid toti nostro corpori, imò & nobis fieri non vo-
lumus, etiam ab illis depellamus. Prosimus non minus
ipsis quàm nobis: alioquin merito ingrati habebimur. Ut

enq/
Test
Etore
ctli/
zemy
nāzv

T
Ca
māio
tedno
vezē
rosta
czno
tāto
li/
ptek
ābo
Tym
ciele
ptor

p
czon
ny &
tin te
mya
dno
man
te ted
czeg
Syd
tā f
miew

18.

us parenti-
parens &
equamur,
ommenda-
mur nun-

exhiben-
Secun-
orum iussa
xtremum
doque fia-
s. Istud
ant scien-
Sic mul-
Beroaldus
quorum

tre nobis
uales ef-
: ut sci-
esse sole-
bil aliud
e. Arripis
e eos non
propria
non vo-
n mi nas
ur. Ut

Zywot Czystocnotliwy.

cnq/ podobny temu / ktory rodzicom swoim zlorzeczyl.
Jest bowiem nauczyciel Eady v myslu nāszeo rodzicem/
ktorego ieślibysmy slowy nāssemi przystoynemi nie wcz-
ćtli/ y przed wśytćtlemi ludzmi dobrze nie zalećali/ mo-
żemy być ludzmi bezbożnem/ bezecnemi/ y złoćciwemi
nāzwāni. Poty Beroaldus piśe.

Powinnoś cnaśśa przeciwko nāuczycielom.

Cztery sa powinności / ktore przeciw nāuczycielom
māiā być zachowane. Pierwsza/ ābyśmy ie nie ināczey
tedno iāko własne rodzice miłowāli. Druga/ ābyśmy w
wczćtwyh rzeczāch im poslušni byli / wyřony wāiāc ich
rozkāzanie. Trzecia/ polćsmy żywi ābyśmy swoje wdzie-
czność im pokāzowāli. Czwarćta/ ābyśmy sie oto stārāli/
iāko byśmy nāuczycielom w wniciećności ābo rowni by-
li / ābo ie też nāucę y dowćcipem nāszym przechodili.
Piećny to boy miedzywczęczy mi sie/ gdy nāuczycielācho
ābo w nāuce dośćignāć/ ābo też przedzie y przewyřsić.
Tym sposobem wiele ich nāucę przechodzi swote nāucz-
ciele/ iāko Beroaldus chłubi sie z tego/ iż wiele miał prece-
ptorow/ nā ktorych potym wsiadł kārędrze.

Przeciwko powinnyym.

Powinnyym nāszym/ krewiā rodzicow nāszych nam zlo-
czonym/ tātē y brāćci y siostrōm nāszym/ przyrodzo-
ny āffekt nam wkrāzie/ cośmy czynić powinni : ābyśmy
im tego życyli/ co sobie życzymy/ miłuiāc ie tātē/ iāko sā-
mych siebie miłuiemy. Ci bowiem nie ināzego nie sō/ te-
dno inā cześć nas sāmych : ktorych krewie społeczność
mamy/ tegoż bowiem sō pokoleniā/ y tegoż rodziāu. Tātē
ie tedy wāiāć mamy/ iāko członki wlasne ciāłā nāsęgo:
czego nie życzymy ciālu nāsęmu / to od powinnyh nā-
sych bronić mamy. Bōdźmy im pożytecznemi nie mniej
iāć sobie/ co ieśliby sie w nas nie nāydowālo/ słuźnie zā-
mewdżiećne ludzi bōdźemy osōdzeni. Bo iāko ten zā

qui uni sui corporis partem plus faveret quam alteri, merito insipiens assimaretur: sic & digne ingratus dicitur, qui pro genite sui junctum non adest auxilio & consilio. Haec lex nasara nobis dicitur & praecipit. Et in Evangelio Christi praecipit: Proximum esse diligendum ac seipsum. Verè autem proximi nostri sunt, qui sanguine juncti sunt.

Erga amicos.

Quinto loco, & amici colendi ac venerandi sunt. Quae autem deceat erga illos honestas sive decor, abundè docent scripta eruditorum, praesertim Cicero in lib. de Amicitia. Sunt autem praecipue sex leges erga amicos servandae. Prima (ut Cicero refert) ab amico non rogemus turpia, sed honesta: amicorum gratia non turpia faciamus, sed sola honesta. Secunda, in prosperis rebus amicis congratulemur, collatetur ipsis, si quid boni eis acciderit, non secus ac si nobis contigerit. In adversitate eis condoleamus, consolemur ipsos consilio & auxilio, & non deseramus more hirundinum avium, quae (ut refert Cicero libro quarto nove Rhetoricae) aestivo tempore praesto sint, simul atque viderint fortune hyemem, devolant omnes. Tertia, sit nobis idem velle & nolle cum amicis, eadem studia & delectationes. Nam disparia studia & dispares mores, separant & frangunt amicitias, teste Cicerone in libro de Amicitia, & Horatio in epistola. Quarta, non aliud amico faciamus, quam nobis ipsis fieri velimus. Nam secundum Ciceronem, Amicus, est quasi alter idem. Et amici sunt & cor unum in duobus pectoribus: ideo eos amore

Ab amicis honesta peccata

ample-

Zywot Czystocnotliny.

szalonego poczytany bywa/ktoryby ieden członek ciała
swego bierzty miłowal/ niż drugi: tak słusnie ten nie-
wdzięcznym się zowie / ktory powinnyim swoim nie tak
życzy takó sam sobie / ani ich radoę y pomocę swoją w
przygodzie ratuje. Samo prawo przyrodzone nam to
wskazuje y rozkazuje: nawet y Pan Christus mowi / że
blizniego tak miłowac mamy takó samych siebie. Alto-
rychci kwie społeczność takó mamy / ci prawdziwie
blizniemi są naszymi.

Przeciwko przyjaćielom.

W piątym kole tych/ktorym wczćtwość czynić mamy/
są przyjaćiele. Cobysmy tym powinni byli/wczć nas księ-
gi ludzi wczonych/zwała się Cicero w księgach o przyja-
ćielstwie napisanych. Zawiera się tedy powinność naszą
przeciwko przyjaćielom w tym sześciorgu przykazaniu.
Pierwsze / (takó wczć tenże Cicero) abysmy rzeczy nie-
przystojnychale wczćwzych od przyjaćiołi zgodali/dla nich
też wszystkie rzeczy przystojne y przykladne czynili. Dru-
gie/abysmy spolną radość w szczęściu z nimi oświadcza-
li/z nimi się weselili/gdy się im dobrze wiedzie/ tak czy-
nić takobysmy sami tego szczęścia używali. W prze-
czćwzym szczęściu abysmy litowali ich wpadku/ one y po-
moć y radość cieszyli/ ani ich opuścili przykładem takó
skolek/ktore lecie między ludzimi się chowają/ktoro żiną
przydzie/precz kupa odlatują. Trzećcie/iednąś chęć nie-
chay bądzie z przyjaćielmi zachowana/ y nasze chęci nie-
chay z nimi do iedne° celu mierzą. Abowiem rozne prze-
myśli y rozne obyczaje rozwodzą y zpoteżnych słabe czy-
nią przyjaćielstwa. O tym maś v Cicerona w księgach
o przyjaćielstwie napisanych/także v Horatiusz in epist.
Czwarte. To czynimy przyjaćielom naszym/cobysmy ra-
dili aby nam samym czyniono. Abowiem wedle Cicerona
na przyjaćiel moy jest drugim tym/czym ja jestem. A in-
szy powiedają / iż przyjaćielstwie serce jest iedno we dwu

amplectemur, ac nos ipsos. Laboremus amando ipsos vincere, & non vinci ab eis, quod est turpissimum. Quinta, amicitiam praestandam praecepit Cicero, non spe mercedis vel commodi, ut vulgus solet: quod commodo cessante, simul & favorem mutuum deponit: sed in solo amore cordis ponenda est amicitia: tum & diutius durabit: paratioresq; sic erimus ad dandum amico, quam ab ipso expectare munus. Sexta lex & ultima est, ut obsequia saepe praestemus amico: quia teste Terentio: Obsequium parit amicos. Deinde & praestita non obijcere quibus contulimus. Cicero enim inquit: Odiosum esse genus hominum officia exprobrantium: quae meminisse debetis, in quem collata sunt, non commemorare qui consulit. Libro quoque 11. veteris Rhetor. inquit idem Cicero: Imprudens est ille, qui pro beneficio non gratiam, sed mercedem postulat. Sin in nos ab amico fuerint exhibita obsequia: jubet Cicero in Officiis, ut sequamur agros fertiles, qui plus reddunt quam acceperint à seminante. Sic in amicitia, si possamus, plus reddamus, quam nobis collatum est: vel nostra non esse opus rependere aqua lance dicamus: velle tamen gratos esse, si unquam fortuna nobis arriserit copiosius & benignius.

Erga socios.

Amicitia simillima est illa hominum familiaritas, quae dicitur societas. Est enim nihil aliud societas, quam amica inter se conjuncta familiaritas. In sociis autem eligendis, vel observandis imprimis conandum est, ut honesti ac

Societas
quid.

probi

ciakłach: przeto one tak milować mamy i tak samych siebie. Godzi się też wsiłować / abyśmy te miłością celomali, a nie aby nas oni w miłości przechodzić mieli. Pięte. Przyjaćielstwa pragnąc mamy nie pod nadsztęgi iakicy zapłaty albo pożytku / iak o pospolicie czynią / Etoży za wtrąceniem albo odstąpieniem pożytkow przyjaćielskich miłość odwrócić: ale przyjaćielstwo nasze ma swoy grunt w sercu samym założyc: tak bowiem y dłużey trwać będzie: y będziemy zawsze spobnieyszy do tego / abyśmy w dawaniu vprzedzali przyjaćielá / a nie od niego vpożyczkow iakich czekáli. Szóste prawo przyjaćielstie y ostatnie jest to: abyśmy się przyjaćielom naszym częstemi a gęstemi posługami zálecáli / abowiem wedle Terentiusa powolność naszą rodzi przyjaćioły. Potym posług naszymy abyśmy tym ná oczy nie wyrzucáli / Etożesmy vczynili. Cicero bowiem powieda: /i ludzite posługi swote inszym wyrzucáiący / so przemierzli. Pámietáć się godzi / Eomusmy co dobrze vczynili / a niewspomináć osoby czyniącego. **Ná** inszym miejscu tenże piše; **W**áżo ten jest głupi / Etoży zá dobrodzieystwo vczynione / nie dzieki ale zapłaty szuka. **J**esliby nas dobrodzieystwo od przyjaćielot naszym potkáło / Eaze Cicero, abyśmy przykładem rol obfitych / wiecey oddawáli niżlismy wzięli. **N**amy tedy w przyjaćielstwie tego szukać / abyśmy dobrodzieiom naszym / Etoże uam wzięzeł przyjaćielstie podawa / wiecey oddawáli / niżesmy od nich wzięli: albo náśe nie dostáćki niechaywdzięczność y chęć naszą okrywa / onym polepszenie zá lepszym szczęściem idące obiecawszy.

Przeciwko towarzystwu.

Towárystwo bázro się przypodobywa do przyjaćielstwa. **N**ie bowiem inszego nie jest towarzystwo / tedno przyjaćielstie osob pewnych stowáryszenie. **L**ecz w obieraniu towarzyszow naprzod mamy się o to stáć / aby

probi eligantur, & habeantur: apud quos & emendationes fieri possimus. Illos cum erimus nacti: sic erga ipsos nos habebimus: sex praecepta non excedentes. Primum, non secus, quam erga amicos in ipsos sumus. Secundò, haec quinque observemus, quorum Terentius meminit in Andria: scilicet, discamus perferre, & pati mores, ritus, & gestus sociorum: non mox ad unum aut alterum verbum irasci, sed omnia ferre equo animo & vultu hilari. Deinde nos totos demus natibus, & voluntatibus honestis sociorum. Tertio, obsequamur ipsorum studiis: id agamus, quod illi moliantur, si saltem inhonestate caruerit. Ideò & vulgo proverbium est: Vivendum esse moribus praesertim, non esse morosum, vel sui (quod ajunt capiti). Quarto; nulli advessemur: litem, discordiam, & jurgium fugiamus: litem non seminemus. Quintò, nulli nos praepo-namus, non alii nos meliores aestimemus, sed aequales. Hinc vulgo dicitur: Inter socios non esse ordinem, sed equalitatem inter ipsos debere esse, & nullam prelationem sui ipsius. Hi praeceptiunculi, & alia duo possunt addi. Prima, ut socios absentes leonino dente non rodamus. Secunda, delinquentes castigemus, sed parcè & in secretum ductos, non coram aliis, illud enim est vituperare & vitiare, non amicum emendare. Amici in abdito, a muli publicè delinquentem arguunt.

Erga senes.

Quos seniam & cani gravant capilli, illi quoque sua est exhibenda honestas. Merentur honorari ob longam aetatem, in qua & experientia, usu & arte multum prudentia esse nacti creduntur. Ideò honorandi sunt ac pru-

dentia

smy na dobre & cnotliwe trąsili/przy ktorych sie bawisc
 sami sie lepszymi stac mogli. Tych dostawszy/hesc nauk
 zachowac powinni badniemy. Naprzod onym przyjac
 cielska chęć y miłość pokazac. Powtore/kilká rzeczy za
 chowywac od Terentiusa podanych. Umiec znosic ycier
 piec obyczaje y nalogi niektore towarzyście / nie zaraz
 sie na slowko od drugiego wypuszczone poruszyc/ale wo
 szyto wmyślem pokornym y wesolym znosic. Potym/ab
 bysmy sie cale na ich wola/ktora rzeczy poचितwe za soba
 pociągga/ podawali. Trzecia rzecz jest/ abysmy im we
 wszylkim powolni byli/to czyniac/cokolwiek oni zamys
 lila/iesli ta rzecz przystoyna jest. Zgad owa przypowieść
 iz zywoť nasz ma byc obyczajem rzadzony/ nie fantazyo
 mozgu prywatnego. Czwarťa/zadnemu sie nie sprzecio
 wiadc/ wśelakich niezgod/kłopotow y swarow sie wy
 strzegamy. Piąta/abysmy sie nad drugie nie wynasiali
 swoia wroga/ dowcipem/abó taktemi dostatkami inſe
 potepiali/ale rownemi sie wszylkim czynili. Zgad pospo
 litie mowia/ze między towarzystwem porzadku zadnes
 go niemasz/ ale wszyscy sobie so rowni/ zaden nie szuka
 nad drugim takiego przelozienstwa. Do tych praw przy
 tacielskich przydac sie moga przy koscicu te dwote. Pier
 wſze / abysmy nieobecnych towarzyszwow nie skalowali;
 Drugie zas prawo/abysmy wystepne towarzystwastro
 fowali/ale przed sie lekciemi slowy/y na mteyscu takim/
 ktoreby strofowania do vsu cudzych nie przenaszaly.
 Bo inaczej czyniac/nie moze sie rzec aby go przytaciele
 stymi slowy naprawowali: ale go raczej ganią y pogar
 szaja. Strofnia przytaciele wystepnego na stronie: &
 nieprzytaciele zasie przed wszylkimi.

Przeciwko ludziom starym.

Starzy ludzie dla swoich dlugich lat/w ktorych y mę
 drości y doświadczenia wielu rzeczy nabyl/ mają byc
 od inſzych wielce powazeni. Tak ie tedy sobie wazyć ma

Qui-
bus ex
causis
senes
hono-
randi
sunt.

dentie domicilia. Sunt autem tria, quibus senes honestan-
di erunt. Primò jubet Cicero in Offic. ut labores eù minu-
antur, quia corporis viribus per senium sint spoliati. Se-
cundò, colendi verbù casti, blando & amico nomine ap-
pellentur, ut usus habet, hoc nomine, pater vel mater:
non opprobriù conficiantur ac scelerati nebulones, sed co-
ram ipsis nihil nisi honesta & dicantur, & agantur, hinc
Ovid. lib. 5. Fast. inquit.

Magna fuit quondam capiti reverentia cani,
Inq. suo pretio ruga senilù eras.

Verba quì auderes coram sene digna rubora

Dicere: censuram longa senecta dabat.

Tertiò, factù & gestibus probi sunt prosequendi, coram
ipsis aut flectere genua, aut caput aperire. Id quod vete-
res olim Romani fieri curabant, hanc legem statuentes: Si
quì hominem canum praterires capite aperto, in capite ple-
cteretur.

Erga mulieres.

Quib.
ratio-
nibus
muli-
eri
debetur
hòos.

Mulieribus etiam honestù & probù debetur honor
ob duplicem rationem. Prima, quod ipsa nostrae sunt ge-
nitrices & nutrices: ac plus sudorù in educandù liberù
habent, quàm paires. Secunda, quia pudicitiam virtu-
tem colere solent (quae virtus maxima aestimatur) ut de
multis matronis constat apud historicos. Triplici igitur
honestate sunt veneranda. Primò, apud ipsas tempera-
re à verborum lascivia. Ipsa enim pudica cum sint, nil co-
ram eù loquendum est, quàm quod pudicum & honestum
est. Secundò, abstinendum ab indecenti gestu & moribus,
quae vitiant Verecundè agenda omnia: talia namque con-
venit nos moribus exprimere & effingere semper, quae

praesen-

my/
pro
pon
pre
stoy
vscz
moce
ymoy
B
2
A
N
byc
zdion
wány
imo c
by by

DL
tne.á
wfa
ránia
oycon
wielk
my v
dne.
nieucz
wsty
ditwo
tore
Wsty
bowie

my/ iako domostwo w ktorych mądrość mieszka. Nas
 przed rozkazuje Cicero, aby prace ich v mniejszone byly/
 poniewaz przez starosc swote sils y moc w ciele swoum
 przedtym bedąca vtracili. Potym máią być slowy przy-
 stopeny wczesem/ inteniem oycoyłkim nazwani: slowy
 v szczypliwemi/iakoby nagorszy ludzite/nie máią być sto-
 moceni/ ale przed nimi wšytki rzeczy wczesie máią być
 y mowione y czynione. Itod Ovidius napisał:

Bárzo w wielkiej powadze/przed czasy dawnemi/

Byli starzy v mlodszych z stwiznami swemi:

Atoby przed starcem przerzekł slowo nie wštydliwe/

Tui tam czlonki zdrewnialy przed sadami zywe.

Náostatek/wšytkiem postępkami cnotliwemi máią
 być wczesem/ przed nimi v klon czynić czapke z glowy
 zdiawšy. Obyczay ten v starých Rzymianow był zachow-
 wany; y zá práwo postanowione trzymány: Jesliby kto
 imo czlowiek á starego idąc czapki z glowy nie zdiął/ á
 by byl ná gardle Faran.

Przeciwnko białymglowom.

Dla dwu przyczyn/ przystoyna rzecz/ abyšmy śláche-
 tne á cnotliwe białeglowy w wczesności mieli. Pier-
 wsza/ iz one są náše rodzićielki y máinki/ wiecey star-
 rania y kłopotow podejmując w wychowaniu nas/ niż
 oycowie. Druga przyczyna jest tá/ iz czystosc/ktora jest
 wielka cnota/zachowując o czym wiele przykladow ma-
 my v Historiow. Troiákiey tedy poczciwości są go-
 dne. Naprzod abyšmy sie w rozmowách wiatrowáli slow
 niencziwych y ntwštydliwych/one bowiem/ poniewaz są
 wštydliwe/nie mogą slow sluchac/ktoreby zgranic wšty-
 dliwości wykraczaly. Potym/ obyczaiete y postępkie/
 ktore cnotę narušyc mogą/ máią być od nas dálekie.
 Wšytki rzeczy ze wštydem odprawowane być máią: á
 bowiem rzecz jest godna/ abyšmy nášemi obyczajmi to

presentium fortuna & conditioni sunt apta. Cum igitur mulieres habentur pudicitiae cultrices, pudicos & apud ipsas non esse decebit. Tertio, in mulieres non armata vel irata saviendum manu, cum ipsae sint inermes & imbecilles, neque satius valide, ut cadenti resistent: & cum nihil sit laudis mulierem vicisse, vel de ipsa supplicium sumfisse, ut habet vulgatum proverbium, & Verg. secundo *Aeneidos*.

Erga extraneos vel peregrinos.

Extra
nei &
pere-
grini
quo-
modo
exci-
pien-
di.

In extraneos & peregrinos etiam officia virtutum servanda sunt, praesertim quatuor. Primum, pius & humanus verbum excipiendi & tractandi sunt, ut sese ad homines, id est, humanos diversissime agnoscant, non ad crudeles & impias beluas. Non sunt irridendi verbum. Hinc Plautus ait in comedia, quae Penulus dicitur: Servum hercule te esse oportet, & nequam, & malum, hominem peregrinum atque advenam qui irrideas. Secundum, instruendo eos in hoc, quod eos latet nostra in terra, non praescititia multarum rerum apud nos consuetarum, fallendi: nam istud nihil affert laudem, sed potius vitiat & contaminat. Facile namque imponere nescienti. Habet Erasmus in lib: de instruct. prin: Christian. Platonem quondam dixisse, quod diligentius cavendum est, ne quid ledantur hospites magis quam cives: propterea quod hospites destituti auxilio amicorum & cognatorum, magis sunt obnoxii injuriis. Ideo & Iovem putabant Gentiles esse ultorem injuriae peregrinorum, vocabantque Iovem ob id Xenium. Tertium,

Zywot Czystocnotliny.

wyrażali y wymalowali/ktore szczęście y stanowi ludzi
 tych przed krocemi stojny albo z nimi rozmawiamy/ Ru-
 sz. Aż białogłowy pospolicie wśelakę wstydlivość za-
 chowywaia/ potrzebą koniecznie/ abyśmy y my przed ni-
 mi wstydlivemi się być pokazali. Nád statek/ przeciwko
 niewiádom nie jest rzecz Rusna/ abyśmy rakę surowo-
 ści pełną/ y bronią opátrzoną powstawáli/ ponieważ o-
 ne broniey nie máią/ y słabego są przyrodzenia/ áni z to-
 mocy máią/ aby się oprzeć mogły bógemu. Nád to/
 sam *Aeneas* v poety mowi/ iż ten nic nie dokázuie/ ktory
 się mści nád niewiástą.

Przeciwko cudzoziemcom.

Cudzoziemcom á pielgrzymom/ cztery są powinności
 náše/ktore máią być zachowane. Pierwsza/abyśmy się
 ludzkiem w przywitaniu ich pokazáli/zeby poználi iż do
 ludzi (to jest/ ludzkich) wstąpili/ nie do okrutnych śalo-
 nych zwierząt. Żadnych gości posydzáć się nie godzi.
 Przeto *Plautus* w swoiey komediey / *Penulus* nazwaney/
 mowi/ Wierz mi/ musz być Ruga niecnotliwym/ ktory po-
 śmiwił z cudzoziemcá stroisz. Druga/ godzi się/ aby-
 śmy káżdego cudzoziemcá náuczáli/ co się w tej ziemi/
 ktorey praw á obyczajow niewiedzą/ toczy/ ále nie tym
 wymyslem/abyśmy ich dla niewiádomości osuśać chcieli:
 bo y w tym nic nie dokáżemy/ ále náše cnotę bázro ná-
 ruszyć możemy. Latwieć osuśać nieświádomego. Po-
 widział dawno *Plato*, iż dáleko pilniey stáráć się ma-
 my/ iákboby gość nie był obráżony/ á miż mieszcánin: on
 bowiem obnáżony z pomocy powinnych / y przyaciól
 swoich/ bázrtey krzywdzie podlegl á niżli mieszcánin.
 Żąd pogánstwo rozumiało iż Bóg *Jowisz* jest mści-
 ciem krzywd / ktore ludzie podrozi od innych bitor/
 przeto tegoż Boga swego nazwał *Iovem Xenium*, to jest

monstrare viam querentibus aut ignorantibus, non sinistrorsum ducere, dum extrorsum ipsis eundem est. Id enim sceleratissimum factu est, seducere peregrinum, sine nostro commodo: detinetque latrones & predones, qui sponte erronea via jubent ire peregrinos, quod in casses incidant, & occidant ipsos. Quartum, hospitio ipsos suscipere, & ferre ut nobiscum habitent. Hinc Gentiles coluerunt hospitalitatem, tanquam rem sanctam, & Iovem dixerunt Deum hospitalitatis, quod pius & sanctum esset hospitari peregrinos. Ideo Dido regina Carthaginensium, libro primo Aeneidos, dum Aeneam cum aliis Troianis hospitio susceperat in convivio, invocat Iovem tanquam danzem iura hospitibus. Et veteres Romani multos peregrinos in suam urbem susceperunt, qui tandem & urbis fiebant moderatores, ut Livius ait de urbe condita. Scribit & Beroaldus, quod olim in opera danda, & obsequio praestando hospites ac peregrini preponebantur cognatis & affinibus. Imo & Rome externi magistratus dabatur regius, consularis, & praetorius, ut Numa & Tarquinii temporibus, Consules multi peregrini & externi fuerunt. Habebant & praetorem peregrinum, qui peregrinorum jus dixit.

Erga hostes aut inimicos.

Et in hostes nostros virtuti memores esse debemus: & praesertim quatuor uti preceptionibus. Primum, ut jubet Cicero in Offic. Etiam & fides praestita servanda est hostibus, ut nunc equitum lex & consuetudo est. A quo qui captus fuerit & manumissus, ad illum eundem revocatus ut redeat, oportet, alias est strenuorum equitum albo expungitur & eliminatur. Secundum, ab hostibus vel inimi-

goscinn^o Bogá. Trzecia: pytajcym o drodze prawda
powiedzieć/ nie k sobie wkráżowác/ iéśli od siebie (iáko
pospolicie mowiq) puścić sie máiq. Niecnotliwa to bo
wiem skutá zwieść podroznego cslowieká skąd zwodzi
ciel pozrytku iadnego mieć nie moze. Zboycem to pospo
lita/cslowiek árnymánie zwieść z drogi/áby w ich zasadz
ki wpadł/ á zamordowány byl. Czwartra/ábyśmy go
ściá w dom rádzi przymowáli/ y onego do siebie przy
tulili. Zgad pogáme goscinnosc iáko rzecz swieta sobie
wazyli/ á Jowisá powiedáli byé Bogiem goscinnym/
iz to swieta rzecz iest/przytulic do siebie goscia. Przet
Dido, Krolowa Kárháginenska/gdy Eneasá z insemi
Trojánczykami goscitem w dom swoy przyjelá/ wzywa
przy stole Bogá Jowisá/ iáko by práwá gosciom da
wáigcego. Stárzy Rzymiáne z wiela cudzoziemcow ná
czynili mieszczan/ktory z á czásu swego miástem tráditi
li/o czym Livius pisze. Pise tez Beroaldus, ze z dawnych
czásow/ w posługowánu pierwsze miejsce cudzoziem
com á gosciom dawano/powinny podleyse. W Rzy
mie/przychodniom dawano vřząd Krolowsti/ Rádzies
ci y Woytowsti. iáko z á czásu Numy/Tárquinusá/wie
le Burmistrzow bylo obcych. Mieli tez y woytá cudzo
ziemcká/ktory ná sádzie goscinnym siedziál.

Przećiwko nieprzyjacielom.

Pámiestaymy tez ná cnote/ ktorey przećiwko nieprzy
iacielom nášym wzywác mamy. Napřod/iáko rořtáz
ie Cicero, wiára ma byé záchowána nieprzyjacielom/iá
kie sie tez nášego czásu práwo mie dzy żołnierzmi zách
wue. Jest ktory poimániec wolno od pána swego pu
szczony bédzie/ potrzebá/ áby sie do tegoz pána wrocił/
gdy go ná zad do siebie zázwola: cte^o iésliby vczynié nie
chciál/ z á żołnierzá mřzemnego osádzony/ y z Kólá ry
cerřkiego wyřzcony bywa. Potym/ábyśmy/ w iá w by

curritati, aut laceſſiti injuria, aut bello indicto, non illico reluctemur, aut remordeamus: illud namque beluarum est: ſed benignè rem ipſam prius agamus verbis, teſte Teren. in Eunū. Omnia prius verbis, quàm armis experiri, ſapientem decet, nihilquè ex ira faciendum improvidè. Tertio, etiam injuria illata & accepta, præſtat ignoſcere, quàm rationem reddere. Nobilius namque vindicandi genus eſt ignoſcere, quàm par pari referre. Eraſmus in libro de Inſtructione principis Chriſtiani, inquit, Quòd ultio, eſt ſignum parvi & puſilli animi. Juve. Saty. xij. ait, Quòd vindicta nemo magis gaudet, quàm femina, ergo eris viro indigna. Quarto, ſi hoſtium injurias & inſultus abigere non poſſumus, niſi paribus viribus reſiſtamus, tum illud Verg. xij. Æneid. ſequendum eſt, Quòd Deus, quòd dura vocat fortuna, ſequamur. Sors & virtus miſcentur in unum. Armis audenter repugnemus, ut paſſim habet Livi. de Rom. gent. Illud tamen Ciceronis ſemper in mente habeatur: Bella ſuſcipiantur, non aliam ob cauſam, quàm ut poſtea in pace vivatur, non ut vindicta de hoſtibus ſumatur.

Erga heros & dominos quibus ſervimus.

Mo. In heros noſtros quorum pane victiſamus, & quibus reſer- ſervitum debemus, quadruplices habebimus mores. Pri- gahe- mò, parati & prompti ad eorum exequenda juffa & man- ros ob data ſimus, non teſtudineo more exequi negotia: nihil in- ſervã fertia, moleſtia, aut ceſſationis exercere in herilibus ju- di. ſſis capeſſendis. Secundo, fideles eſſe in ipſos, non fallere, non fraudare eos, non imponere illi coram blandièdo, & abſens obeſſe. Tertio, alii ſimus frugi & utiles, eorum incommoda præcavendo: plus ipſorum, quàm noſtram

od n
pob
podi
ſtã
pieri
byin
Tze
lepſi
pry
i: po
lis p
cha/
niep
teſlit
odio
ſem
ſcic
le pr
chay
me a

Q
wam
rãte
wſel
gãch
ſci n
ſony
dzãc
rabid
wãc.

od nieprzyjaciela przywde/ ábo do podnieśtiena wojny pobudzeni będąc/ nie záraz się odśesywáli/ ábo wojno podnošili: boćto ná dńkie zwierzetá przystoi. Ale tákrawie się z nimi naprzod obchodzie mamy/ wšytkiego pierwey słowy kusie/ á nie mieczem: strzedz tej reço/ ábyśmy co niebácznie gntwem porušem nie uczynili.

Trzecia rzecz test/ choćbyśmy podieli przywde/ przedstie lepsza rzecz test dáleko / ábyśmy w tym przegladali nieprzyjacielowi/ niż wet zá wet oddawáli. Erasmus mowi/ iż pomsta test znáktem bárzo máłego vmyslu. A Iuvenalis piše/ ponieważ aden się w pomácterák bárzo nie bocha/ táko miewá stá/ przeto mażowi pomsty sukáć nád nieprzyjacielom / rzecz test nieprzyštoyna. Náostáte/ tešlibyśmy nieprzyjacielštim przywdomy vragowistom odigé się nie mogli/ w ten czas równo broná/ zá zneášem się pušcie možeme/ idac tam gdzie nas Bog á szesście wiedzie. Szczęście z cnotą w tedno się mieszá. Ale przedstie ná onę rádu Ciceronowu pámietaymy. Niechay wojná dla pokoiu przyszlego podniešioná będzie/ nie ábyśmy nád nieprzyjacielom pomstę odmiešli.

Przećiwko pánom y gospodarzom ktorym służymy.

Obyczáie náše przećiwko pánom/ ktorých dobre vzywamy/ y ktorým poslugi náše czynimy/ máto być czwo rákie. Naprzod/ mamy być záwše gotowi y ochotni ná wšelákę poslugę y rozšazanie/ nie być gnušnymi w poslugách/ strzedz się nie czynošci/ zádawania sobie trudnošci niepotrzebney/ lenštwá/ y tušnych rzeczy/ ktore w wyštonywaníu páńštich poslug špreželšne. Potym/ nie dźa dźáć/ nie ofuškúwáć swých pánow/ pochlebštwem nie nárabáć/ ále wiernym się we wšytkich poslugách poćázowáć. Trzecia rzecz/ stáráć się o to/ ábyśmy onym byli pos

commoditatem queramus : citius domini, quam privatam & nostram rem exequamur : & si viderimus herum incommodi quippiam subiturum, istud ipsum nos servi depellamus. Hac Plautus in Aulularia. Quarto, taciturni esse debemus, duabus vicibus. Primo, ad herorum verba non obloqui, etiamsi interdum melius noverimus, neque tamen prorsus obmutescamus. Hinc Plautus in comedia militum gloriosi, ait : Oportet servum plus scire, quam loqui. Secundo, dominorum secreta alii non aperire, neque foras eliminare : taciturnitas enim oppido servum commendat.

Erga Magistratus.

Ma-
gistra-
tibus
quid
debe-
tur.

Magistratibus locorum, ubi agimus, etiam virtutis exhibitio debetur, praesertim triplex. Primo, obedientia, ut suam iussis & legibus honestum pareamus, non finis legirupa, sed legibus auscultemus. Sunt namque nihil aliud leges ipse, quam rectè vivendi praecepta & documenta. Malè vivitur, ubi sine lege, instar beluarum, vita agitur. Neque in magistratus insurgere feliciter cadere solet. Non enim bene succedit culici elephantum mordenti, & scarabeo aquilam querenti. Secundo ipsos non debonestemus, neque verbis, neque factis. Tutum enim non est diuere aut scribere in illos, qui possunt proscribere. Neque decorum est eos vitare, ledere verbo aut facto, qui diu noctuq; conantur recto vivendi modo moderari Rem publicam, subditosque singulos. Tertio, census si quid exigunt, aut ipsis dandum est, benignè pendatur. Eo namque

pa^o

zyteczni/ przed czasem wychodzie/ pánstwy pozytywow
 pi mey ni ná sych sukác. Jeslibyśmy obaczyli/ żeby pan
 ná czym škodowác miał/ ná sá jest powinnośc/ škodzie
 wezas zabieréc: o tym Plautus in Aulularia piše. Náwet/
 w mowie mámy byc skromnem/ dwoákim sposobem:
 Napřed/ ábyśmy w słowa pánstie sie nie wtrócáli/ áni
 medrowáli / choćabyśmy czasem lepiey rzecz rozumie
 li: wšákże zgoła nie godzi sie zamieřec. Plautus w Rome
 diey swotey Etoro Militem gloriosum názwá ták powie
 díal/ ži šudze potreba wišcey vniéc/ ni mowíc. Po
 tym / tátemnic pánstich ábyśmy inšym nie wynurzáli/
 áni ná wiáte wypuřezáli / Etoro rzecz presto y bázro
 sie pánom zálećic možemy.

Przećiwko zwierzchności.

Eroiała jest powinnośc/ Etorošny zwierzchności oda
 dawác powinni. Pierwsza/ ábyśmy wšytkim práwom
 tego y rostazániom poslušni byli / praw nie náruřá
 tíc/ ále praw řuchá tíc y onych přeřtrzegá tíc. Což bo
 wtem inřego są práwa / tedno podáne náuki dobrego
 žyćia: žly ráni rzád/ gdje sie bez práw žyie/ táko miř
 decy dílkem zwierzety. Nie poslušy sobie tym niř/ Eto
 ryby přećiwko zwierzchności díal wierzác. Bázro
 sie žle wtedie Komorowi Slonia řczytce mu. Po
 wtore/ nie godi sie zwierzchností/ áni Rowy áni vczyn
 kámi řmocić: gdyž to niebeřpiečna rzecz jest/ Rowy
 sie rzucić přećiwko tym/ Etorzy sie vczynkém pomřćic
 mogą. Ant to rzecz přystoyna / Rowy ábo vczyn
 kém te obrazáć / Etorzy we dne y w noey o tym my
 šle / tákoby Řecz pořpolitá ze wšytkim poddáne
 m do obyčáiom dobrych přyzwiedli. Náwet / cžy
 ře / Etoro wycígá tíc / ábo teř Etorošny dáć powin
 ni / ábyśmy z dčiećo oddawáli / Etorém in ářtá y díe
 řiny opářzone / záchowáne / y řu cálořci přyzwáćáne

pacto urbes & regiones tutantur, conservantur, ac restaurantur. aliàs durarent non multis seculis. Nam teste Livio, libro secundo ab Urbe condita: Si cetera corporis membra stomacho cibum non suppeditarent, simulcum ipso fame perirent. Ita quoque, nisi cives & incola censibus & tributis urbes ac regiones, principes sive magistratus iurarent, paritercum ipsis interirent.

QUID QUOVIS IN LOCO, ET TEMPORE deceat, & quavis conditione.

CAPUT V.

IN honestate & virtute multum efficiunt locus & tempus, quorum duorum nisi fuerit ratio habita, nihil, vel parum, conducet virtutis cognitio & actio. Locus enim & tempus, diuunt sacrarum literarum interpretes, peccata aggravant: nem levantur loco & tempore. Sic & honestas sive virtus, etiam loco & tempori accommodanda est. Alia enim & diversa, diverso in loco & tempore decent, licent & exiguntur. Quod si quis nescierit, aut non imitatus fuerit: quantumvis virtutem didicerit, juxta vitiosus asstimabitur, si ignoraverit servire loco & tempori. Idem Macrobius lib. septimo Saturnalium, cap. primo inquit: Nihil est tam cognatum sapientia, quam loci & temporibus aptare sermone. Iussit & Pittacus Mytil. Noscendum esse tempus: ut quicquid ageremus, prius videmus temporis opportunitatem: aded existimavit tempestatem omnibus in rebus esse optimam. Hinc Terentius dixit, In tempore veni, quod rerum omnium est primum: Quomodo autem quique debeat, & possit esse omnium horarum homo, sequentia ut unque aperient.

bywają. A tey iesliby podpory nie miały/ nie długoby się
w swotey mocy y rządzie ostaly. Abowiem iáko świádek
czy Livius: Jesliby inšie członki ciáła nášego nie doda-
wały pokármu żołádkowi/ zśámyim żołádkiem głodem-
by wymorzone byly. Ták/ iesliby nieszczánie ábo chy-
w árcle czyniśśámi/ szóśámi/ y inšie dániá miast ábo dítá
džim/ kśiążá ábo wśeláctey zwierzchnóści ráutowáć nie-
chételi/ z nimby pospołu zgináć musieli.

JAKA PRZYSTOŃC

względem pewnych mieysc y czasow
zachowana być ma.

ROZDZIAŁ V.

Do cnoty/ y cnotliwego życia/ bázno wiele pomaga/
mieć wzgléd ná czas y mieysce. Czego ieslibyśmy nie czy-
wili/ zgólá nie/ ábo máło co ná pomoże poznánie y zácho-
wánie cnoty. Theologowie mówią/ iż mteysce z czasem
grzechow przynnáją/ ktore záz mieyscem y czasem by-
wáją vnniejszone. Ták potrzebá y cnota do mteyscá y
czasow przystosowáć. Bóc inšie nam rzeczy przystoi czy-
nié ná inšym mteyscu y času inšego. Czego iesliby kto-
ry niewiedziál/ ábo się w to niechétál wpráwowáć/ by-
sz on cnoty náder wyczył/ przedsię w liezbte ludzi nie-
rządnie się chowájących będzie poczytány/ iesli się do
mteyscá y czasow przywiszowáć nie náuczy. Przeto Ma-
crobius powiedá/ iż niemáš nic ták bliźszego do mądro-
ści/ iáko wedle czasu y mteyscá vntec mówić. Pittacus
táke vczyl/ ábysmy/ przed káżdym vczynkiem pterwey
czasowpátrzyli: rozumiejąc iż času zachowánie bázno iesť
w rzeczách wśytkich potrzebne. Terentius ták mó-
wi: przyszedlem w czas/ ktory iesť przed wśytkiem rzec-
zámí pierwszy. przeto/ coby nam przystáło czynić/ áby-
śmy się czasowi przystosowáć mogli/ tego nas náuczi poz-

ząd idące potrosze náuczo.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

In convivio quæ deceat honestas.

Loca & tempora varia sunt, in quibus agunt, & convi-
vunt homines. præcipuè tamen locus & tempus convivii, sive
convivationis homines habent. Genio enim indulgere, bac-
chanalia vivere, & cuticulam curare, frontem exporrigen-
do, omnibus est volupe.

Inter pocula autem, sex tenendæ sunt honestatis
sive virtutis præceptiunculæ.

Prima, ut Macrobius inquit libro septimo Saturnali-
um, capite primo, observatio in convivio est, æstimare con-
vivas, quales sint, cujus fortuna, dignitatis, & auctori-
tatis. Secunda, ut idem ait Macrobius, debet quisque vi-
dere, ubi sibi locus pateat, non de rebus philosophicis, vel
gravibus inter pocula loqui. Idèd Socrates quondam in
convivio rogatus, ut aliquid in medium proferret, respon-
dit: Quæ præfens locus vel tempus exigit, ego non calleo:
quæ autem calleo, præfenti loco non sunt apta nec tempo-
ri. putans res graves, de quibus in scholis disputant phi-
losophi, non convenire convivio. Tertiò, scommata dicen-
da sunt, neminem mordentia: nam citius inter pocula,
quàm aliàs commoveretur hominibus bilis & Anagryu,
ut refert Macrobius libro septimo. Quartò, edendo &
bibendo modus observetur, secundum hæc duo præcepta:
scilicet sumatur cibus citra crudelitatem, & potus citra
ebrietatem. Quintò, hæc septem præcepta Plauti in comæ-
dia militi gloriofi observet quisque: Sit cavillator face-
tus, commodus conviva, non olloquutor alterius, ab om-
ni incommoditate abstineat, loquatur dum tempus est, ra-
ceat altero loquente, parum exputat, siveator non sit im-
modestus. Sextò, in convivio dicta vel audita, visa & fa-

Cibus
& po-
& quo
paco
sumē-
di.

*Przy biesiedziech co za przystoyność
ma być zachowana.*

Rozne są miejsca y czasy / w których ludzie mieszka-
ją: zwłasczają miejsca y czas biesiadom nąznaczoney. Ab-
bowiem to rzecz jest w sytkim rostkosna / rostkosować /
żyć rozpustnie w objárstwie y piasnistwie / być dobrej
myśli.

Przy ucztách sześć nauk zachować mamy.

Pierwsza jest takto Macrobius piše / abyśmy goście tak
śaćowali / takimi są / mając w zgląd na stan ich / zacność
y powagę. Druga / takto tenże Macrobius piše / każdy ma
śać przyczyny mowienia nie o rzeczach wielkich &
filozofow godnych. Przeto Socrates będąc wstolu prośo-
ny / aby o czym między gośćmi mowil / odpowiedział:
Nie wiem o tym mowić / czego miejsce & czas poroczny
potrzebne: & to cobym mowić / nie ma miejsce & c-
ni czasu. Rozumiał człowiek mądry / iż te rzeczy / o któ-
rych w szkołach disputują filozofowie / bynamięty do ro-
zmow biesiadnych nie należą. Trzecia: pátz by kuz-
strowne sydzente kogo nie obráziło: & bowiem przy kuz-
stwu łatwie się człowiek poruśy do gniewu. Czwarta / nie-
chay jedzenie nasze y piće pod miarę będzie. Pięta /
mow wywaymy krom objárstwa / pića bez piasnistwa.
Pięta / niechay każdy te przestroga od Plautu / & bierze /
ktory piše / Jż ieśli kto mownym gościem się czyni / nie-
chayie będzie krotochwilny gość / wyteczny / ale nie oż-
wca / nteużytecznych słowniechay się wystrzega / gdy czas
po te ntechay mowi / & milczy gdy drudzy mowią / w char-
chaniu / w kichaniu y plwaniu skromności potrzebą prze-
strzegać. Szosta / aby gość tych rzeczy / które na biesie-
dzie słyszał / & widział / nąświat wyśedży ntewyność /

cta, foras non aperiat vel divulget. Idem Horatius in epistola sexta, Torquatam vocans convivam, promittit se curataram, ut nemo sit in convivio qui dicta foras eliminet. Es Beroaldus dicit, quod mos fuit quorundam gentilium, convivii domum intrantibus, aut ingressis ostendere limen, dicendo: Extra illud nihil, id est, ad mensam audita cave foras dixerit alius. Quare & nostro aeo hic mos est, supra mensas rosas habere depictas, ut sub illis dicta inter pocula, alio non effutiantur.

In consortio sobrio.

Ars est non facilis, imò permagna & egregia, scire commodè inter homines agere, ut familiaritate placeamus aliis, maneatque diu mutus & amicus convictus. Ad qua opus est septem praesertim documentis. Primo, assuescamus ferre & pati hominum mores, verba ac facta: non illico literam caninam sonemus, aut aceto perfundamur, siquid tadium nobis inferant, sed tanquam nescii, taciti tollamus. Remordere enim & irasci levi offendiculo, est hominù animi impotentis. Secundo, aliorum arbitrio & nutui subscribamus: ut idem velle & nolle sit nobis quod ipsis, id velimus quod isti cupiunt, vitemus, hi quae minimè arrident, sed nauseam inferunt. Tertio, studiis, operibus, & conatibus ipsorum consentiamus: isti studeamus rei, & negotio ipsi quod agunt. Vbi namque studiorum & operum est dissensio, brevi momento de convictu receptui canitur. Quarto, nemini adversemur indignè, & praeter illatam prius injuriam, aut litem faciendo: aut verberando, aut maleducendo. Quinto, nulli nos praeseramus, ut meliores, digniores, vel praestantio-

us in epi-
trit se cu-
eliminet.
entiliam,
imen, di-
a cave fo-
d. supra
r pocula,

Zynoi Czysłotniny.

Przeto też Horatius wzywając na wczte Torquatá/obie-
cute mu to/ że sie chce postaráć/ áby żaden ná biesiedzie
táki nie był/ktoryby rzeczy mowione wynosił. Powieda
Beroaldus, iż v niektórych Pogan był ten obyczay/ áby w
ten czas/ gdy gosćie sie zchodzic/ ábo gdy sie zešli/ w ká-
zowane były drzwi/ mowic te słowa: przeto ten prog nie
chay nie wychodzi/ to jest/ párz ábys rzeczy v stołu
slyśánych inšym nie wynioś.

Przy skromnym towarzysztwie.

Nie łatwia to rzecz/ ále owšem bázro wielka y tru-
dna/ vnieć sie z ludźmi ták obchodzić/ iáko byśmy swoim
towarzystwem inšym sie podobac mogli/ y żeby między
námi dobre zachowanie długo trwáło. Do tego átedm
rzeczy náuczyc sie mamy. Naprzod/ przyspasiabiamy sie
do tego/ ábysny obycáie ludzkie/ słowa y postepki/ áter-
pliwie znosiłi: nie záraz gniewem sie zápalác/ zle słowa
z ust wypuścáć/ tešli sie nam co przykrego stáło: ále
to wšytko/ iáko byśmy tego do nich nie baczyl/ mamy i-
mo sie puścáć. Słowom sie bowiem odkasywáć/ y zá-
máta obráć sie gniewáć/ przystoi ná czlowieká od áffe-
ktow zwyciszzonego. Potym/ puścáć sie mamy zá wola-
y zdánicm towarzysztim/ ábysny ná wšytko/ co sie onym
podoba/ pozwaláti: odrzucáti to/ co sie onym nie podo-
ba. Potrzećie/ zgadzamy sie z ich postepkami y wśilowá-
niem/ to czyniac/ do czego sie oni máta. Gdzie bowiem
w obycáciách y postepkách niezgodá/ támi pretki biesie-
die konie. Czwará/ ábysny sie żadnemu nie sprzeci-
widáti nie słusnie/ áni przwydy czynili/ ábo swarowá su-
káli/ áni też zlorzeczyli/ choćaby sie nam przwydá iáka
przed tym stála. Piátá/ ábysny sie nád żadnego nie
wynosiłi/ ábo zacnościa/ ábo godnościa/ ábo iákośkol-

gia, sci-
e placea-
onvictus.
Primo,
a ac fa-
eto per-
nam ne-
vi offen-
aliorum
nolle se
temus.
Tertio,
us: isti
que flu-
e convi-
ur indi-
facien-
o, nulli
stantio-

res

res. Sextò, id caterù præstemus, nobis quod expeteremus. Ipsis non incommodemus: nam incommodum neque nos boni consuleremus. Septimò, faciles & accincti usque finis: & abicitanque tempus exigerit, aut locus expetiverit, præstemus aliis obsequium. Obsequium namq; collatum, parit amicos: intermissum, inimicos peperit semper. Cateros mores & ritus, usus quotidianus dabit, & experientia, quæ rerum est magistra.

In colloquiis mutuis.

1. In hominum colloquiis mutuis & consabulationibus, octo sunt modestiæ regula sive virtutes servanda. Non interloqui aliorum dicta: sed aliis loquentibus compelescere linguam, expectareque verborum finem. Hinc illud vulgatum prodiit dicitur: Duo concinere possunt, at non pariter verbe facere: unius enim sermo alterius remoratur orationem, quod integrè nequit capi. Nullius detrabere honori: neque absentis, neque presentis. Nullum namque furtum est majus, nullæ rapina peior, quàm ablatio. Nobilius nihil habet homo post animam & vitam, quod perdere possit, quàm famam: qua semel amissa, ut Ovidius inquit, postea nullus erit: id est, nullus momenti, aut estimationis fiet unquam. Prospiciendum quid de quoque viro loquamur: ne aut presentes aceto persundamus, aut presentium amicos & familiares. Nil loqui, nisi præmeditati fuerimus, quò vergat. Stultum sit, an prudens dictam: obesse an possit, an profuturum sit. Nova dicere aut afferre quicquid caveat, ne garrulus aestimetur. Nova namque proferens, is & nugator & mendax, & loquax creditur: Non inquirere aliorum secreta sive arcana, ob

wie sie p
zyczymy
dzi cierz
bòdmy/
potrzebu
chertwe
mawian
obyczaj
doswiad

W spoin
strogi nã
drugie/
cã mowy
spiewãc
go ani s
poczãwo
cnego m
Frãditez
ma cłow
cic mogl
bezecneg
trzebie/
my/aby
dzili/aby
znãmĩ zã
esegobys
rsecz nã
czone s
ta:nowi
ze wno
bowiem
Sostã/rz

Zywot Czysloctwoſtyny.

wieść iepſzoſcię. Szosta / to drugim czyſnmy / czego jobie
życzymy. Onym nie ſzkodzimy / bo ſzkod ſámbyſmy nie rã-
dzi cierpieć. Nawet: powolni do poſług przyjaćielſkich
bądźmy / zãwſze gotowi: á gdykolwiek czas ábo mieyſce
potrzebnie / rãdzi inſym vſługujemy. Abowiem poſługi
chętliwie czynię przyjaćielã: iãko zprzeciwney ſtrony / od-
mawiañcie poſług zãwſze nieprzyjaćielã czyni. Inſzych
obyczãtów kãżdodziemne ćwiczenie nãuczyc nas moze y
doſwiãdzenie / ktore iest wſytkich rzeczy nãuczycielſkã.

Co czynić w ſpolnych rozmowãch.

W ſpolnych rozmowãch á gadãkãch / oem nãuk do prze-
ſtrognãſzey należą. Naprzod / nie mieſzãć ſie w rzecz
drugie / ále ietyl ſwoy zã zębami trzymãć / y czekać koñ-
cã mowy cudzey. Skãd onã przypowieſć: Dwã rãzem
ſpiewãć mogã / ále nie mowić: ábowiem ieden drugie-
go áni ſłuchãć / áni rzeczy potãq moze. Druga / ábyſmy
poczciwoſciã czlowiekã rãk przytomnego iãko y nieobes-
cnego nie nãruſzyli nãſzã mowã. Abowiem nie moze byc
kradziez wiſtſã / iãko odiſciã poczciwoſciã. Cożbowiem
ma czlowiek zacnieyſzego po duſzy y żywocie / coby ſtrã-
ciã bezecnego czyni / ktory inż zã nie prawie nie ſtoſ. Po-
trzećie / pilnie nã to baczyć mamy / co o ludziãch mowi-
my / ábyſmy ábo przybytnych goſci do gniewu nie pobu-
dzili / áby przyjaćiel y towarzyszow tych nie lżyli / ktory
znãmi zãſtedli. Czwartra rzecz / ábyſmy nie nie mowili /
czego byſmy pierwey v ſiebie nie wważyli / ktory koniec
rzecz nãſzã bedzie miãlã. Rozſudzić pilno / teſli wyrze-
czone ſlowo pożytek czyli ſkoda zã ſobã poćiãga. Piã-
ta: mowiã á plotek nienzytecznych niechay ſie kãżdy ſtrze-
że wnoſciã / áby nie byl pocztyran zã ſwiegotliwe: kãżdy
bowiem w nowinãch ſie kochãtãcy / kãmcã iest y plotkã.
Szosta / rzeczy tãemnych ſie nie dowiedowãć / dla dwu

- duas causas. Prima, quia male habet eos, à quibus sua queruntur occulta. Secunda, quia interrogantes, astimantur esse proditores: ut cognitū secretū velint obesse. Arcana & secreta, teste Horatio in epistolis, sive sobrius sis, sive ebrius, taceat & celet: nam celenda effusiens, sielestior surre astimatur. Arcana namque sapè præstant hisce rebus, quæ à furibus surripiuntur. Non nisi comperta & nota dicitur quique, aliàs aut garrulus, aut mendax censebitur, & saliloquus.
- 7.
- 8.

Dum colloquimur honestiori.

Erasmus in Colloquiū, inquit: Quoties alloquitur te quispiam, cui debes honorem, compone te in rectum corporis statum: aperi caput, vultus sit nec tristis, nec torvus, nec impudens, nec protervus, nec instabilis, sed hilari modestia temperatus: oculi verecundi, semper intenti in eum cui loqueris, iuncti pedes, quieta manus. Nec vacilles alternis tibiis, nec sint gesticulosa manus: nec mordeto labrum, nec scabito caput, nec sodito aures. Vestis item ad decorum componatur: ut totus cultus, vultus, gestus, & habitus corporis ingenuam modestiam, & verecundam indolem præ se ferat.

In deambulando cum aliis.

- Si conigerit nos deambulando, aut expatiando aliis congregari, novem moribus insituri simus, oportet. Primo, loquendo simus comes, & affabiles, ac humani: nam teste Plauto, Facundus comes in via, pro vehiculo habitur: ut adium in itinere levat. Si fuerimus inferiores dignitate, eundem nobis à latere sinistro aut à tergo est, non
- 1.
- 2.

Zywot Czystocnotliwy.

przyczyn: Pierwsza/ ábowiem to nie miło tym/ ktorzy
swoie tátemne rády kryją. Druga/ ábowiem tákowi bá-
dáczce nie są bez podeyżzenia umysłu zdrádstwiec/ áby
zá wybádanem onych tátemnie skódné mogli. Niechay
káždy rzeczy tátemne (iáko Horatius wzy) kryje / onych
nie wydawa/ ták trzeżwym iák y piánym bedoc: ábo
wiem kády w rzeczy tátemnych odkrywaniu / zlodźetá
celuje. Czestokróć bowiem rzeczy tátemne bywáją droż-
sze niż krádież. Trákoniec mowmy/ rzeczy pewne y nam
wiadome/ ábysmy w liczbie kłancow y ledá co mowio-
cych poczytáni nie byli.

Gdy rozmawiamy z ludźmi zacniejszymi.

Erasmus w swetich rozmowách piše: Jeleń do ciebie
ten mowi/ ktoręgóś ty czcić powinen/ wyprostny twote
ćiało: czapke z głowy zdawšy/ twarz w káśny áni sine-
tno/ áni bystro/ áni niewstydliwo/ áni oćietno/ áni roz-
pustno/ áni niespokojno/ zále weselo/ skromnošć o pro-
conę: oczy niechay wstydliwe beda/ ná tego/ z ktorym
mowisz / obrocone: nogi piéknie zložone / rece niechay
beda spokojne. Nie chwycy się ná nogách: warg między
zoby nie bierz / głowy nie skrob / áni pálcem wierz vsu.
Szátá niechay poczciwie ná tobie leży: áby twoy w šytek
wbior / twarz / y obyczáie wrodzonę skromnošć y wsty-
dliwošć ludjom w káśowály.

W przechadzkách iáko się chováć.

Ješli bysmy też z inšemi przechadzác się chcieli/ dzie-
wic nául obyczáynych zachováć się godin. Pierwsza: Ne-
by mowá nášá byla ludzka/ lágodná y wdzięczná. Plau-
tus nam tego pošwiádcza / iż wdzięczny á krotochwilny
towárzyšć stot nam w drodze zá wozek: ábowiem ten te-
sknošć nášę z głowy wybíta. Druga: Ješli smy stanu po-
dleyšego / puszczaymy w przod drugiego / nie wprze-
dzájac go: á ješli by nam przy boku swym isć dopušć!

3. *preeundum, nisi venia precata. Utendum gradu non plus a quo veloci, sed temperate festinationis & decenti, ut*
4. *in officiis jubet Cicero. Eundo nobis congregientes non commaculemus: sed sic pedes & gressum moderemur, ne itinerru socios limo aspergamus. Submissa, sive media voce lo-*
5. *quamur, non stentorea lingua. Obvii de via ceda: ipsis per diametrum non obvies, ne sese invicem corporibus tangant, ut caper caprum cornibus. Obvios honoret cedendo*
6. *de via aliuque modis quibus honor exhibetur. Obvios salu-*
7. *ret, salutare namq; subinde, humanum est, pium & laudabile. Ideo Cato quondam dixit: Saluta libenter. Nihil enim aliud est salutare, quam salutem alteri optare: id quod hominem maxime & decet, & decorat. Obvii caput aperias & nudet, quò sese humiliat homo, & inferiorem altero se agnoscat: quod & CHRISTVS pracepit, ut nos humiliemus, non intumescamus animo & corde.*

In tempore hilari, quid deceat.

Tempus etiam & suum expostulat decorum. Tempore enim plus delinquitur, vel minus. Duplex vero est tempus, scilicet hilare, sive prosperum, triste, vel adversum. Tempus si fuerit fortunatum & felix, quadruplex decorum observandum est. Primum, non nimium exaltari & gaudere, dum arridet successibus nostris fortuna, id quod vulgò fieri solet, teste Virgilio dicente:

Nescia mens hominum rebus modum servare secundum.

Secundum, alium, cui adversatur fortuna, non irridere, & contemnere pra nobis, tanquam ipso firmo feliciores. Istud namque est gloriari & efferveri animo, quode-

zã łaskę tego to uczynić mamy Trzecia: Chodzeme nã sę
niechaj ochotne á miernie bødzie/niestwãpliwe. Czwar-
ta: W potkãniu ábo zesęciu pátrszamy ábysmy błotem
podroznego nie mázãli/ktore nogãmi tłoczmy. Pięta:
Do rozmowy głosu ákiego ábo średniego / á nie krys-
kliwego ábysmy wywãli. Szesta: Występowãc z drogi w
potkãniu, nie zãchodñie mu tãk / iãkobyś sie ciãtem otrę-
cił / iãko pospolicie kózi rogi swoje ścierãq. Siódma:
Tym / z ktorem sie potkãsz / zwyczajna vesętpość wyrzę-
dzay. Ósma: Nadrozne ludzi pozdrawtay / ktora rzecz
jest bãrzo ludzka / pobożna y pochwały godna. Przeto
Cato rostkãnie / ábysmy rãdzi pozdrawiã. Coż bowiem
inšego jest pozdrawiãc / tedno zdrowiã drugiemu ży-
czyc / ktora rzecz czlowiekã bãrzo zdoði / y temu w łãnie
nãleży. Nãwet godzi sie przed podrozniemi czapks z gło-
wy zdeymowãc / ktora rzecz pomyãamy sie / y swoje miłie
o sobie rozumienie przed inšymi okãziemy: co y Pan
Chrytus rostkãsz / ábysmy sie pomzãli / nie nãdymãli sie
w umyśle nãszym ánt w sercu.

Co czynić czãsu wesolego.

Z czãsy przystoynóść swoja máq. W nich bowiem á-
bo nãzbyt ábo mnię występić możemy. A mamy czãsy
dwa tãkie / wesole / ábo fortunne: smertne ábo przeciwne.
Jeśli by czãs był fortunny / czworãctey przystoynóści
wywãc mamy. Pierwsza / ábysmy sie nãder nie wynãšã-
li / gdy sie nam szczęście łãskãwie stãwi. Co pospolicie
ludzie czynić zwykli. Jãko Virgilius nãpisał:

Godie sie szczęście łãskãwie zwykło wãszowãc /

Tãm ludzie nie umiãto swey miãry zãchowãc.

Druga ábysmy sobie nie pošydzãli z czlowiekã w prze-
ciwnym szczęściu peštãno wionego / áni onym pogardzã-
li / iãkobyśmy nãdeñ dãleko szczęśliwšy byli. Bo toć jest
wynãšãc sie / y nãwmyśle sie wnošic / ktora rzecz sãmemu

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

nam Deo odiosum esse solet. Tertio, timere & semper sollicitum esse, ne nobiscum immutetur fortuna. Vento namque inconstantior est, & rota mobili insistere dicitur: sic ut in eodem statu sistere nequeas. Ideo quidam philosophus olim tempore felici risari solebat, sciens post felicitatem sequi infortunium: tempore infortunato lassabatur, expertus post imbrem serenitatem oriri, & post adversa sequi iucunda. Quarto, gratiam referre Deo de largito nobis secundo successu, ne ingrati videamur, sed Deum, ut majora conferat, illectemus: Dei non obliviscamur, praeter fortuna felicitate & temporis, ut ferè solent fortunati. Dei recordemur gratis animi: ipsum precemur, ut quem contulit fortuna vultum amicum, augeat & magis secundet, vel modico incommoedo finiat, & immutet.

In tempore adverso.

At tempus si fuerit nubilum, & triste, simus munisi decori preceptus.

Primo, animum non despondeamus, ac nunquam feliciores & fortunatiores futuri, sed forti animo feliciora speremus: nos ipsos consolemur hoc dicto Vergilii. Dabit Deus hinc quoque finem.

Secundo, consilium adversus infelicitatem quaramus, aut nostro ipsius ingenio, aut prudentiores consulendo.

Tertio, Dei recordemur, ipsum precibus adeundo non execrando ejus Deitatem ob adversa qua patimur, sed ut illud infortunium velit esse non diuturnum, ipsumque vertere in nostram salutem, gratiam suam nobis impartire, ut equo animo feramus quicquid est adversitatis.

Quarto, gaudendum potius, quam animus demitten-

Bogu i jest przemierza. Trzecia/ zawnę sie bac/ abyśmy
 odmiany na szczęściu nie doznali. Abowiem każde szczę-
 ście bierzó jest nie stale/przeto ie na kole śródzące máló-
 19 / Ktore na iednym miejscu długo sie ostać nie moze.
 przeto czytamy o iednym filozofie / Który sie czasu szczę-
 ścia śmieć/wiedząc/ze po nim nastąpi nieszczęście: cie-
 śzył sie czasu nieszczęścia/ mając za rzecz doświadczoną
 iż podeśsząc chć gwałtownych piekna pogoda nastą-
 wa/ a iż za rzeczami przeciwnemi idę wesołe. Czwartą/
 Działając Bogu naprzód za dobre powodzenie rzeczy
 doczesnych / abyśmy sie niewdzięcznemi dobr tego nie o-
 kazali/ ale tegoż Bogą wdzięcznością do tego pobudzali/
 li/ aby na wstępnym teście rzeczy wyczać raczył. Petym
 abyśmy Bogą z pamięci nie wypuszczali/ dla wczasow
 nąszych/ i takó ludzie szczęśliwi czynić zwykli. Wdzięcz-
 nym serce Bogą wspominaamy/ onego prosimy/ aby to
 wesołe szczęście pomnożył y bierzniej poszczęścił/ abo też
 nie wtelkę skódeś do końca przywiodł/ y odmienił.

Co czynić w przeciwnym szczęściu.

A teś aby sie czas pochmurny wczai. Naprzód/ nie
 trwożmy sobę/ i takó byśmy wpadku naszego nigdy pora-
 tować nie mogli: ale mocną nadzieję w sobie rodząc o
 rzeczach szczęśliwych/ cieśimy sie onym Wergiliusowym
 pól wterśykiem: *Uczynię Bog teny koniec.*

Potym: szukamy przeciwko nieszczęściu rady/ abo z
 naszego dowcipu/ abo radząc sie ludzi dowcipniejszych.
 Potrzebie. Do Bogą sie wćielamy prośbami naszymi/
 ie/ bostwá nie licząc dla przeciwno szczęścia: ale proście/
 aby ślaprzygodá odnas corychley była oddalona/ y zeby
 to wśytko/ cokolwiek cierpimy/ obracało sie na zbawie-
 nie nasze/ aby na łáski swey wyczyć raczył/ zebyśmy cier-
 pliwie to wśytko znośić mogli coby na nas przypádo.

Poczwarce/ mamy sie ráczey z tego cieśzyć/ a sobę nie

57
 Bogu naprzód za dobre powodzenie rzeczy doczesnych / abyśmy sie niewdzięcznemi dobr tego nie okazali / ale tegoż Bogą wdzięcznością do tego pobudzali / li / aby na wstępnym teście rzeczy wyczać raczył. Petym abyśmy Bogą z pamięci nie wypuszczali / dla wczasow nąszych / i takó ludzie szczęśliwi czynić zwykli. Wdzięcznym serce Bogą wspominaamy / onego prosimy / aby to wesołe szczęście pomnożył y bierzniej poszczęścił / abo też nie wtelkę skódeś do końca przywiodł / y odmienił.

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

du, adversitatem eam nobis contigisse, per quam apud Deum mereamur præmitium consequi, ac à peccati arceamur.

Quinto, spe bona, animus est fulciendus, ac si digna feramus, delictum nostrum, suppletur, dicente Ovid.

Quæ venit ex merito, pœnâ, ferenda venit:

Quæ venit indigne pœnâ, dolenda venit.

Sexto, cogitandum nos homines esse & viros, quos non deceat levi adverso perterriti, sed & sorti & audentiori reniti animo,

In serviendo & obsequendo aliis.

In obsequiû præstandû, etiã & prudentem ac sagacem esse oportet, ut grata sint hi, quibus conferuntur, ne opéra & impensa ludantur. Sunt autem sex observanda, Providendum ut utilia sint illi cui fiunt: nociva enim qui das, non obsequium, sed exitium præbes.

Tempestivè, vel opportuno dentur tempore; intempestiva namque beneficia minus accepta sunt, teste Erasmo Roterdamo: Ultra offerre, non expectare quousque rogemur; sed egestate presso adminiculi spontè, non rogati: parum enim tum gratie meremur. Ideo & vulgo aiunt: Carè constat, precibus quod emittit. Præcata & à nobis promissa, non differre. Mora namque vel dilatio, obsequium & ingratum & molestum efficit. Libenter & celeriter, non instar asini quondam potum coacti neque testitudinea neclenda mora, ut Accisset lunam expectantes.

Probè & fideliter, ac si nostra ipsius res ageretur: imò

Zywot czystocnosliwy.

trwożyć / jesteśmy w niebezpieczeństwie wpadli / przez które / od grzechow / w pamiętawszy się / możemy być zachowani.

Pięta rzecz jest / abyśmy dobrą sobie otuchę czynili / takobyśmy słusne karamie za nasze występki odnosił / przypominając sobie one wierszyki Owidiusowe:

Zasłużone karamie cierpliwie możemy:

A nie słusne karamie z boleścią cierpiemy.

Nawet / w takich niewczasach pomnieć mamy / jesteśmy ludzie sercá mekkiego / którym nie przystoi / aby się z ledą niebezpieczną godziną na dobrej myśli poruszać mieli / ale mekkim y smiałym sercem przeciwili się.

W postudze naszej iako się zachować mamy.

Posługą mądrego y baczego potrzebuie / aby się wdzięcznie przypinowali / dla których się podeymnie / aby byśmy daczemnie nie pracowali. Ścieś tedy rzeczy do posług naszych należą. Pierwszą / zabiegając temu abyśmy naszymi posługami pożytek czynili; bo złe posługi a szkodliwe do utraty państwa przywodzą. Druga / aby w czas odprawkowane były; wszystkie bowiem dobrodziejstwa / które nie wczasniejszym pokazujemy / nie są bázro wdzięczne. Erasmus tak powiadał. Dobrowolnie dobrodziejstwa pokazywać potrzebá / nie czekać ażby nas proszono : ale z naszej dobrowolney chęci niedostatkowi bliźniego ratować / choć nie proszeni / inaczey nie wiele tak słusze zasłużymy. Mowią też: Drogi to towar / który prośbami kuptony bywa. Rzeczy też wyproszonych y obciążanych zatrzymać nie mamy. Abowiem odkładanie na przyszłe czasy / czyni przykre a nie bázro wdzięczną posługę. Potrzebie. Ochotnie y pospiesznie posługi nasze czynić / nie przypodobywać się leniwemu Ołowi / którego do wody zmusiem pedzono: ani odwołki czynić / co czynią oni ludzie którzy kłószycá czekają.

Czynić też wiecie / takoby własna rzecz nasza była. Z

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

& fidelius amicorum gerendum negotium quàm proprium: cum namque amicitia candor exercitur.

Humaniter & benigne, aut omittenda. Talia namque estimantur officia, quali est animus prestanti. Obsequium acceptum est, grato datum animo: non delectat, ab invito quod exhibetur.

Largiter, si per opes licuerit: nam prioris beneficii gratia perit, nisi & novo alio sarcatur.

In magistratu.

Magistratum si quem gerimus, dominamurq; aliū, ac rectores & gubernatores sumus: tum prudentia ut polleamus, necessum est, præsertim quadruplici. Tales nos geramus, quales esse, & videri volumus: sapiamus magis ceterū, quibus imperitamus: nam turpe est honore superiorem esse, non prudentia. Per magistratus excellentiam, non elati sumus animi, alios præ nobis contemnentes, ut miles ille Terentianus: sed hoc dictum Ciceronis sequamur: Ut quanto sumus superiores, tanto nos geramus submissius. Plus aliorum prosumus commodi, quam privato: nam magistratus agit personam publicam, non privatam. Non noceamus infonti: neque excedentibus indulgeamus nimium. In pœna tamen modus adsit. Neque maior pœna sit, quam culpa (ut Cicero inquit) sintq; rectores legibus similes, quæ ad puniendum procedunt iurè & iustè. Curemus, ut a Republica, vel subditis, exulent hæc decem vitia: Perfidia, peculatus, avaritia, invidia, ambitio, obreclatio, periurium, indiligentia, iniuria, & scelus, ut jubet Plautus in Per. comœd. Cogitemus &

longè

owšem wierniey mamy pracowac ofolo rzeczy przyja-
cielskiej / niż ofolo swey własney: w ten czas bowiem
szczerosc przyjaćielstwa bywa doznána.

Czynić też powolnie / albo zgoła w szylklego zaniechac.
Wszystkie bowiem posługi nasze wedle wymyslu czyniące
go bywają ścawane / w dzieczne są / iestli powolne: lecz
iestli nie chętlwie odprawowane bywają / przytemnie
być nie mogą.

Czynić należy szczerze a nie skapie / iestli być moje: a
bowiem pierwsze dobrodzieystwa pretko z pamięci wy-
chodzą / iestli by nowe nie nastąpiły.

Powinność na urząd wysadzonego.

Jeśli rzecz po spolicz władniczy / a w szym rostkazujemy
my / czworakiej nam potrzeba rostopności. Wadźmy
takimi / iakimi przed po spoliczym ludem widzieli być
chcemy: madszy niż inze / ktorym rostkazujemy: bardo to
bowtem szpetna / wrzedem przodowac / nie madszosc.
Dla zacności przez urząd nabyciej / patrzajmy abyśmy
nie zhardziel / insemi pogardzając. Sluchajmy Cice-
rona / ktory nam radzi / abyśmy tym wtęcej podley o so-
bie rozumieli / iestli wietšej godności dostąpili. Obec-
nych szukajmy bardszej pożytkow niż swych domowych /
gdz na wrzedzie bedzcy osobę nośi obecna / a nie swo-
je własna. Niewinne wolno przepuszczajmy / a wy-
stepkow naszbyć nie przegladajmy / karanie swoje mia-
re niechaj miewa. Wystepk sposob karania niechaj
wynądnie. Sedzia zle ludzi według praw y sprawie-
dlivosti niechaj karze. Starac się o to pilnie / aby te
rzeczy od rzeczy po spolitey dalekie byly: Zdrada / kradzie-
stwo / rzecz po spolitey / iakomstwo / nienuwisc / nieprzy-
stojne czci y slawy pozgodanie / obmowiska / krzywoprzy-
siestwo / niedbalstwa y lotrowstwa sztuk. O tym Plautus
sac czytaj in Per. Com. Dważajmy y to / zesmy daleko wiet-

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

longè alia decere nos, quàm eos quibus imperitamus: citius
conspici nostros, quàm subditorum errores, ut eruditi Poeta
quondam tecinerunt, Ovidius in cons: ad Liv. Augustiam.

Non eadem vulgusq; decet, & lumina rerum,

Est quod praeipuum debeat ista domus.

Ad te oculos auresq; trahit, tua facta notamus,

Nec vox missa potest principi ore regi.

Cui sententia Claudianus hisce versibus subscribit:

Hoc te prae terea crebro sermone monebo,

Vt te totius medio telluris in orbe

Vivere cognoscas: cunctis tua gentibus esse

Facta palam, nec posse pari regalibus usquam.

Secretum vitium: nam lux altissima fati

Ocultum nil esse sinit: latebrasq; per omne

Intrat, & abstrusos explorat fama recessus.

Eiusdem Claudiani sunt & alii versus, quos Beroaldus pro fo-
ribus adium principalium scribendos esse censet, scilicet:

Tu civem patremq; geras, tu consule cunctis,

In commune, iubes si quid censeq; tenendum,

Nec tibi nec tua te moveant, sed publica vota.

In commune, iubes si quid censeq; tenendum,

Primus iussa sibi, tunc observantior aequi

Fit populus, nec ferre vetas cum viderit ipsum

Autorem parere sibi componitur orbis

Regis ad exemplum: nec sic inflectere sensus

Humanos edicta valent, quàm vita regentis:

Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

QUOMODO VIRTUS SIVE HONESTAS

adepta, debet sanciri, ut nunquam

amittatur. CAP: VI.

Virtus vel honestas cognita & consecuta, ne unquam

se rzeczy powinni czynić / niż ci / którzy są pod rządami
 naszym : rychley nasze występek człowiek pospolity ba-
 czy / niż my poddanych naszych baczyć możemy. W tym
 poetowie wczem pisał. Miedzy temi Ovid: ad Liv: Aug:

Ma lud swe obyczaje/mają przelozeni/

Niechse twoja rodzina swey cnoty nie mieni:

Czy y vszy nasze poćogaś do siebie/

Ktoż spraw twoich/ktoż nie zna/ zacna pání/ ciebie?

Claudianusku temuż mowi:

Tobie/Monárcho/czasu przypomnie káidego/

Ze ty w vsytkim pánuiesz w posród swiatá tego:

W vsytkim są twoie sprawy národom známe/

Krolewskie twe występek w vsytkich miejsc dochodzi:

Jáko promień słoneczny w vsytkich miejsc dochodzi:

Tak sie powiesć cieláwa poświęće rozchodzi.

Ná naszym miesyca tenie Claudianus pisze / Ktore wiers-
 syki / radzi Beroaldus, áby ná drzwiách wielkich potens-
 tatow pisane byly:

Bądź pánem/ bądź y Oycem/ radz co czynić z twemi/

Ktore masz w swoich oczách nosić/poddánemi:

Jeślibys postanowil práwá ku trzymaniu/

Ty bądź pierwszym w obecnych wojytách sukánis

Jeśli/mowie/pospolstwu podaś rozkazanie/

Pierwszy swemi zerwalay postępkami ná nie:

Do praw postanowionych rzucisli sie y ty/

Chyćis postuszeństwa człowiek pospolity.

W vsytek sie swiat przykładem rzodzi páná swego/

Powolniczym sie sstawa lud kárku twárdego.

Lepiej niż práwá rzodzi cnoty pánskie strojne/

Pospolstwo sie odniema z pánem niespokojne.

O STALOSCICNOTY NABYTEL,

áby utráconá nie byla. Roz: VI.

Poznána y nábyta cnotá / áby nas nie odstepila / y

VITA HONESTA SIVE VIRTUTIS.

abeat alio, nosque rursus virtuti obnoxios reddat: tres sequentes praeceptiones menti & pectori sunt insculpendae, ut tanquam clavi aut anchorae apud nos virtutem retineant, honestatem firment, & probos mores sanciant.

Prima, cavenda omnia quae honestatem pessundant: fugienda omnia illectamenta vitiorum, omnes voluptates & deliciae pravae: crapula, luxus, & orium. Hinc Hermolaus Barbarus dixit: Venter, pluma, Venus, laudem fugienda sequenti. Secunda, nil cogitandum agendumve, nisi honestum sit & virtuti cognatum: sola honesta exerceantur, & operentur. In re honesta sit omne opus, omnium labor, omnium cogitatio nosset. Sic tandem fiet, ut virtutibus assuescimus, non minus quam si nobis ingenita forent: vitia detestabimur ac canem & anguem. Hinc Terentius dixit: Usque adeo à teneri assuescere, multum est. Nihil est potentius assuetudine frequenti & assidua. Tertia, diceret aliquis: Usque adeo qui posset honesta agere & meditari, cum nemo sit cunctum momentum qui sapiat, sed interdum dormites Homerus? Ideo hoc tertium praeceptum manibus & pedibus amplexandum est: scilicet, ut honestum convivamus & conversemur, ab ipsorum convictu nos subducamus, ut Cicero a Mutio Scavola sene se nunquam abuisse scribit. Mirum namque dictum est, quantum in moribus valeat hominum familiaritas domestica & quotidiana: quod etiam fere hominum naturam immutat, invertat, & prorsus variet. Ideo & Psalmista quondam scripsit: Cum bono bonus eris: & cum perverso perverteris. Honesti igitur erimus & perdurabimus, quoad honestum adsuerimus, vel convixerimus.

Non te male habeat, Lector, candidus, neque nasum tibi contumax, frōtemque contumax, quod non ad amulum omnia, aut honestatis copia coram hinc legis aut reperis: sed scias non omnia uno libello posse aut tradi, aut dicere, sed varios accedendos esse auctores ei, qui elimatae virtutis animus copit effici. Ea igitur haec memoriam mentem teneto. In summa dicam: Quisquis honestatem, summoque requirit officium: Magistratum obtemperet, prudentiores consulat, legibus pareat, tempori &

miasto siebie zlych obyczaiow nie przypuscila/ trzy rze-
czy gliboko w serca nasze wpuscila/ aby takto ko-
twicę cnotę przy nas zatrzymawaly / przystoynosc v-
twierdzaly/ a dobre obyczaje postano wily.

Pierwsza/ Strzedz sie wshytkich tych rzeczy/ ktore cno-
te wyforzumiag: wshytkie pobudki dozlych rzeczy maig
byc odciete/ wshytkie zlezostosci/ obiazstwo/ puai-
stwo/ zbytek/ proznowanie. Zg d Hermolaus Barbarus napisal:

Jeśli kto vsilnież cney dostopić flawy/

Strzeż sie zbytku/ lemsstwa/ nieczystey zabawy.

Druga/ Nie myslie nie takiego/ coby z cnotę zadney
spolecznosci nie malo: w samych przystoynych rzeczach
mamy sie ewiczye/ y one czynie. Nasza wshytká robotá/
wshytká praca/ y wshytká mysl / mehay polega ná rze-
czy wczaiwey. Tak sie po lekku wpráwimy w nalog cno-
ty / ktora nam potym takoby wrodzona bedzie / wshyt-
kie zle myslí y postepki od nas oddalishy. Dla tego Ter-
rentius powieda/ iz to rzecz niemála/ z mlodych lat sie do-
czego przyzwyczaié/ bo náś zwyczay cesty y wstawiczny
nie moze bye nie poteznieyszego. Trzecia/ Rzekliby

to: Dlugoz sie tak cnoty trzymac mozemy/ poniewaz za-
dnege niemasz/ ktoryby ná kazda godzine byl mądrym/
ale czasem ybaczny czlowiek zbladzi. Przeto tey trzeciey
nauki pilnie sie trzymac mamy/ aby obcowanie nasze z
ludzi cnotliwemi bylo: nie puszczajcie sie od ich zycia
spolnego/ takto Cicero o sobie pisze/ iz nigdy od Mutiusa
Scevole czlowieka starego nie odstepowal. Abowiem to
rzecz bázro dziwna/ iz qsi. drwo nasze kazdodienne y
zowaryszenie sie/ wielce jest wazne w obyczaiach ludz-
kich / ktore tez przyrodzenie czlowiecze moze odmienic/
wywrocic/ y ono rozmáicie przekobic. Dla tego tez Pro-
rož w Psál: swych napisal: Z dobrym bedziesz dobry: a z
przewrotnym/ przewrotny. Poty tedy cnoty sie trzymac
bedziemy/ poEi z cnotliwemi obcowanie nasze bedzie.

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

loco sese accommodet, aut aliorum exemplo, aut sapientū monitu, & fusu: sciatq; non omnia posse præscribi aut chartis tradi, sed multo tempore, iulū, & experientia discēda. Vale lectōr amice, ac virtutem & honestatem amplectere: sic tandem lignum ex quo Mercurius fiat, efficieris. At cave, ne cum Martecphorus es, Bacchus non sis.

INSTITUTIO
CHRISTIANI HOMINIS.

Per ADRIANUM BARLANDUM

Aphorismis digesta.

Primæ adolescentiæ qualis esse debeat institutio.

*E*acta in hilaritate, remissioneque ludorum pueritia, filium parens annum agentem ætatis septimum, ad capessendas literas in scholam deducat. Et si bonum hunc habere cupiat ex se genitum: non ad luxum (ut vulgus parentum facit hodie) sed ad modestiam educat, non blanditiis emolliat: sed castigationibus cohibeat, piè, religiosèq; instituat. Plectat si deliquerit: laudet si bene obtemperanterq; se gesserit: minus ac verberibus à vitis deserreat, exhortationibus ad virtutem accendat: magi de filii moribus, quàm sanitate sit sollicitus: Præceptoribus committat eum humanis, gravibus: eruditus, non iracundus, nec clamorosis, non indoctus, non malè etiam moratus. Vbi iam literas, & latinè loqui didicerit, ad ea se studia conferat, quæ animum præceptis instruunt. In his Philosophia est. Hæc sola naturam ex bona meliorem, ex mala castigatorem, correctio-remque facit. Assuescat Christianus & discat, honorandum in primis Deum, unde bona cuncta fluxerunt. Discat

rationi

monitu, &
sed multo
virtutem &
ius fiat, ef-
non fis.

tutio.

ffioneque
rens an-
um, ad
dedu-
bere cu-
luxum
)
casti-
lectas fi-
rit: mi-
nibus ad
sanitate
, gra-
on indo-
& latine
animum
la natu-
rreccio-
onoran-
Discat
rationi

N A U K A

D L A C Z Ł O W I E K A
K R Z E S C I A N S K I E G O .

Przez ADRIANA BARLANDA ną
Aphorizmy rozdzielona.

Pierwszey młodości iakie ma być zaprąwienie.

Dy tuż dzieciństwo na dobrej myśli
& igrzyskach zaszadzone wystąpiło / ma
oćieć syna / Ktoremuby tuż siedm lat
było / dla nabycia nauk / do szkoły wo-
prowadzić. A jeśli chce / aby ten kto
ry z nieo zrodzony / był dobrym / niech
go nie do pustoty (iako pospolicie o-
cowie dziś czynią) ale do skromności

wtedy / niech go nie pieści / ale w karności trzyma / y po-
bożnie naprawuje. Niech także jeśli wystąpi: niech chwa-
li jeśli by się dobrze y poslušnie rzadził: niech groźbami
y biciem od złości odstrasza / niech napominaniem do
cnoty pobudza: niech się więcej o obyczaju / niż o zdrowie
synowstwie stara. Niech go odda nauczycielom ludzkim /
poważnym / nauczonym / nie gwiewliwym / nie krzykli-
wym / ani też meukom / ani ktorzyby byli złych obyczaj-
tow. A ktoroby się czytać y posłuchanie mowić nauczył:
niechayby się do tych nauk wdał / ktore wymyśl w nauki w-
prawnię. W tychże jest miłość mądrości / ktorą filozo-
fią zowią. Ta sama z dobrego przyrodzenia lepsze / ze zle-
go skromniejszy y naprawniejszy czyni. Niech się przy-
zwyczał słowem krzesciański y nauczycy / że przedewszyst-
kiem rzecząmi Boga czcić mamy / od ktorego wyszł o

dobrze

rationi parere: eamque ducem ac moderatricem sequi in omni vita, in omnibus dictis & factis. Nihil nisi quod honestum quod iustum sit, appetat, aut agat. Cogitationes quoque ipsas coercet, quarum etiam rationem est exacturus cordium iudex Deus.

Deum piis gratificari, malos punire.

Credū Deo gratam esse justitiam, eumque ut cali terraque dominum & conditorem venerari, precibus fatigat assiduū, noctes diesque nomen ejus laudibus prosequeris, & id perpetuo agis, ut bonis hunc tibi demerearis & iustis operibus. Nihil dubites, quin ut potest, ita & gratificari velit. Quid enim huic magis quam beneficentia convenit? Rursus quid alienum magis quam ingratitude? Vult igitur pie sancteque viventibus prestare aliquid ac vicem rependere, ne quis ingratum dicat: ut facinorosis, adulteris, parricidis, raptoribus verè irascitur. Cumque nullum videt esse peccandi finem, exurgit tandem ad sceleribus tot inquinatorum ultionem, deletque nocentes.

Iram quandam justam, utilem ac necessariam esse.

Servi, liberi, discipuli, quos in potestate habemus, delinquent. Irascimur, clamamus, verberibus coercemus, Hac ira peccatum non est. Bono enim viro non potest non displicere pravum quod est: & cui improbitas displicet, commovetur si quos viderit delinquentes. Exurgit igitur ad vindictam parens. Virgas præceptor expediri jubet, non quod læsus sit ipse, verum ut disciplinam servet, mores corrigat, licentiam comprimat. Hac iusta ira homi-

Dobre
nym si
swoy z
chay n
vécio
hámun
sq dū s
I
Wie
onego
temu si
wychw
brymi
iáfo m
wiscey
d neg
torzy p
y fto n
enortw
wie sie g
powsta
wielo st
Iz
Gdy
wystpu
Taki gn
wiekow
zlosé pr
pnięce p
náuczyń
śle aby t
ste zshá

sequitur o-
quod bone-
nes quoque
urur cordi-

e.

ut cali ter-
bus fatiga-
eris, & id
astis operi-
ficari velit.
Rursus
urpie san-
dere, ne
parricidii,
peccandi
torum ul-

emus, de-
percemus,
potest non
displicet,
nie zgitur
ri jubet.
et, mo-
ra homi-
nes

Nauka dla człowieka Krześcijańskiego.

dobrze poszło. Niech się tedy rozumowi poddawać / y o-
nym się rzadzić / iako wodzem y rzadzica / przez wszystkie
swoy żywot / we wszystkich mowach y postępach. Nie-
chay niczego nie pragnie abo czyni / tedno coby było
wciążewego y sprawiedliwego. Myśli też same niechay
hámnie / z ktorych będzie Bog pocztu słuchał / on ktory
sądzi serca.

Iż Pan Bog pobożnym dobrze czyni, a zle karze.

Wierzyś iż Bogu wdzięczna jest sprawiedliwość / y
onego czciś iako Páná y stworzyciela nieba y ziemi / y
temu się wstawięznie modlisz / we dnie y wnoy imię tego
wychwalasz / y to zawsze czynisz abyś się te^o zasłużył do-
brymi y sprawiedliwemi uczynkami. Nie wątpię iż on
iako może / tak y chce dobrze czynić. Abowiem coż nam
wiecey przyszo / iako dobroćliwość: a zaśie / co może być
od niego dalszego iako niewdzięczność? Chce tedy tym /
ktory pobożnie y świętobliwie żywią coś nagrodzić / a
y kto nie rzekł / że jest niewdzięcznym: Jako też na nie-
cznotliwe / cudzołozniki / morderze / drapieżce / prawdzi-
wie się gniewa / a gdy widzi / że grzeszyć nie przestawia /
powstawa na pomste przeciwko tym / ktory się tak
wielu złościami pokalali / y ztraca winne.

Iż gniew niektory jest sprawiedliwy, pożyteczny y
potrzebny.

Gdy słudzy / dzieci / wzmowie / ktore w mocy mamy /
występna / gniewamy się / wolamy / y biciem karzemy:
Taki gniew nie jest grzechem. Abowiem dobremu czło-
wiekowi nie może się podobać to / co jest złego. A komu
złość przeciwna / porusza się gdy widzi niektore wysta-
pna. Powstać tedy aby się pomścił otec. Kaze sobie
nanczytel gotować rozgi / nie żeby sam był obrażony /
ale aby kárność zachował / obyczaje naprawił / a rozpu-
ste zahamował. Tego sprawiedliwego gniewu ludzie

prze

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

nes in subditos, & in peccatores ad pravitatem correctionem utitur Deus.

Vitiosam esse in peccatis iræ cohibitionem.

Reprehendendi sunt vehementer, qui in subditorum sceleribus iram cohibentes, aut sapius quam oportet aut semper ignoscunt. Per tales, sive patres, sive dominos, sive magistros, & vita illorum perditur, quorum per intempestivam eiusmodi lenitatem ad maiora flagitia nutritur audacia juvenilis: & qui sic præsumunt, sibi ipsis perpetuam molestiarum materiam subministrant. Hic igitur non cohibemus iram, sed etiam, si taceat, excitabimus.

Actæ vitæ faciendum esse rationarium.

Rationarium sibi quisque facias eorum quæ acceperis, quæ expenderit, quæ utiliter beneque loquutus sis, quod otiosum verbum protuleris, quid auditum ab aliis per aurium velut ianuas admiseris. Quin & regulæ quædam sive canones lingue sunt imponendi: sic, ut prius verba intra os ad limam veniant, quàm proferamus sermonem. Ita compe-scenda mens est, ne quid noxium exeat ac pestilens: Et si quid forte illatum foris, id est statim abiiciendum, ne noceat. Si quid intus natum fuerit, mox id studio, aut pia aliqua cogitatione effugere curabimus.

Viatica futuræ vitæ paranda.

Ut qui in longinquam regionem profecti, prius aliquanto quàm domum redeant, itineri necessaria corradiant, ne fame pereant: ita & nobis in huius vitæ peregrinatione faciendum. Reponenda sunt bonorum operum, iustitiæ, humilitati, continentie, & ceterarum viatica vir-

przeciwko poddanym / a Pan Bog przeciwko grzesznikom / dla naprawy złości / wywa.

li hamowanie gniewu, przeciwko grzechom jest skodliwym.

Godni są słusznego straszenia / ktorzy przeciwko występnym cym poddanym gniew hamują / albo częściej niż potrzebują / albo zawsze winy odpuszczają. Przez takie wo / choć oycy / choć pány / choć nauczyciele / y żywot tych ginie / w ktorych przez takie niesłusne przez pälce pältrżane / do wstępych złości chowa się śmiałość mlodych ludzi / y ktorzy tak przodują / sami sobie do wstępych trudności przyczyną gotują. A tuć nie będziemy hamować gniewu / ale go łeszczyć / jeśli by leżał / wzbudzimy.

Z przeszłego żywota mamy czynić liczbę.

Że chaj każdy ma rejestrować rzeczy tych / ktore do siebie przypisał / y ktore wydał / y co kiedy pożytecznego albo dobrego mowil / jeśli też niepotrzebne słowa z ust wypuścił / jeśli nawet co słysząc od innych do uszu swoich przypisał / owżem y reguły niektore albo prawa mają być dane iżykowi / tak żeby w przod słowka w wstępiech do brze uważane były / niżbyśmy słowo wypuścili. Tak ma być myśl nasza ograniczona / aby co skodliwego albo złażliwego nie wyszło. A jeśli co wnieśiono skodliwego / ro ma być zaraz przez wyrzucono / aby nie skodliło. Jeśli się też wewnątrz co wlogło / strząć się wnet mamy / abyśmy za naszą pełnością y pobożną myślą / tego wstępi.

Strasze podrożna dla przyszłego żywota gotować sobie mamy.

Rownie tako ci / ktorzy w daleką ziemie zatechawszy / przedtym nim się do domu wracają / rzeczy na drodze potrzebne zbierają / aby głodem nie zgineli: tak y my w tym naszym pielgrzymowaniu tego żywota czynić mamy. A zbierając sobie mamy podrożną strasze dobrych wczyn

*tutum: ut quocumque tempore, quocumque die, quacumque nos
hora Deus evocaverit, quod ad patriam duxit iter ingredi
paratos inveniat.*

In hac vita abluendas esse peccato-
rum sordes.

*Per confessionem ablue peccatum tuum Christiane. Qui
enim in hac vita que peccaverit, abluere recusat: postea
consolationem non inveniet, post mortem enim quis con-
fitebitur Domino? Hic consilium, hic certandum est,
nisi quo tempore laborum premia dabuntur, confundi
malis.*

Vitandum esse scandalum.

*Si virtutem exercueris, videntes id alii, non te solum lau-
dabunt, sed & Deum glorificaturi sunt. Cumque hac fece-
rint, & tua retributiones augebuntur, & multum tibi bo-
norum concedet Deus, quod per bonum opus tuum ab illis lau-
datur. Stude igitur modis omnibus, ne cui sis offendiculi oc-
casio. Paulus dixit: Si tibus offendi fratrem meum, nun-
quam in aeternum carnem comedam.*

Doctrinae opera jungenda esse.

*Nemo debet seipso contentus esse: Vult enim Deus, ut &
alios edificentur: non doctrina tantum, sed & vita, & mo-
ribus & conversatione: homines malunt exempla, quam
verba. Non tam observant que dicimus, quam que facimus.
Non tam profunt bene dicta in suggestu, in scholis, in concio-
nibus, quam nocent ea que male facimus: Facti verba, qui
firmaverit; hic dignus habebitur, ut praesideat alii. Beatus,
qui fecerit & docuerit.*

unque nos
er ingredi

ane. Qui
: postea
quis con-
ndum est,
confundi

plum lau-
het fece-
ndi tibi bo-
illi lau-
diali oc-
n, nun-

s, ut &
& mo-
quam
facimus.
conco-
rba, qñ
Beatus,

Qua

Nauka dla człowieka Krześciańskiego.

Kto w sprawie sprawiedliwości / potory / powściągliwości / cnot
tynnych / aby nas droga / ktorą nas wiedzie do oycyzny /
tdących Bog nálaś gotowe / gdy nas z tąd powoła / Kto
tego kolwiek czasu / dnia / godziny.

li w tym wieku máia być omyte plugaśtwa grzechom.

Omy grzechy twoy / Krześcianinie / przez spowiedź. **N**
bowiem kto w tym żywocie / w ktorym grzeszył / omyć
grzechu nie chce / potym poćiechy nie naydite / po śmier-
ci bowiem ktoś się będzie spowiedał pánu: tu botować /
tu się potykać mamy: chybábyś onego czasu / gdy zaplá-
tá prac nášzych będzie oddawána / zawnstydzonym być
wolał.

li się wystrzegáć mamy zgorśbenia.

Jeśli się w cnotie będziesz ćwiczył / widząc to drudy /
nie tylko cie chwalić będą / ále y Bogá wyślawiać będą.
A gdy to uczynisz / y twote się nagrody rozmnożá / y wie-
leć dobre pan Bog wyczy / li dla twego dobrego uczyn-
ku od nich chwalony bywa. Stáray się tedy z láidey miá-
ry / ábyś nikomu nie był do zgorśbenia przyczyna. Swię-
ty Páwel powiedział: Jeśli po karm zgarża brátá me-
go / uá wieśi nie będą tąd i miéś.

Uczynki z nauka máia być złączone.

Nikt nie ma przestawáć ná sámym sobie. **N**bowiem
dye tego pan Bog / ábyśmy też inśe budowáli: nie tylko
náuka / ále y żywotem / y obyczajami / y towárzysztwem.
Ludzie wolá mieć przykłady / niż słowa. Nie ták ná to
wzglód máig co mówimy / tákó uá to / co czynimy. Nie
ták pożyteczne sá słowa ná káźalnicy / w škole / ná káźá-
niách wyrzeczone / tákó to škodzi co źle czynimy. **A**to by
słowa swote uczynkami potwierdzał / ten zá godnego be-
dzie poczytány / áby inśym przodował. Szczęśliwy / kto
by y czynił y uczył.

Quæ facienda jejunanti.

Ut verum, ut perfectum sit jejunium tuum, iracundiam cohibeas, mansuetus sis, ac lenis, cor contritum habeas, concupiscentiam fac repellis. Liberalem te prabeas in danda elemosyna, nullum malum adversus fratrem tuum in cor admittis oportet: Hujusmodi suere tot sanctorum patrum jejunia. Sic Hieronymus, sic Antonius, sic plerique alii in eremo jejunaverunt. Vagus jejunare se existimat, si ante solis occubitum nihil cibi capiat, aut si pransi nihil postea comedant: Hoc non queritur: sed dum jejunamus & ventri bellum velut indiximus, ciborum abstinentie jungantur & à cæteris rebus abstinentia quæ noscere possunt, & maximos nonnunquam excitare tumultus.

Plurimum boni adferre humilitatem.

Si nos verè humiliaverimus, nunquam ira commovebimur, nunquam proximo succensibimus, nullius fama obtreclabimus Beati qui sic se habent: soli in portu navigant ab omni tempestate liberi, ab omni perturbatione securi: soli affectionibus sopiti, multa requie fruuntur. Id quod Christus ipse futurum pradixit: A me discite quia mitis sum & humilii corde, & invenietis requiem animabus vestris.

Quid faciendum jejunare non valentibus.

Jejunare non potes? Largius erogato in pauperes: in precibus ad Deum fundendū, esto ferventior: ad divina audienda eloquia, & sacras conciones, alacriorem te prabeo. Inimicum habes? Da operam, ut reconcilieris.

Nauka dla człowieka Krześciańskiego.

Poszczacemu co nalezy czynić.

Abey prawdziwy y doskonały był twoy post / haniuy gniew / bądź pokornym y powolnym / mney struszone serce / á pozgodliwość precz od siebie odpędź. Bądź szczerobliwym y wdzielnym iálmuzny: potrzebá / ábyś nie szlego przećiwko brátu twemu do serca nie przypuszczal. Tákwec byś onych ták wielu oycow posty. Tákwie zironym / ták Antoni / ták wiele inšych ná puščach pościli. Pospolicz człowiek rozumie ze pości / gdyby przed zachodem słońca nie nie jadł / ábo gdyby obiad odpráwiwszy żadnego potym poćarmu nie vzywál. To nie do rzeczy. Ale gdy pościmy / á z brzuchem iákwobyśmy w odpowiedzi chodził / do powściągliwości poćarmow nieśchay też będzie przyłaczoną y powściągliwość od inšych rzeczy / ktore sřodzić y czásem wielki niepořoy wzbudzić mogą.

Is pokorá wiele dobrego przynosi.

Jeśli się prawdziwie vpoćorzymy / nigdy gniewem poruřeni nie bedziemy / ná bliźniego nigdy się nie zágniwamy / ánt się ná dobrá sławę drugiego tárgniemy. Szczęśliwi / ktorzy się ták rządzą / sámi przy porćie zeglują / wolni będąc od wřytłych niepogod / y od wřytkiego sátrwożenia bešpieczni: sámt wielkiego odpoczyńku zázývają / áffekty vřpoćorwřy. Co iř ták być ma / sam Christus Pan przepowiedział: Wzćie się odemnie / íem iáćichy y pokornego serca: á naydzićcie odpoczyńcie dusřam wářym.

Co máia czynić ci, ktorzy pościć nie mogą.

Nie mořesz pościć? vdzielay obřacie iálmuzny vbořgin / bądź goręczy w modlitwách / ktore do Boga wylewáš: stáwiy się ochotniejszy ná słuchanie wyřowbořkich y řazan świtych. Mášli też nieprzytácieł / stáray się ábyś się z nim poiednal.

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

Omne odium, vindicta cupiditatem omnem, fac ex animo amoveas tuo: mansuetudinem autem & lenitatem amplectere. In hoc instituta sunt jejunia, ut carnis refranata lascivia, ad Christi implenda mandata curramus.

Gula quid afferat malorum.

Prospera vii uti valetudine? Sumptuosas mensas, immodicam ingluviem fugias oportet.

Hinc namque podagra, capitū dolor, humorum abundantia pessimorum. Innumera morborum genera parit intemperantia, & largior vini ingurgitatio.

Bonum confessionis.

Virginem vitia stitit adulterium admisisti, aut aliud quippiam? Ad confessionem peccati tui festina. Da te medico inspiciendum, qui anima tue curet & sanet ulcera, neque exprobet. Accipe hic remedia. Soti loquere, dicito quid peccaveris. Confessio enim eorum, quibus graviter Deum offenderimus, abolet etiam delicta. Prophetam audi loquentem: Dic superior iniquitates tuas, ut justificeris.

Animi curam non magno constare, ut corporis.

Levis est ac facilis animi cura. Nihil enim, ut hie valet, infumimus, nec laboramus. Contra, si corpus aegret, quid non impendimus nunc in medicos, nunc in res alias? ut de hiis nihil dicam, quae praeter usum necessarium, luxu absumimus. Hiis non indiget anima, cui scripturarum lectio pro cibo est: vestitus, elemosyna & in pauperem largita. Ornatus verò, quem corpori apponere solemus, assidue preces, confessio peccatorum & lacrymae. Mane vestiti faciem abluimus, ne quid sordidum ha-

Nauka dla człowieka Krześcijańskiego.

Staray się też aby z serca twego wszelką nienawiść
y wszelką pożydlivość pomsty wyrzucił; & przyjął do
siebie pokorę y łaskawość. Na toć posty są narządzone/
abyśmy y powściągnawszy rozpustę cielesną/ tu wypel-
nieniu przykazań páná Chrystusowych bieżeli.

Co złego przynosi obżárstwo.

A chcesz dobrego używać zdrowia? potrzeba abyś się
strzegł kostrownych potraw/ y zbytne go obżárstwa.

Zgod bowiem podágrá/ ból głowy/ y zbytne zle wilo-
gotności. Niemierne potrawy/ & zbytne winá pićie/
rodzą choroby rozliczne.

Moc spowiedzi.

Jeśliś pánne zestromić/ ábo się cudzołóstwá dopu-
ścił/ ábo co innego/ śpiesz się do tego/ abyś się grzechow-
swych spowiedał. Wkáz się przed lekárzem/ który by wrzo-
dy dusze twojey wleczyl/ czegoś też áni ná oczy wyrzucił.
Tu bierze lekárstwo. Do samego mów/ powiedz w czy-
meś zgrzeszył. Abo wem tych spowiedzi/ Ktoremibyśmy
ćieśko Bogá obránili/ gládił też grzechy. Słuchay pro-
roka mówiącego: Wyznaj ty wprzód nieprawości two-
je/ abyś był vspráwiedliwiony.

Staranie z strony umysłu nášego, nie rák wielkiego na-
kładu potrzebaie, iáko pilność z strony ciała.

Umysł náš máłego y łatwiego potrzebuie staránsa.
Abo wem aby się dobrze miał/ nie ná to nie náložymy/
ábo w tym bázro prácutemy. Lecz jeśli by ciała zachó-
rzáło/ czegoż ná lekárze nie wydawamy/ ábo ná inşe po-
trzebył/ ábym tego nie wspomniáło/ co náń wzywánie po-
rzebne/ zbytne wracamy. Tych rzeczy nie potrzebne
nášá dušá/ ktorey pókarim test/ Pism czytánie: Odite
nie tey test táłmuiná y przećwóko y bogtemu szkodóć.
Aozdóbá cielesná/ vsťáwicze modlitwy/ wyznánie grze-
chów y tzy. Ráno vbrawszy się twarz omywamy/ áby co

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

reat. Quando majore est cura abluendus animus, ut hunc amabilem & formosum offeramus Domino?

Homo quis dicatur.

Non qui os, nares, genas & cetera membra ostendit, sed qui virtutibus deditus, vitia fugiat, illicitis imperes, & dominicum obtemperes mandatis, hunc hominem dicas. Privant hominum appellatione peccatorum sancte littera: quo quid miserabilius? Nunc enim terra, quod terrenum cogitationibus pareat: nunc ob salacitatem, equus: nunc ob mentis delam & malitiam progenies viperarum dicitur.

Gratularum actionem ad bene vivendum conducere.

Deo nihil acceptius esse potest, quam si gratis egeris quotidie pro tot beneficiis, quae illius benignitas suppeditat humanis usibus. Apostoli vox est: Grati estote. Non sunt tibi communia tantum, quae omnibus contulit hominibus, sed privata etiam cogitanda beneficia, proque huius agenda gratia. Memoria enim beneficiorum Christi, optima est ad bene vivendum magistra. Hac enim sola in torporem incidere, ac malum sectari non patitur: Hac item ratione à brutis homo differt, ut omnium conditorem Dominum laudes, celebret, glorifices. Maxima sunt ea, quae in nos jam contulit. Corpus & animam dedit: oves & boves, universa pecora campi nobis produxit. Prophetas misit, qui nos instituerent & pravitatem humanam corrigerent.

Postremo, crescente in malum vehementius omni genere mortalium, diffusis undique sceleribus, & quod noquius est omnium, cultibus idolorum; miseratus genus

humana-

Nauka dla człowieka Krześcijańskiego.

plugawego na niey nie było. O iakoż za wietrzyn stą-
niam mamy nasz wymysł omywać/ aby on wdzięczny y pie-
kny ofiarowany był od nas Panu ?

Kto człowiekiem.

Nie tego człowiekiem być rozumiey/ Etory wsta/nos/
lice/y inſze członki wſtanie: ale Etory ſie enoście dawa rzo-
dzić/ wcieka przed grzechem/ rzeczoſm zaſkazanyſm roſtka-
zute/ a ſam pańſkim roſkazaniom teſt poſlušny. Piſmá
ſwiete odeymuſz imiſz człowiecze grzeſniowi: nád to
coſ moze być miżernieyſzego/ Abo wiem raz ziemię/ iſz ſie
da w wodzić ſtemſkim myſlom : potym dla ſurnoſci/ ko-
niem: czáſem dla zdrády/ Etora w wymyſle ieſt/ y złoſci/
rodziatem imitowym bywa názwány.

Iſz dziekowanie dla dobrego życia ieſt pożyteczne.

Nie Bogu wdzięcznieyſzego być nie moze/ iako gdy
ná kády dzień bedieſz te^o dzień oddawał/ zá tak wiele
dobrodzieyſtw / Etorych tego dobroćliwoſć ná potrze-
be ludzkę wzyca. Apſtoł mowi: Bógdzie wdzięczniemi.
Nie maſz tylko myſlić o poſpolitych dobrodzieyſtwách/
Etorych wſytkim ludziom wdzielił/ ale teſz o właſnych/ zá
Etore teſz maſz dziekować. Abo wiem pámiotká dobro-
dzieyſtw pána Chriſtuſowych/ ieſt oſobliwá ku dobre-
mu życiu náuczycielká/ gdy tá ſamá nie dopuſzcza/ aby
ſmy ábo w oćieźáloſć wpádl / ábo ſie zá zlym puſćili.
Tymie teſz ſpoſobem człowiek od niemych zwierząt ro-
znyſm ſie czyni/ aby pána wſytkich rzeczy ſtworzytelká
chwalil/ wyſławial y wielbil. Wielkie to ſo rzeczy/ Etore
nam dał. Dał nam ciało y duſz: owce y woły y wſytkie
bydła polne dla nas ſtworzył. Poſłał teſz Proroki/ Etore
czyby nas náuczyl/ y złoſć ludzkę nápráwiali.

Náwet/ gdy inſz wſytek národ ludzkí bárzo ſie wzłoſć
pomnaiał / y niecnoty wſedite z brzegow wylaſy/ á co
nagorſka/ gdy báłwoch wáſtwa wſedite ſie rozmaia-

humanam, in terras misit unigenitum filium suum, ut carnem indueret, & hominibus appareret, & nos peccatores sanaret. Hac tanta Dei in nos beneficia dies noctesque cogitemus, ut assidua cogitatione ad agendas gratias mens compellatur.

Ebrietas mala.

Sensus humanos excacat ebrietas, mentem submergit: & hoc animal cui subiecit omnia Deus, velut mortuum jacere compellit.

Ridetur interim ab omnibus, uxore, liberis, famulis, digito monstrat vicinia tota. Amici, dedecus hoc suum existimantes, subducunt sese. Gaudent, irrident, execrantur qui male volunt: pecudem, porcum, aut aliud quod sit scdmus, hunc talem vocitantes. Obnoxius demonio, si in obvios fecerit impetum, vestem ruperit, obsceni quippiam dixerit, venia dignus videtur: ebrius si quid tale faciat, non modò ei non ignoscitur, verùm accusant omnes, noti, ignoti, amici, inimici, indignantur, imprecantur mala omnia.

Non in ædificiis parandam esse nominis memoriam.

Consules, magistratus, urbium præfècti, satrapæ, Abbates, Episcopi, quanto nunc studio splendidas, regumq; palatii similes domus ædificant? Hos si roges, cur in res hujusmodi tantos faciant sumptus, tantum pecuniarum profundant: id tibi respondebitur, id audies: Ut nominum aliquam sui memoriam relinquunt apud posteros: & à prætereuntibus dicatur, Hanc ille domum extraxit. Hæc arx, hæc tam splendida domus illius est extructa pecunia. O stultitiam! O curas hominum, quantum est in re-

to/ wltowaw sy sie rodzaniu ludzkiego/ poslal na ziemię
 tednorodzonego syna swego/ aby ciadlo na sie wylal/ y lu
 dziom sie ofazal/ y nas grzeszniki wyzdrowil. Te tak wiel
 kie Boskie przeciwko nam dobrodziejstwa mamy sobie
 w nocy y we dnie rozmyslac/ aby mysl nasza wstawiczo
 nym rozmyslanie do dzieł czynienia byla przywiedziona

Skpianswo zle.

Pitanswo zaslepta zmysly czlowieczne/ rozum pogro
 za: y to stworzenie zywe/ ktoremu Bog poddal w sytko/
 przynusza/ aby takto vmarte lezalo.

Zatem z niego wszyscy posydzano/ ziona/ dzieci/ ludzcy:
 se siedzi w sytko palcem sobie nas w kazu. Powinni/
 madoce to za swoje stromete/ nie w kazu sie. Ale co mu
 w sytko z tego zyczo/ weselo sie z tego/ sydzano: nazywa
 tac go bydla/ swinia/ abo in sym nazwistiem sprotniey
 sym. Opatany/ gdy sie targnie na te/ z ktorymi sie w
 drodze potka/ sata zerwie/ plugawego co wyrzecie/ zda
 sie ze mu sie godzi odpuscic: a pitany czlowiek/ ieslyby co
 takiego uczynil/ nie tylko mu nie odpusczo/ ale sie w sy
 scy nas wstawsia z natiomi/ nie znatiomi/ przyaciele/ nie
 przyaciele/ gniewa sie y w sytko mu z tego zyczo.

Nie w budowaniu sukac mamy wieczney naszy pamiatki.

Burmistrzowie/ teraz wrzod/ wrzednicy/ starostowie/
 opatowie/ Biskupi takto barzo pilnie budnia domy pra
 wie panstie y palocom krolewskim podobne? Gdyby
 pytal/ czemu tak wielki naklad na te rzeczy czynia/ tak
 wiele pieniadzy wraca: to bedzie odpowiedziano/ to
 wstyby: aby potomkom nicialo po sobie pamiatki z
 stawili: a zeby od mimo idacych powiedano: On to ten
 dom zbudowal: ieo pieniadzi ten zamek/ ten tak swie
 tny dom wystawiony. O glupstwo/ o glupie ludzkie pra
 ce/ o tak wiele prozności w tych potocznych rzeczach/

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

bus inane: Hoc enim consilio, hoc proposito edificantes, non laudem (ut ipsi existimant) sed crimen sibi pariunt.

Hec enim & illis adhuc viventibus, & jam mortuis audiuntur: Hanc domum, has ades, hanc arcem avarus ille rapax, & viduarum spoliator ille extruendam curavit.

Memoriam hoc pacto assequuntur isti, an perpetuis obii-
ciunt se criminibus? Si nomini suo consulere volunt, & a-
ternitatem ambiunt, viam ego illis aliam monstravero, qua
celebrentur & encomiis evebantur quotidie.

Si pecuniam extruendū villis, porticibus, ambulacris para-
tam, in eos erogare studuerint, qui verè pauperes sunt. Hac
benignitate, hac misericordia, & nomen immortale sibi pa-
raverint: & à peccatorum gravi sarcina liberati, multam sibi
apud Deum conciliaverint fiduciam.

Periculofam rem esse ambitionem.

Tu qui Christum sectaris, primatum noli concupiscere,
memor Paulini illius: Honore alius alium precedentes, da-
te operam, ut in omnibus humiliemini. Qui sic agit, prima-
tum habet. Christi enim vox est: Qui seipsum humiliat, ex-
altabitur. Humilem nunquam dixero, qui natu majori-
bus, veletiam aequalibus honorem exhibuerit: hoc enim
debet. Vera est & absoluta humilitas ac modestia, si ce-
das his, qui te videantur minores. Verè sapit, qui se putat
minimum, & omnium esse postremum. Sola enim hac via
& ratione utilitatem nobis attulerunt, qua fecerimus opera
bona.

Ex luxu quantum mali.

Vis digna cælo operari? Ne spectes ea, que sunt mun-
di hujus: vite hujus gloriam vanam ne queras. Vides

alios

Bo gdy za tą ową radą y przedstawię ciem budując/ nie chwale (iako oni rozumieją) ale przynowkę odwieść.

Abowie leższe są żywota ich/ y po ich śmierci/ te słowa bywają słysane: Onoż on takomiec/ drapieżca/ y dobi w bogich wdow wydzierał/ ten dom/ y zamek zbudował.

Aż tym sposobem wieczny pamiętki dostępną tą sławie swej porządzić/ y wieczności pragnąć/ wżasał bym ia tym ino drogę/ żeby na każdy dzień chwaleni byli.

Jeżeli pieniądze/ ktore na budowanie dworow/ ganow/ sal/ zgotowane mają/ na te wdziałć będą chcieli/ ktorzy są prawdziwie wdoby. To dobroćtwością y miłosierdnym uczynkiem y wiecznyby sławy sobie dostępił/ y od ciężkiego grzechow swoich ciężaru wolni będzie/ wielkoby sobie w Bogu dusność niedali.

li pragnienie czei jest niebezpieczne.

Ty co się Chrystusa pana trzymasz/ nie szukaj przedowania/ pamiętając na one słowa świętego Pawła: Uczciwością jedni drugich vprzedać/ staraycie się/ abyście się we wszystkim wzżyli. A to tak czyni/ uż ma przedowanie. Abowiem pan Jezus mówi: A to samego siebie ponie/ będzie podwyżson. Ja takiego nigdy pokornym nie zowę / Etoż starszym abo sobie w lećiedy roznym czasie wyrządza: bo to czynić powinien. Ale tam jest prawdziwa y doskonała pokora y skromność / gdy tym wstępisz/ ktorzy się zdadza być nad cie mniejszy. Prawdziwie ten mądrym jest/ Etoż to o sobie rozumie/ że nad wszystkie ino mniejszym jest y naposledniejszy. Abowiem dobre uczynki sąmg to drogą y sposobem pożyteknam przyniosły/ ktore smykolwiek czynili.

Z zbytku iak wiele złego.

Chcesz w rzeczach nieba godnych pracować? nie pątrzná rzeczy/ ktore są tego świata: nie szukaj prozney chwale

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

alios in vestrum luxu occupatos? tu anima curam agito, ut hanc virtutibus ornes. Delicias rideto: gulam & crapulam fugito. Non prandia, cœnas & convivium, sed frugalitatem sectare.

Ex superfluo enim quid utilitatū? quid commodi? Commodum judicas fortasse, multum vorare, vinum bibere, ac ventrem distendere: ac bonæ menti plurimum nocet immodica potatio. Non dici potest, quantum hinc malorum & corpori & animæ accersitur. Morbi hinc & membra distorta: hinc adulteria, supra, rapina, cedes, latrocinia. Domi habes repositam auri vim ingentem? distribue verè pauperi. Servo indutus procedi in publicum? Dignos habes auro revinctos? Parte hujus pauperes quot alii potuerunt? In summa fieri non potest, ut qui & animæ curam agat, & tanti faciat voluptates, & corpori ornatum.

Magnum bonum esse concordiam
viri & uxoris.

Ibi divitiæ, ibi magna sunt facultates, ubi concordia est viri & uxori. Tales enim etsi tenuire familiari, omnium tamen sunt beatissimi: soli veram percipiunt voluptatem, soli in maxima vivunt animorum tranquillitate. Sublato igitur per zelotypiam, aut alia mala, concordia bono, etiamsi Cræsi possideant opes, miserimi sunt omnium mortalium. Novi hic quotidie tumultus, jurgia, suspensiones, domestica & interna bella, multa amaritudo, nulla voluptas. Proinde, qui matrimonio vinculo juncti, ac velut sunt concatenati, velim nihil concordie bonorum omnium radici, præferendum existiment: omnia sic agant,

Nauka dla człowieka Krześcijańskiego.

ly teo światła. Widzi podobno ze sie inſy około oditn-
nych zbytkow paratę: ty miey pieczę o duſze / abyś to
cnotami przypoźdobil. Smiey ſię z roſkoſzy: wcielęy przed
ob:árstwem. Nie miłuy obiádom / wieczerzy ábo bie-
śiad / ále mierność w iedzeniu zachoway.

Coż bowtem zá pożyteł z zbytkow? co zá zysk? Naſz to
podobno v ſiebie zá pożyteł / obierác ſię / wino pić /
brzuch roſćci gáć: ále zdrowemu rozumowi bárzo ſko-
dzi zbytnie pićie. Rzecz niewypowiedziana / táko wiele
zgd złego ták ná ciało táko y ná duſze przychodzi: zgd
ci pochodzo choroby / y członki krzywe / ſpetne: zgd cu-
dzoloſtwa / wſeláci nierząd / drapieſtwa / mżoboyſtwa /
kotrwoſtwa. A maſz domá w depoſicie wiele pieniedzy:
rozday to między te / ktorzy ſo prawdziwie vbodzy. Wká
zueſz ſię między ludem w ſácie tedwabney: ábo teź pá-
ce maſz pierſćciemem obložone: O tákoby wiele v bogich
częſćciſz tych rzeczy mogłoby ſię pojywic / Owo zgołábyć
to nie moze / áby kto y ſtáral ſię o duſze / y ták wielce ſo-
bie wázył roſkoſzy y ozdoba ciała ſwego.

Iſzgodá między mżem á iona iest rzecza wielka.

Godie zgodá między mżem á ionępánunie / tám bogá-
ctwa y przemożnoſć iest wielka. A bowtem tácy / choćiaz
przy lichym gospodarſtwie / ſo tedná nád wſytkie na-
ſzczęśliwſzy: ſami prawdziwey vzywáig roſkoſzy / ſami zy-
wo w wielkim vmyſlu ſwego vſpołoteniu. A gdy zgodá
ábo przez miłość zdrádlwo / ábo przez inſze zle rzeczy
znieſiona bywa / nád inſze ludzi ſo nanedzimeyſhem / cho-
ćiazby teź Azeuſowe poſiedli bogáctwa: Závſe tám
nowe kłopoty / ſwary / podeyżzenia / domowe y wnetr-
ne bitwy / gorzeliwe ſercá / á roſkoſzy zadney niemáſz. A
tá / ktorzy ſo právem małżeńſkim złączeni / tákoby lán-
cuchem zwięzani / zycyſlbym tego ſobie / áby nádzgoda /
kora iest wſytkich dobrych rzeczy Forzeniem / nicie

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

ut pax & tranquillitas sit in una domo, sub eodem tecto manentibus, in eodem quoque lecto quietem capientibus. Hanc pacem comitabitur id bonum, ut filii ex eo matrimonio nascantur boni, & virtutum amantes. Ministri item, & tota denique familia, religionem, pietatem, modestiam herilem imitari studebit. Ita fiet, ut per duorum concordiam, multiplex affluat undique rerum prosperitas. Quid enim non succedat divini posthabenti humana?

Invitatio ad hospitalitatem.

Abiectus quispiam & vilis & pauperculus te adit, stipem poscit, hospitium rogat, admitte: & si habeas unde alas, cibum appone. Hospitalitatis haec & negotiatio magnum tibi lucrum attulerit. Si tam dives non es, ut possis, aut etiam nolis, ne dure compelles petentem. Non cogit, non vim facit aliquam sed orat, supplicat, obsecrat. Habes unde subvenias indigenti, neq; subvenis, neq; largiri quicquam, apud iudicem Deum quid dices? quo te pacto defendes? Laute vesceris, plus quam usus requirit, in sumis quotidie: Quantum hic damni facis? quantum elabi sinis & excidere e manibus lucri? Aurum arcis inclusum rubigine absumitur, imò saribus auferendum seponitur, & proximus tuus fame perit?

Opibus abundas, & his solus uteris, imò ne uteris quidem, nec indigenti communicas; & gehenna ignem te putas effugisurum?

Proximus tuus, frater tuus esuriens obambulabat, & tu in deliciis agis?

przekładał: tak we wszystkich rzeczach sobie postępuje /
aby pokoy y cichość byłá w jednym domu między tymi /
ktory pod tą strzechą mieszczą / y ktory na tymie łoz-
ku odpoczywają. Za takim pokojem porządnie on do-
bro / ze synowie z tegoż małżeństwa dobrzy się rodzą / y
miłujący cnoty. Słudzy także / y w sytá náver czeladká
zá gospodarzem idąc / będą násládownámi pobożności /
nabożeństwa / y skromności. Będzie to / ze przez zgodę
dwoygá ludzi / wielká zewsząd przybędzie w rzeczách ws-
sytkich szczęśliwość. Do takóž się szczęśliwie nie powe-
dźie temu / ktory boście rzeczy nád ludzkie przekłada:

Napominanie do gościnności.

Jeśli do ciebie idzie człowiek wzdądzony / podły / w-
bożuchny / prosi o tákmu / prosi o gospodę / przypuść
go do siebie: á maszli czynbyś go ná karmil / day mu co
potęsi / á za wielki zysk tá gościnność twojá / y ten háń-
del przyniesie. Jeśli nie tak bogáтым / ábyś to mogl
uczynic / ábyś tej niechciał / nie odpráwtay surowie
prosiącego. Nie przymusza cie do tego / nie czynie ża-
dnego gwałtu / ále pokornie / y dla Boga prosi. A jeśli
tak wiele masz / że możesz ráutowác potrzebnego / á nie rá-
tuiesz / áni czego wdzielasz: co / rzeczesz przed Bogiem o-
nym sedzim: czym się wymawić będziesz? Wyrwasz hoy-
nie / ná káidy dzień wiecey wtracasz / niż potrzebá. Co zá
skłode w tym podeymniesz: co zá zysk z twoich rąk vpu-
szczasz? Złoto / ktore w strzyniach chowasz / rdzá psuje / o-
wsem dla słodziej áby ie wynieśli / ná stronę od Eládas /
á nie baczysz tego / że twoy bliźni od głodu ginie?

Obfitujesz w bogáctwach / ktorych sam wyrwasz: ále
áni ich wyrwasz / áni potrzebitgemu wdzielasz: y mnie-
masz że onego wydajesz piekielnego ognia?

Oto / bliźni twoy / ktory jest brátem twóim / chodzi táim
y sám táknąc / á ty w rostkóžách pustejesz.

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

Non subvenis, quanquam non multum petenti, nempe panis frustum, quo famem subleves? Sub dio sedens hic frigore peris: tu holo serico indutus, clamantem, numulum petentem, immisericorditer praevertis?

Fieri posse, ut quis inter malos etiam bene vivat.

Sodomitum nefanda parantibus: Loth in medio impiorum habitans, solus in tanta sceleratissimorum hominum turba rectam viam ambulavit.

Non est igitur vera eorum sententia, qui dicunt fieri non posse, ut qui in oppidis & hominum frequentia degunt atque versantur, boni sint, & virtutem custodiant: sed in solitudinem & loca deserta secedendum esse, ut bene recteque vivatur. Neque hoc dicimus, quod secessum, quod vitam solitariam damnemus: constat enim sanctè permulto, in solitudinibus vixisse: sed monstramus sobrie agere volentibus, nihil obsistere hominum frequentiam. Pigro & negligentis solitudo quid prodest?

Neque enim locus, sed mens & mores bonum faciunt. Vellem sicut Loth erat, praestantes virtute unum & alterum in civitatibus esse, qui quasi scintilla quaedam in medio lucentes, ad sui alios imitationem traherent.

Plurimum conducere viventibus: etiam illorum virtutes, qui multis retro saeculis obierunt.

Homini Christiani hoc unum sit studium, huc omnia ejus spectent conatus, ut bene vivendo, rectè agendo, memoriae suae relinquat, non ad inanem gloriam, quod in summi Poetae studiis & carminibus fecerunt: sed ut, postquam hinc migraverit, diligentem ejus & accuratam vitae conversationem, tanquam monumentum & doctrinam habeant posteris, in quam assidue spectent. Vir bonus e-

Cremus
prospice
ze od mu
miloie

Is to

Gdy sie
sie ani n
pol: r
džil/ ch
fántu.

aby ci /

ka / dol

rzebár

yrám

.akoby

dobrze

to po ká

niel

niedb

Alba

dobreg

scie/ pu

lo/ ktor

sládon

Tz en

U ie

niel

obvácá

ke/ po s

we/ s

tombo

ne w ty

bn/ y

Czemuś go nie ratujesz / choćas o mało / o kęs chleba
prosiącego / aby się poślił / ten siedząc na dworze / dźwi-
żę od mrozu nie zdechnie / a ty w Afkaniacie wbrany bez
miłosierdzia mitaś wolać ce^o / yo kwarnek prosiącego.

Is to być może, aby kto, choć między zły mi, był dobrze.

Gdy się Sodomczykowie rzeczy tak sprosiły / o których
się ani mówić godzi / dopuszczali: Lot w posrodku nie-
po- / ych ludzi mieszkał / sam tylko prosta droga cho-
dził / choć w tak wielkim ludzi naniecnotliwyszych zamie-
szaniu. Przeto myślisz / co mówisz / is to być nie może /
aby ci / którzy w mieściech między wielo ludzi mieszka-
ją / dobremi być mieli y cnoty przestrzegli: ale is po-
rzebawstąpić na mieszcę od ludzi wolne / na puszcze / a
y tam wedle cnoty żyć mogli. A nie mówinyć my tego /
jakobyśmy żywot pustelnicy ganiłi: abowiem wiemy to
dobrze / że wiele ich świętobliwie na puszcach żyło: ale
to pokazuujemy / is tym / którzyby się między rządzić chcie-
li / wielkość ludzi nie nie przeszkadza. Do coż lemuchowi
medbalemu pustynia pomoże?

Abawiemci nie miysce / ale wmyślisz y obyczaje czynią
dobrego człowieka. Zyczyłbym sobie tego / aby w mie-
ście / przykładem Lotowym / kilka cnotliwych ludzi by-
ło / którzyby iako iskierki w posrodku świecące / tu na-
śladowania samych siebie innych pociągali.

Is cnoty ludzi dawno zmarłym żywym wiele pomagają.

Niechaj ta jedyna zabawa będzie człowiekowi Krze-
ścijańskiego / y tam się tego wsiłowania niechaj
obracają / aby cnotliwie żywić / dobrze czyniąc / pamiętać
kz po sobie zostawił / nie tu prozney chwale / iako poet-
we / w swoich naukach y wierząch uczynili: ale żeby po-
tomkowie mieli przed oczyma tego pilne y starania pe-
nie w tym żywocie obcowanie / iakoby pamiętać nagro-
bny y nauke / na którąby wstawiczenie patrzał / gdy się

nim & justus, & castus, non modo quum caducum, hoc est, mortale corpus circumfert, verum etiam post hanc vitam, ubi terras reliquerit, virtutum exempli multum professe potest, eadem scire, ad eundem vivere modum volentibus. Ut quisque sciat & intelligat, quantum exempla & bona aliorum opera, ad bene agendum adjuvent, si qui ad continentia & castitatis emulationem sit provocandus, memorabile & insigne Iosephi Israëlita factum adferemus in medium: qui eleganti forma juvenis, in ipso virtutum flore mirabilem præ se tulit castitatis constantiam. Qui enim non hanc miretur in lubrico ætatis, maxime quo tempore accendi solet concupiscentiarum fornax, à Putipharum, qui Pharaonis in Ægypto archimagirus erat, uxore stupri compellatum, & jam ad patrandum scelus apprehensum, relicto in manibus ejus palliolo, quo indutus fuerat, nudum sese ad fugam expedisse? Novum profecto & omnibus seculis admirandum spectaculum: In leane unguis incidere agnus, & serpatus est.

Ex magno in Deum amore nasci charitatem in proximum.

Servivit Iacob pro Rachel annis septem: & erant coram eo quasi dies pauci, eò quod ipse eam diligeret. Hoc audi ignave Christiane & in Deum ingrattissime. Iustus ille, ut cuius accensus erat amore, puella potiretur, ferre omnes pastoralis vitæ constituit ærummas: cubare sub dio, inedi am pati, pluvias, ventos, frigora, nives contemnere.

Quid te excusabis, qui non pari amore bonorum omnium

largi

ius; tym
spraw
gdy to
st/ale to
Et ad em
czynic y
dy wied
we in sy
fto mia
wsćiog
temu on
czyłá:
práwle
wánu
wał /
ny/kted
dce od
onow y
ius; prá
wio sy
odzial/
fto/ cze
był bár
is wiel
Sli
nim nie
gnusny
czmfn.
ciwfo
v siebt
tem do
zá nte
fofi sie

tuż z tym światem pożegna. Abowiem człowiek dobry y
sprawiedliwy y czystość miłujący / nie tylko w ten czas /
gdy to wpadłowi podległe / to jest / śmiertelne ciała no-
si / ale też y po śmierci / światem sie pożegna wшы / przy-
kładem cnót swych wielki pożytek czyni tym / którzy toż
czynić y tegoż sie sposobu życia trzymać chcą. A żeby każ-
dy wiedział y rozumiał iako wielce przykłady y cnosti
we inšych ludzi postępki ku dobremu życiu służy / gdy y
kto miał być do tego przywiedziony / aby gorliwie po-
wściągliwości y czystości nąśladował / przyniemy
jemu on zacny y godny pamięć wczynek Jozefa Jzrael-
czyka : Który będąc nadobnym młodziemiaszkim / gdy
práwie w nim kwitnęły cnory / dziwney stałości w zácho-
waniu swey czystości vził. A tożby sie temu nie zadziwo-
wał / że ten w nieślátecznym iestże wieku / stánowio-
ny / kiedy nabárzicy pożodliwości zápalác się zwykły / be-
dąc od żony Putyfarowej / Który był w Egypcie Sára-
onowym kucharzem / do nieczystości przymuśány / y
tuż práwie ná wypełnieniu nierządu wchwycony / zosta-
wiony w rękách tey swoy płaścizny / Ktorem sie był przy-
odział / nági v šedl. Nowe to jest w prawdzie dziwowi-
sto / czemu by sie wшыtkie wieli dziwować nály : wpadł
był báránek między pázury lwice / á przeci. zachowá iest.
Is wielka miłość przeciwko Bogu, rodzi miłość ku bliźniemu.

Służył Jákob zá Ráchelę siedm lat. á bylo to przed
nim nie wiele / dla tego / iż się miłował. Słuchajże tego
głusny Krześcijańnic / á przeciwko Bogu niewdzi-
czniku. On sprawiedliwy / aby dzieweczki dostał / prze-
ciwko Ktorey był zápalony miłością / postanowił to był
v siebie / aby wшыtkie niedze / Ktore zá pásterstkim żywo-
tem idą / znosił : legác pod sánym niebem / głod cierpieć /
zá nie sobie poczytác dziže / wiatry / mrozy / śniegi. Já-
koś sie wymowiš / Który nie toż miłością one to / Który

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

largitorem Deum prosequeris? Qui nihil requirit à te aliud, quàm ut ipsum diligas ex toto corde. Quod si feceris, nec fratrem tuum despicias, memor verbi illius dominici: Qui fecerit aliquid uni horum minimorum, mihi fecit. Effundes magis liberali mente indigenti facultates tuas, quasi deponens eas in manus domini I E S V. Qui quod semel accepit, non solum reddit, sed multiplicatum nobis & auctum largitur.

Optimam esse eleemosynam, cui alias virtutes ad junxeris.

Vu tibi prodesse, quum ex substantia tua facis eleemosynam? Reprimenda omnes carnis affectiones, eliminanda sunt tibi ex animo illicite concupiscentia, mala cogitatio, ira, invidia: in quorum locum succedant virtutes.

A multis peccari per iram, per libidinem, quia nesciant fines bonorum ac malorum.

Deus corpori humano varios dedit sensus ad vitam usum necessarios: ita & animo varii sunt attributi affectus, quæ constaret vite ratio. Libido gignenda gratia prolis data est. Ad cohibenda delicta est ira datus affectus. Verum (proh dolor) quàm multos videas, qui fines bonorum ac malorum ignorantes, libidine utuntur ad opprimendas virgines, ad nefandos contus? Ira utuntur, ut noceant iis quos odio habent. Hinc ad maxima quotidie facinora procurritur. hinc certamina inter homines pugna, contentionesq; nascuntur.

Multorum mores ac vitam cum ætate mutari.

Multos ætatis progressu respicere videmus quotidie: ut ex peccatoribus justis, ex malis bonis, ex improbis continentibus fiant. Vidi multos in adolescentia scortato-

wszystkich dobrze wzięła / miłujeś Bogą: Który nie innego
nie chce po tobie / iedno żebyś go miłował z całego serca:
Co gdy uczyniś / sin twym bratrem pogardziś / pamięta
iżc na one słowa Pańskie: Ktoby uczynił iednemu z tych
namniejszych / mnie uczynił. Wydaś rychley / i szedro
bliwego serca twego w bogiemu miłerności twoie / i
Kobyś ie ku schowaniu dał w ręce pánka Jezusowe. Który
co raz wzięł / nie tylko wróca / ale też pomnożenie dárnie
iż iálmuzná jest dobra, inſe cnoty do niey przytaizywyſy.

A chceś abyć co pomogło / gdy z tego co máś / dawasz
iálmuzná? Wszystkie cielesne affecty potrzebá powścią
gáć / á niepozwołone poządliwoſci z serca przez wyrzu
ć / zlá myſl / gniew / zazdroſć : ná ktorých mięſce mie
chay cnoty náſtepuia.

Iż wiele ich grzeſzy przez gniew, y zlá poządliwoſć, dla tego,
iż nie wiedza, co zá koniec dobrych y złych rzeczy.

Dał Bog ciálu czlowieczemu rozmaite zmyſly / Ktore
ſą potrzebne temu żywotowi: ták y wmyſłowi rozmaite
dáneſą affecty / z ktorých byſiny mieli ſpoſob ná ſego ży
cia. Poządliwoſć dána jest dla rodzenia dziatek: gniew
záſie / abyſiny złoſci hánowáli. Lecz (ſch nieſteryſ) wie
le tych widzimy / Ktorzy nie wiedza co zá koniec rzeczy
dobrych y złych / poządliwoſci wzywáią / aby gwałt czy
nili pánnom / y do nierządneho zeſcia: Gniewu wzywá
ią / aby tym ſłodzi / Ktore mienawidza. Dla tego ná
kázdy dzień wielkich ſie złoſci dopuſzczáią: zlá kłopoty
miedzy ludźmi / bitwy / y ſwary rodzą ſie.

Iż láta częſto kroc obyczáie y żywot odmieniá.

Widzimy to ná kázdy dzień / iż ſie ich wiele vpamięty
wa / á to zá poſtąpieniem w latach: z grzeſznikow sprá
wiedliwi / ſezłych dobrzy / y niecnotliwych / Kromnemí ſie
ſstawáią. Widzialem ich wiele / Ktorzy w ſwoich mi
ce

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

res, aleatores, (nolo dicere peiora) qui tamen postea laudabiles extiterunt.

Deum nulla re alia quàm morum emendatione placari.

Numen sceleribus nostris iratum, placat morum emendatio, non thura, non hostia, non pretiosa munera, quæ omnia corruptioni subiacere videmus. Facere vis mortalem Dei iram? Male facere desinito. Deus ideo in presenti vita quæ malè facimus, non punit, ut respiscendi facultatem habeamus.

Deum amandum & metendum esse.

Amemus Deum ut patrem, vereamur ut Dominum: honorem exhibeamus ut beneficio, metuamus ut severum. Pii esse non possumus, si animarum parentem Deum non diligimus. Nec sine periculo contemnitur, cui rerum conditori ac domino in omnes homines vera est ac æterna potestas. Pater est, ut qui ortum nobis ad lucem, qua fruimur, subministraverit. Deus est, cujus benignitas nihil non suppetat usibus nostris. Hic solus alit, sustentat solus. Hujus esse domum in qua habitamus, hujus non esse familiam, negare non possumus.

Nihil esse fidem sine operibus.

Ex Chrysostomo.

Doctus es, vitam negligis. Quid tibi doctrina prodest? Rursus vitæ curam geris, in fide claudicas. Ne ita quidem servari potes. Qui audit, idemq; facit, hunc prudenti viro assimilabimus.

Fratrum curam habendam esse, ex eodem.

Cujusque officium est, proximum errantem à peccato

ad

8000 164000 2000

Dych leciech byli mierzadkami/ Kosterkami/ Ze co gor-
szego nie rzekę/ Ktorzy potym chwały godni byli.

Iż Bog, żadna inſza rzecz a jedno polepſzeniem obyćzaiów,
nie może być ubtągany.

Polepſzenie poſtepków naſzych/ & nie kądziela/ nie o-
ſiary/ nie dary koſtowne/ Ktore wſytkie rzeczy kázięſa
podległe/ blaga Boga/ ná grzechy náſze rozgniewáne
go. A chceſz tego dokaźać/ áby gniew Boży był ſmier-
telny? Przeſtań ſie czynić. Nie karze Bog złoſci naſzych
w terázniejszy wywoćie/ ábyſmy ſie mogli vpámietać.

Iż potrzeba Boga miłowác y onego ſie bać.

Milujemy Boga/ iáko Oycá; boimy ſie/ iáko Páná;
cześć mu wyrzodzamy/ iáko dobrodziejowi: lekámy ſie
iáko przed ſrogim. Jeſli Boga/ Ktory ieſt duſz naſzych
ſtworzyćcielem/ nie milujemy / pobożni być nie możemy.
Nz wielkim niebeſpieczeńſtwe m lećce tego powaźaia/
Ktory iáko rzeczy wſytkich ſtworzyćciel y Pan/ prawdzi-
wa y wieczna moc ma nád wſytkimi ludźmi. Jeſt Oys-
cem/ ábowtem nas wywiodł ná ſwiátłość/ Ktorey uzy-
wamy. Jeſt Bogiem/ Ktorego dobroćliwość potrzebam
naſzym wſytkiego nam wdziała. Ten nas ſam żywi/ ſam
chowa. Nie możemy te° zaprzec/ áby dom ten/ w Ktorym
mieſzkamy/ nie był tego: ani teź zaprzec możemy/ ábyſmy
my tego czeładk° być nie mieli.

Iż wiára nic nie ieſt bez uczynków. Z Chryſoſtomá.

Wczony ieſteſ / ſtáránie ſwe o ten żywot porzućieſ.
Coż ci po náuce? Nuż záſie/ maſo ten żywot piecz° / &
náchrámmieſ w wterze. Ani táł zachowany być możeſ.
Ato ſucha á czyni / tego podobnym wczymmy cłowic-
kowi mgdremu.

Iż ſiz o brácia ſtárác mamy. z tegoſ.

Tá ieſt káźdego z nas powinnoſć: bliźniego błádz°

ad virtutem velut manu ducere. Deus ipse hac causa nostram carnem indutus, mundum ingressus est. Multa tulit, fecitq; puer, sudavit & alsit, mortem denique suscepit: ut humanum genus peccati obnoxium redimeret. Cujus nos exemplo adesse proximo debemus, agnoscetes hunc ut membrum nostrum. An non queso ex diaboli faucibus eripitur frater, qui sana cujusquam doctrina in viam virtutis reducitur, & facit recta? Qui dives, ipse pecuniam suppeditat indigenti, largiter erogat in pauperes? majus tamen est illius opus, qui monendo assidue, docendoq; segnes ac virius ditos, in viam rectam inducit.

Qualis uxor quarendae.

Quo tempore olim sitis habendi, & avaritia nondum sic invaluerat, sicui honeste nato adolescenti uxor querebatur, non de multa substantia, divitiis, agri jugeribus, forma elegantia questio erat, sed quam esset proba & morata puella, qua adolescenti nuberet ejusmodi. Et nunc hoc tantum queritur: Quam dives, quam expectet hereditatem: juxta illud Satyrici: Protinus ad censum, de moribus ultima fiet questio. Imo plerunque nulla questio. Placet superba, placet improba, si dives est. si pecuniam habes, si multa possidet agri jugera.

Cur mortis diem nobis incertum esse
Deus voluerit.

Hominem ideo Deus fati diem sui ignorare & nescire voluit, ut assiduo virtutum studio & vigilantia prepararetur. Dicit ille: Vigilate, quia nescitis diem, neque ho-

ce^ood grzechu do cnoty iakoby za rękę prowadził. Sam Bog dla tej samej przyczyny/wziąwszy na sie ciężko na sie przyszedł na świat/ wiele cierpiał y czynił / dziećciem będąc/ pocł sie y niewczasy wielkie podeymował/ a naostaték śmierć podstał: aby ludzki rodzaj grzechom podány wykupil/ktorego przykładem y my mamy bliźniego ratować/ mając go za członek nasz własny. A zaś prośbę/brat zpaśczał siatcuściey nie bywa wyrwany / ktory za zdrową nauką drugiego do cnoty bywa przywieziony/ y czyni to co jest dobrego? Bogaty do dawa pieniędzy potrzebnemu / hojnie vbogim wdziela/ aleć wietrzy jest czyniel tego / ktory vstawicznie napominając y naucejąc leniwe y złe ludzi na prośbę droge przywodzi.

Zona iaka ma być szukana.

Pośł sie tesze na on czas prągnienie bogactw y iakomstwo nie zamogło / gdy wczuwemu młodzieńcowi żony szukano / nie o wielkie imienie / bogactwa / role / albo też vrodu pytaño / ale coby za cnotę y obyczaje dzieć wietrza miała. Teraz oto sie tylko pytaño/bárzoli bogacta / co sie za puścizny spodziewa/wedle onego co in Satyris napisano.

Wnet sie na roczne pyta do chodowzebranie:

Ná obyczaje będzie ostatnie pytanie.

Nowšem cze stołkroć ani sie na te pytaño. Już siatám podoba / pyśna/niecnotliwa/by tedno bogata była/pieniędze miała/y wiele státań roli pośiádła.

Czemu chciał Pan Bog, abyśmy o dniu śmierci nie pewnego nie wiedzieli.

Dla tego chciał pan Bog/aby człowiek o dniu śmierci nie niewiedział/aby sie przy vstawicznym cnot pilnowaniu y czułości wprzod gotował do tego. Mowi on: Czuyćte/ bo niewiecie odniu ani godzinie. ale ludzie zgo

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

ram. Atqui homines omnino diversum agunt. Iussit ille vigilare, & dormiunt nihil agentes boni. Dormiunt igitur in virtutibus, vigilant in vitiiis. Quod genus hoc hominum? Quam multos passim videas in mali nimium strenuos, in bono segnes? Moriuntur, abeunt, decedunt quotidie multi tam juvenes, quam senes, neque parcitur ulli: tamen nec sic quidem ad virtutis studium adducimur, neque nos ita paramus, ut despectu presentibus, futura desideremus.

Puerorum curam habendam esse.

Parentes, filios vestros continentiam docete. Male enim agendi consuetudo, ubi temporis progressu vires caperit ac invaluerit, nulla vincitur admonitione. Tum quasi in captivitate abducta juvenescit, quocumque malignus vocaret spiritus, it: hunc nihil nisi perniciosum imperantem sequitur, huic pareat, presentium tantum voluptatis respectum habens, de futuris cruciatibus nihil cogitans. Manus igitur prabet pueris vestris, alioqui pro peccatis & sceleribus eorum ipsi poenas luituri. Venientibus semper malis occurrere est optimum. Sed medicina paratur, Quum mala per longas invaluere moras. Qui liberos habetis, curate ut honeste educantur. Praeceptores quoque & qui alii pueros domi alunt, curam eorum agant, lucrum maximum esse putantes, utilitatem & salutem proximi: doceant eos quae ad bene vivendum pertinent. Peccata tum effugere doceant, ad virtutem capeffendam hortentur.

Filiis thesaurizare periculosum esse.

Dives avare, ut quam plurimum relinquas, perpetuo congeris. Agros emis, edificas, diruis, muras quadrata

rotundis.

Nauka dla człowieka Krześcijańskiego.

Ia coś inzego czynią: on kazał czuć/ a oni spią/ dobrego nie nie czyniąc. Spią tedy w cnotach/ czują w złościach. Coż to są ludzie? Tak wielubys wśródzie baczyc mogli/ ktorzy do złości bázro są ochotni/ do dobrego lenwi.

Co dzień wiele ich tak z młodych ludzi/ takoy z starych vmiera/ wchodzi/ wstepuje/ żadnemu sie nie folgute: przed sie ani przez to do ćwiczenia sie w cnotach przywte dzieńi bywamy/ ani sie na to gotujemy/ abyśmy wzgar dźwyszy potoczne rzeczy/ przyszłych pragneli.

Iz sie o dzieci starac potrzeba.

Rodzicowie/ weźcie syny swe powściegłwością. Aboz wiem zlych uczynkow zwyczaj/ gdy za postępkem czasu moc weźmie/ potym żadnym napominaniem nie bywa zwyciężony. Już tam młodzi/ takoby w niewola poimaa na/ idzie/ gdziekolwiek ia zly duch powola: tego/ ktorzy nie inzego/ iedno rzeczy škodliwe roztazuje/ nalsladuje: tego slucha/ mągoc tylko wzglad na terażnieysze rozkoszy/ nie myślac nic o przyszłych vtrapieniach. Podawcie tedy ruce dźiatkom waszym/ bo inaczey dla grzechow y złości ich sami karani bedźciecie. Nádchodzycemu niezszczęściu zawnse dobrze zabiegac/ bo

Już nie wczas do Doktorá po lekárstvá drogic/

Gdy nád chorým bolesci gorę wzięly frogie.

Ktorzy dźiatki macie/ staraycie sie/ aby wczciwie wychowane byly. Naucezycielowie takze/ y inšy/ ktorzy do má dźiatki chowaią/ nechay ich pilniac, rozumiec/ ze pożyteć y zbawienie bliźniego jest najwtejszym zyskiem. Niechay ich tego vczę co do žyćta dobrego nalezy. Niechay tezy y tego naucezaią/ takoy przed grzechami wćiećac/ a zeby sie chwytali cnoty/ napominaią.

Iz škarcic dzieciom jest rzecz niebezpieczna.

Bogaczu takomy/ zbierasz vstáwicznie/ abys co na wiecey zostawil. Kole stupnieš/ budnieš/ rozwalasz/ odo

rotundus. Vtque hæc diutius facias, ab aliis rapis, alios fraudibus circumvenis, aliud negotium facessis. Et si quis roget, cur hæc facias, cur querenda pecunia post omnia ponas: filios proterexis. O cecitatem: O insaniam: Non vides, non sentis per has liberis tuis divitias, malè vivendi materiam & occasionem relinquere? Si per se ipsam hæc ætas ad libidinem, ad luxum, cæteraquæ vitia proclivis est, quantum magis accedente jam rerum omnium affluentia ad malum procurrit? Nunquamné vidisti ignem, simul ac fomitem invenerit, flammis exurgere validioribus? Ita & juvenilis totus accenditur ad peccandum animus, per irritamenta malorum, divitias.

Qui pauperes DEO, qui divites.

Si illud non agitas, si non huc contendis, ut justitiam habeas: pauper es, etiamsi millia frumenti tua riverit area centum. Deo solus dives, qui virtute præditus est. Huic vides esse egregius? bonitatem & innocentiam præsta. Vides esse clarissimus? opera misericordie largiter facito. Vides esse perfectissimus esse? omnes virtutum gradus impleas oportet: hoc est, ut malis operibus, malis verbis, rerum denique malarum cogitatione abstineas.

Quis homo verè sanus.

Si oculis, capiti, pedibus, lateri, reliquæ omnibus membris bene est, vulgus te sanum judicat. Philosophus nihil minus, si ira exasperaris, superbia tumidus inflaris, libidini servus, cupiditatibus inardescis, avaritia prosterneris. Ita sanum te dixerit ille, si non attollas ad alienam felicitatem oculos. Invidus alterius rebus macre-

mieńsz raz táf raz dwał. Ażebyś to tym dłużey czyni/
 mszym wydziełsz / one zdráda podchodźsz / y trudności
 zádawasz. A gdy sie kto pyta / czemu to czynisz / czemu
 zbieranie pieniędzy náde wszystko przekłádasz: synami
 się zámawiasz. O ślepoto! o głupstwo! Ubo nie widisz/
 ani czuiesz / że sie przez táfowe bogáctwa dzieciom twoo-
 im do złego życia wśeláká przyczyná dáć? Jesli te látá
 same przez sie do zley poźgdliwosci / do zbytku / y do in-
 szych zlosci są przychylne: táfó dáleko wiecey zá przystá-
 pieniem wśytkich rzeczy dostátkow / pobiezą do złego?
 A zaś tego nie widział / że ogień / skoro zagiew naydzie /
 w gwałtowny sie rozmaia płomień? Táf y myśl mło-
 dego człowieka / cáła do grzechu zápolona bywa / przez
 pobudki do złych rzeczy y bogáctwa.

Ktorzy są ubodzy w Bogu, á ktorzy bogáci.

Jesli sie o to wstáwicznie nie stáraś / ani do tego zá-
 mierasz / ábyś miał sprawiedliwosc: iestes vbogi / cho-
 ciabyś sto tysięcy kop zboża w stodole zmócił. Ten sam
 tyłko w Bogu iest bogáty / ktory ma cnota. Achcesz przed
 nim być dobrym y wybornym? Dobroc y niewinność
 pokazuy. Chcesz być nazacnieyszym? Czyn hojnie uczyn-
 ki miłosierdzia. Chcesz być prawie doskonałym: potrze-
 bá ábyś wśytkie stopnie cnoty wypelnil: to iest / ábyś sie
 od złych uczynkow / złych słow y od myślenia złych rzeczy
 powściągał.

Kto prawdziwie zdrowy.

Człowiek pospolity ma cie zá zdrowe / gdy oczy / głowa /
 nogi / boli / y inśe wśytki człóki masz zdrowe: Nietoć po-
 wie filozof / iesli sie poruśszá w gniewie / y hárdzie sie ná-
 dymasz / nieczystosci sluzysz / poźgdliwosciá palasz / od lá-
 komstwa iestes zwycięzony. Aleby ci táf zá zdrowe / ośo-
 dzil / gdybyś ná cudze szczęście oczu twych nie podnosił.
 Kto dla cudzego szczęścia pelen iest zá zdróscí:
 W táfim ten przeklety grzech suszy biedne kósci.

scit opinis. Si divitias non admireris, alienam uxorem sanctè videas, nihil omnino appetas, non concupiscas alienum, non fastidias quenquam. Humilem te, misericordem, beneficum, mitem, humanum exhibeto, pax in animo tuo perpetua versetur. Qui sic vitam hanc traducit, Philosopho sanus, justus, perfectus est ille.

Opera misericordiæ.

Verè misericors est, qui ab hoste captos redemit, ægros, pauperes visitat, sovet inopes, pauperes si obierint, insepultos jacere non patitur. A potentiori oppressos eruit, recto indigentibus domum aperit, hospitio excipit, pupillos defendit, & viduas. Hæc opera qui fecerit, verum & acceptum immolaverit Deo sacrificium.

Pœnitentiæ auxilium.

Conserva domum tuam immaculatam, omni labe peccatis evacua, ut templum & hospitium Dei esse possit: quod nec auri, nec ebori nitore, sed fidei & castitatis fulgore illustratur. Sed audio quid dicas: Difficile hoc esse homini, nec humane pati conditionem naturæ, ut quinquam sine macula vivat. Hoc igitur suadeo utendum esse remedio, ut ad pœnitentiam confugas, quæ non minimum & postremum occupat inter virtutes locum. Est enim hæc sui correctio, ut cum fortè aut re aut verbo lapsus fueris, statim respicias, & te deliquisse fatearis, oresquæ à Deo veniam, qui pro ineffabili sua misericordia non negabit, nisi tu in errore perseveraveris. Magnum est pœnitentiæ auxilium, magnum solatium. Hæc vulnera, hæc peccata nostra sanat: hanc spem, hanc portum salutis habemus.

aby w oczach twoich bogactwa dziwne były: gdybyś też na cudzą żonę wstydliwie patrzał/ nie pragnął też ani pożądał nic cudzego / zadnym się nawet nie brzydził. Bądź pokorny/ miłoścerny/ dobrotliwy/ cichy y ludzki/ niech w sercu twoim wystawicznie pokoy mieszka. A to także iywot swoy prowadź/ ten filozofowi jest zdrowy/ spras/ wiedliwy y doskonały.

Wczynki miłośierne.

Prawdziwie ten miłoścerny jest / ktory wieźnie z ręk nieprzyjacielskich wykupuje / chore y vbogic nawiedzaj/ niedostateczne chowa/ nie dopuszcza aby vbogi po śmieci nie miał być pogrzebiony. Wybawia więźnione od cślowieka możnego/ dom otwiera tym/ ktorzy tego potrzebują/ gościę przyjmie/ sieroty y wdowy broni. Kto by to czynił/ ofiaręby Bogu prawdziwą y wdzięczną ofiarował.

Pomoc pokuty.

Zachowaj dom twoy niepokalany/ wyprośń serce twoje od wszytkiey zmaży / aby mógł być Kościołem y gospodą Bożą: ktora się oświeca nie tśśnością/ od zlorząd/ bo skontowej Kości pochodzącej/ ale tśśnością wiary y czystości. Ale słysze co rzeczesz na to: Trudnaś to na cślowieka / ani tego przyrodzenie ludzkie zmieść może / aby kto był bez zmaży. Rádze tedy/ abyś tego wywal leżarów/ abyś się do pokuty wciął/ ktora ma nie mnieysze ani poslednieysze miejsce między cnotami. Abowiem to jest śmego śiebte polepszenie / takó gdybyś się snadź w rzeczy albo w słowie potknął/ zaraz się wpańietaj/ a wyznay żeś zgrzeszył/ pros Bogá o tśśne/ ktorać z niewymownego swego miłośierdzia okaze / chybąbyś sam trwał w bledzie. Wielka jest pomoc pokuty/ wielka poćtecha tśśnany/ tśś grzechy nasze leczy: tśś nádzietę y zá port zbá wienia nášego mamy.

Vbi pietas.

In ejus pectore pietas habitat, qui bella nescit, qui cum proximo concordiam omni studio servat, qui amicus est, etiam inimicis, qui omnes homines tanquam fratres diligit, qui cohibere scit iram, omnemq; animi furorem tranquilla moderatione lenire.

Omnia quæ improbè sunt, ab his tribus oriri affectibus: ira, cupiditate, libidine.

Cohibenda ira, compescenda cupiditas, refrenanda libido. Ita enim vitium fugerit. Nam omnia serè que injustè atque improbè facimus, ab his tribus fluunt, & proficiuntur affectibus.

Omnes hominum contentiones sopiantur, impetus ira si retundatur. Neminem insidiari, neminem proficere ad nocendum videbitur.

Cupiditatem si compescere studuerimus, nemo terra, marisq; grassator metuendus erit, nulli educentur exercitus, ut rapiant & vastent aliena.

Libidinem si quis studeat comprimere, & juvenes & senes, & viri, & femina, prophani & initiati, suam retinebunt sanctitatem. Huc agi nemo poterit, ut quidquam pudendum aut patiatum aut agat.

Sepulturam non valde curandam esse.

Qui non eos vehementer damnet, qui patrimonia in res supervacuas prodigentes, marmorea sibi statuunt sepulchra? Mihi certè videntur isti bona sua in terram se-

pelire.

Gdzie szukać pobożności.

W tegoż sercu mieszka pobożność / Który o bitwie nie
nie myśli / Który zgodę z bliźnim swym ze wszelką pilno-
ścią zachowuje / Który też nieprzyjacielom jest przyja-
cielnym / Wszytkie ludzi tak bracie miłuje / Wnie gniew po-
hąmować / y spoy balony wymyśli wślad ich powścią-
gliwością.

Is wszytkie rzeczy, którekolwiek się źle dzieją, od tych trzech
affectow początek swoy biora: do gniewu, pośadliwości,
nieczystości.

Gniew ma być pohąmowany / pośadliwość sáwścią-
gtona / nieczystość ná wodzy trzymána. Abowiem tak
wiele są przed grzechem: gdy cokolwiek niesprawie-
dliwego ábo złego czynimy / od tych trzech niemal pocho-
dzi affectow.

Gdyby nátarczywość gniewu była teploná / wszytkie
by ludzkie spory były uspokojone. Obaczyłbyś / że mił-
drugiemu nie jest ná zdrádzite / y że mił cudzey škody
nie szuka.

Nuż gdybyśmy chcieli żądze powściągać / nie trzeba-
by się bać / tak ná ziemi tak y ná morzu / zboycow / za-
dnychby woysk nie wywodzili / áby cudze dobra brać y
pustošyli.

Ktoby się też chciał od nieczystości hąmować / y mło-
dzi ludzie y stárzy / y meżowie / y białogłowy / świeccy y
duchowni zachowaliby swoje swiętobliwość. Do tego
żaden nie będzie mógł być przywiedziony / áby co czynić
miał ábo cierpieć / coby stomotnego było.

Is sie o pogrzeb nązbyt stárac nie mamy.

Ktoby tych bázno nie ganił / Który sobte marmuro-
we groby wystawia / rozptošywszy ná rzeczy niepo-
rzebne oyczyte dobra? Wnie się wprawdzie widzi / że

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

pelire. Neque opera ejusmodi memoriam aliquam aut aeternitatem nominis, que fortasse quaritur, conferunt.

Nam aut unus dissipare motus terra, aut fortuitum hac potest consumere incendium, aut hostilis aliquis impetus diruere. At si nihil horum eveniat, certè conficiet & consumet vetustas. Merito igitur qui eos reprehenderit, quibus sunt talia cura.

Ne dicas miserum, qui in terra aliena, in solitudine, in loco obscuro, addam, neque in lecto decesserit, sed qui in peccatù mortuus est.

Ridicula sunt & illa, morienti neque cognatus, neque affinis, neque amicus adsuit: Tum omni sepulture ac funeris honore carnis. Nihil hinc ille damni accepit. Multorum quoque Prophetarum & Apostolorum sepulchra in terris ignorantur.

Dole, ingemisc, lachryma, si nondum lotus ab iniquitate sua decesserit amicus: est enim mors peccatorum pessima: gaude si purus ab omni crimine & mundus, mundum reliqueris.

Nam pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus. Transeunt enim in vitam meliorem, ubi suorum accipiunt præmia laborum.

Sacerdotum opes ad quem usum reli-
ctæ.

Cardinales, Episcopi, Abbates, agros hodie, villas, vicos, urbes quoque possidentes, relicta hac sibi existiment, non ut serviant voluptatibus, sed miserorum necessitati subveni-
ant.

Hoc in genere multum probandi sunt, qui pecunia & o-

pibus

ci dobrą swote w ziemi zagrzebano. A nie uczyni iako
we pamiątce służy / albo wieczney sławie / ktorey podobno
służyć.

Bo tedno trzęsienie ziemi może to rozrucić / albo też
przygodny ogień winowecz obrocić / albo nawet przez
gwałt nieprzyjacieli może być zwałone. A jeśli by z
tych rzeczy nic nie przypadło / sama dawność to zmieszcy.
Słuchajcieby tedy ci byli straszeni / ktorzy o takowem
czy pieczę mają.

Nie ten jest niedźmi / ktory albo w cudzey ziemi / albo w
puszczy / albo na miejscu nieznanym / przydam lepsze
do tego / albo nie na toż z tego świata zszedł / ale ktory
w grzechach umarł.

Śmieśna to / co drudzy mówią / że przy umierającym
nie był / ani powini / ani świágiec / ani przyjaciel. Do
tego / że pogrzeb / i takoby się godziło / zgoła nie jest odprá
wiony. Dla tychci rzeczy on ni wczym nie szkodzi. W
grobiech też / w ktorych wiele ciał prorockich y Apostol
skich leży / na świecie niewiemy.

Ale ty żaluy / wzdychay / płacz / jeśli twoy przyjaciel u
marł / nie będąc od nieprawości swoicy omyty: bowiem
śmierć grzesznikow jest nagorśca : weseł się / jeśli / będąc
oczyszczony od grzechow / świat opuścił.

Abowiem przed oblicznością Pańską / śmierć święta
tychiego jest droga.

Gdyz przechodzisz do lepszego żywota / gdzie też y prac
swoich bierz zapłatę.

Księżę młietności na ktora potrzeba zostawione.

Niechay wiedzą Kárdynałowie / Biskupi / Opátowie /
ktory dziś mają / wsi / folwarki posiadli / że im to w
sytu dla tego zostawiono / nie aby służyli kosztom / ale
aby w potrzebie ludzi w bogie / niednie ratowali.

Tu mają być wielce pochwałeni / ktorzy przez pienię

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

pibus suis, adolescentes, quorum res domi angustior, & in quibus vis ingenii & indoles aliqua ad virtutem pralucet, bonis artibus instituendos curant: vel illud exercitum liberalitatis genus, ut inopes, & omni humana ope deficietas mulieres adjuvent.

Nihil enim Deo acceptius, quàm prohibere ne mulier inopiâ, & cognatorum negligentia coacta, se prostituat.

Equidem nescio quales sint Episcopi & Abbates, qui eos possessionum se dominos, non dispensatores esse putantes, omni posthabita egentiam & bonorum cura ingeniorum, congesta ex agris nemorumq; proventus annuus pecunia, auream, argenteamq; suppellectilem comparant: phaleratas equos, canes venatios, ab extremis etiam terris magno are quassos, & greges domi pessimorum alunt assentatorum.

Si vera loqui permittimur: huius moribus factum est, ut vulgus hoc tempore non solum eos, verum & alios sacris iniuriatos viros odio prosequatur plus quàm Vatiniâno.

Pulcherrimam esse virtutem modestiam, & Deo gratissimam.

Vt antiquorum imitari modestiam patrum? Vide ne extollaris, ne de te sublimia sentias: verum modestia conspicuus cede aliis, & inferior haberi conare: ne huius aduerseris, qui injuriam fecerint. Contumelia affectus ipse, ne sis ferox, etiam si te contemptior ille, qui male fecerit. Mansuetudo & lenitas favorem comprimant.

Huius virtutibus id assequeris, ut ab omni liberatus amaraudine, multa fruaris quiete.

dze y majątności swoje / nie odzierałeś y bogie / ale w
ktorych się dowcip y skłonność ku cnotcie widać / w na-
uści wyzwolone zaprawiłeś: albo też ona szkodliwość
pożądała / aby niewiastki potrzebujące / y ktore żadney
pomocy ludzkiej nie miały / wspomagała.

Nic bo wiem Bogu wdzięczniejszy / i tak nie dopu-
szczać / aby niewiasta dla niedostatków / a niedbałstwa
swych powiniętych / nierząd plodzić miała.

Wprawdzie nie wiem co to są za Biskupi y Opaci /
ktory mniemają / że tak wielkich osiadałości są pány / a
nie sądzą / nie się nie stają o ludzi dowcipne / y bo-
gie / zebrawszy z zboża y z dochodów leśnych pieniądze /
srebrzy złote y srebrne wystawiają: zdobywają się na to
nie piękny strojem / przyozdobione / y psy / ktorymi by
polować / ktorych za wielkie pteniądze choć y w ostatniej
Indyjskiej sukaj / a wielkie trzody nieczotliwych pochleb-
ców przy dworze chowają.

Jeśli się nam prawda mówić dopuszcza / za tymi ich
postępkami to nastąpiło / że pospolity człowiek nie tyle
to one / ale też y inne ludzi poświęcone / w tak wielkiej
nienawiści ma / w której Vatinianus podobno w Rzy-
mian nie był.

Iskromność jest piękna cnota y Bogu przyjemna.

Chcesz onych starych oyców naśladować skromności:
strzeż się abyś się nie wnośił / abyś gornych rzeczy o so-
bie nie dumal: ale też skromny / wstepny drugim / a sta-
ray się / aby cię mieli za niższego / nie przeciw się tym / kto
rzyćby trzywdę czynili. Sam będąc zelżony / nie sroż się /
choćby też nad cię był barńiej wżgardzony / od ktore-
goś skromocem. Niechay skromność a powolne serce
elumnego saleństwo:

Tymi cnotami dostąpiś tego / że będąc od wszelkiej
gorzkości albo gniewu surowego wolny / wielkiego wy-
szep potętu.

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

Qualis oratio nostra, quales joci esse debeant, & convivia.

In omnibus que dicti aut facti, animum oportet habere a perturbationibus liberum, ne libidine aut metu aliquo commoveare, ne quid in sermone cupiditatis, aut pigritia, aut ignavia appareat.

Ludo quoque ac joco sic utere, ut omni abstinetur petulantia, & verborum obscenitas.

Præceptum parendum est, quibus jubemur, ut neque turpibus, neque gaudeamus obscenit. Damnatur & Veneris usus omnis extra conjugium, extra viri & uxoris conjunctionem.

Ut de vitio quoque palati aliquid dicamus, prohibentur & comestiones & intemperata convivia.

Ad misericordiam exhortatio objurgationi commissa.

Plerumque nostrum supervacua & otiosa domi est pecunia. Nulla Evangelicalis lectio, nullus Hieronymus, nullus Augustinus, nullæ tot sanctorum lucubrationes patrum de contemptu rerum hujusmodi scribentium, huc nos possunt adducere ut aliquam hinc portunculam distribuamus fame laboranti, geluque rigescenti proximo. O dura, O saxea pectora: Quibus nos oculis judicem Deum intuebimur: cujus tam neglecti mandatum habuerimus? Non mandat ut abiciamus nostra omnia: frui permittit.

Cumque nostro satius fecerimus usui, tum eorum curram agamus, qui sunt verè pauperes: nulli nostrum misericors Deus in hoc largitus est divitias, ut in arculis & promptuariis ferventur, imo putrescant: sed ut nostram abundantiam, aliorum sublevetur inopia.

Tantum huic nummorum in prandio lautius cenis,

Jaka mowa nasza być ma, co za żarty y biesiady.

Potrzebać / abyś od niepokoiu był wolny na wymyśle / we wszystkich rzeczach / Ktore mówisz albo czynisz / abyś nie był poządliwością taką albo strachem porużony / abyś by sie w mowie taka żądza / albo leniwość / albo gnusność nie pokazała.

W krotowilach a żartach tak się rzodzi / aby do tego nie przystąpiła rozpusta / ani plugawe słowo.

Mamy słuchać nauk / w których się rozkazuje / abyśmy się nie pochylili w sprośnych y plugawych rzeczach. Krom małżeństwa / to jest krom złączenia męża z żoną / wszystkie inne nierządny bywają za rzeczy sprośne poczytane.

A iebyśmy też nieco o złym pokarmow wyżywaniu dośkneli / zakazuje się wszystkie objazstwa / y nie skromne biesiady.

Napominanie do miłosierdzia z srośowaniem złączone.

Wiele z nas w domach swoich chowa zbytnie y prożno lejące pieniądze. A dziwna rzecz / że nas ani ktora Ewangelia / ani Hieronim / ani Augustyn / ani żadne kazanie onych śś. Opcow / Ktorzy o wżgardzie takowych rzeczy pisali / do tego przywieść mogą / abyśmy się od takich czystekże odzielili bliźniemu naszemu / Ktory y głod cierpi / y od mrozu krzepnie. O tak. to są twarde y kamienne serca! Ktoremś oczyma na Boga ónego Sędzięgo patrząc będziemy / Ktorego rozkazania tak pogardzamy: Nie kazeć on / abyśmy wszystko porzucili / ale żywać dopuszczą.

A gdy się sami opatrzymy / strachamy się o ty / Ktorzy są prawdziwie wbożny: żadne z nas Bóg miłosierny na to bogactwo nterdzielił / aby w strzyniach albo w spizarniach były chowane / albo żeby gnie miały: ale aby inszych nie dostatkami naszym dostatkami poratowane być mogły.

Tak wiele przedzy ten wtraca na obradach y wie.

illi in vestibus, alii alia luxu quotidie profunditur.

Frater mendicus interim, qui ob aetatem ingravescentem, aut adversam corporis valetudinem, labore manuum parare sibi victum non potest, vix inquam frater nihil horum a nobis petit, sed tantum ut famem sedet, ut vivas, & non pereat. Nos qui precibus hujus & lachrymis non movemur, non fletemur: quid iudici Deo excusabimur?

Hominum gloriam non esse ambiendam
ex opere bono.

Vix boni quippiam operi aggredi? Vide ne facias ad hominum gratiam, sed ut te laudet oculus ille, qui nunquam dormitat.

Si enim ab hominibus laudari studes, indignum te reddis qui à Domino lauderis. Vtrumque nocet, perniciosum est utrumque in opere bono, si quis humanam spectet gloriam, & sublimia de seipso sentiat.

Quid aliud quaeso, quàm miserabilem hunc & miserum verè dixeris? Hec una perniciosissima affectio deteriorem fecit Publicanum Phariseo.

Quicquid igitur feceris operum bonorum, semper illud Christi ad discipulos in ore habeto: Quando omnia feceris, dicite: Servi inutiles sumus.

Objurgatur avarus.

Quousque ita insani in congerendis opibus?

Quis te furor? quæ te rabies agitat, ut nunquam satieris, habearisq; non secus, quàm ebrii?

Nam ut illi quò plus biberint, quò plus vini ingurgitaverint, hoc fitiant magis: ita nimirum & tu avaritie subiectus tyrannidi, nullum faci cupiendi modum.

Crescit amor nammi, quantum ipsa pecunia creëit.

czyszczach rostkosnych / drugi na śaciech / inpy zaś na mo-
sych sbytkach.

A brat ubogi / Który dla zeszłych lat / ábo z tego zdro-
wia / nie może sobie rełkami żywności szukać / ten mówi
nie prosi nas o takie rzeczy / ále áby tylko głodu nie cier-
piał / áby żył / á nie zginął: my Ktorzysie nie poruśamy te
prośbami y łzami / coż przed Bogie onym sednia rzeczy:

Z dobrych wczynkow nie mamy pragnąć ludzkiej chwaly.

A chcesz do takiego dobrego wczynku przystąpić: Pátrz
ábyś stąd nie szukał ludzkiej pochwały: ále áby cie oko
chwalilo tego / Który nigdy nie spł.

Bo jeśli chcesz ábyś od ludzi był chwalon / zá tego-
dnego sie osodzias / ábyś od Pána miał być chwalon: y to
y owo śłodzi w wczynie dobrym / Ktoby szukał chwaly
ludzkiej / y wyśoko o sobie rozumiał.

Jákoż mi ináczey / proś / názwowiesz takiego / iedno że
jest nędzny á práwcie mizerny? Ten iedyny náskodli-
wy áffekt / onego Sárzysu śá gorśym wczynie nis táwno
grzesniká.

Jeślibys tedy co wczynieł dobrego / micy záwse w wo-
ściech one słowa / Ktore Pan Christus do wczniow swych
powiedzial: Gdy wśyrko wczyniecie / mowcie / Słudzy nie
wzyteczni iestescmy.

Z szukanie takomego człowieka.

Długosť tak bedziesz śáleć zgromadzić bogáct-
wá? Coż cie wzdry zá śaleństwo ná to wiedzie / ábyś ni-
gdy nie byl násycony / y żeby cie zá takiego poczytano /
takó piliántec?

Abowiem ci / im wiecey ptis / im wiecey winá w sie le-
ta / tym barźciey pragnó: tak y ty jadney miáry pragnie-
nia nie masz / Ktorys sie podal pod tyranśtwo tak óstwa.

Tak barzo człowiek nędzny pieniądze milnie /

Jak wiele wórkow ślotá do śárbu gotuje.

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

Quo plus affluit opum, hoc magis apud te invalescit habendi cupiditas.

Quid utilitari hinc accipis rogo, si totum mundum lucreris, anime verò tue detrimentum patiaris? quam interitum avaritia expugnat, excoriat luxuria, confundit iracundia, & aliis multisariam quotidie vexatur affectionibus.

Quid in pœnitentia quærat Deus.

Nihil aliud à nobis peccatoribus requirit Deus, quam ut à peccato quiescamus. Pro præterito rationem non exigit, si nos videat respicientes.

Hic est enim qui quotidie clamat: Nolo mortem peccatoris, sed ut magis convertatur & vivat.

Hic est ille qui dicit: Adhuc te loquente dicam, Ecce adsum. Non sic ipsi sumus nostre avidi salutis, ut ipse qui vult omnes homines salvos fieri. Vnum requirit, ut peccata nostra confiteamur, confessi à malefactis temperemus.

In templo qui mores servandi.

Illud quoque meminerimus, in templo Dei vanum colloquiū, nugū inutilibus, jocū & risu abstinendum esse, maxime quum sacerdos divina peragit officia.

Qui ab iis non abstinens, offendens gravius, quam quos Dominus flagello eiecit de templo: gravissimè verò peccant, qui in domo Dei non aliter quam in prostibulo versantur.

Nolo dicere, que in sacris etiam locis patrare, & admittere audeat hominum improbitas.

Orationem peccatoris infructuosam esse.

Quod plerumque, Deum patrem orantes, non exaudiamur, in causa sunt peccata nostra. Quia iniqui agimus:

& ad

Im się więcej bogactw mnoży / tym więcej w ciebie
zámaga się łakomstwo.

Pytam cie / co byś za pożytek stał odnioś / gdybyś choć
w sztyt świateł zyskał / & słodowałbyś na duszy twojej?
na kłórkę za tym łakomstwo strumnie / & zbytek iakoby
z kłory zdietera / gniew poháńbia / y kłory się na każdy
dzień od rozmaitych áffectow trapi.

Czego Bog szuka w pokucie.

Pan Bog od nas grzeszników nic innego nie chce / ię-
dno ábyśmy grzeszyć przestali. Leczby nie wyciąga za
przeszłe występki / ięśli widzi / że się w pamiętujemy. Ubo
wiem ten na każdy dzień woła : Niechże śmierci grze-
sznego człowieka / ále ráczey áby się náwrócił / & żył.

Ten jest on kłory mówi / ięszcze gdy ty mówić będziesz /
rzekł / oto tu jestem. Nie tak my prágniemy zbawienia
nášego / iakó ten / kłory chce áby w szyscy ludzie byli zá-
chowáni: Jedney rzeczy po nas chce / ábyśmy náše grze-
chy wyználi / & wynawszy íle czynić przestáli.

Co za obyčziaie w kościele máia być zachowane.

Pamiętajmy też na to / ábyśmy w kościele Bozym zá-
niecháli proznych rozmow / plotek niepotrzebnych / zá-
tow y śmiechow / zwłaszcza gdy riądzi powinność swote
w rzeczach Boskich odpráwite.

Kłorzy się od takich rzeczy nie hánują / bárszey o-
brajáią pána Boga / niż oni / kłore pan Christus biczem
wyrzucił z kościoła: & nabárszey éi grzeszą / kłorzy się w
domu Bozym iakó w do^o nterzodu pełnym zachowitę.

Niechże o tym mówić / czego się złość ludzka na świe-
tych mieyscach śmie dopuścić.

Ís modlitwa grzesznego człowieka nie jest pożyteczna.

Ís częstoć modląc się Bogu Oycu / nie bywamy
wysłucháni / przyczyna są grzechy náše. Bo niepráwość

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

Et ad iracundiam, sceleribus nostris, quotidie Dominum provocamus, idcirco inexorabilis est.

Frustra enim oramus, si à vitiis nostris non discedimus: luxuriari, fornicari non desinimus, aut aliud agere, quod divine legi contrarium sit. Deo supplicantes, in corde adversus proximum odii faucibus ardemus. A Deo amari volumus, & homini, quem Deus ad imaginem suam fecit, quem sanguine suo redemit, irascimur.

Omni remittenda offensus est, placandus qui adversum te indignatur. Tunc demum offeres ante altare munus tuum.

Non exaudiet nos Deus, nisi charitatem, quam debemus omni homini, in nobis viderit.

Ab eodem rejicitur & oratio, quæ non eò spectat, ut soli Deo placeamus. Sive enim corporis valetudinem, sive alia vite necessaria petemus, semper in hoc petenda sunt, ut adepti ea, expeditius Domino serviamus.

Malam esse somnolentiam.

Non sit longior somnus, quam natura postulat. Diutius enim dormiendo bene agendi tempus perditur, & promptiores ad vitia reddimur. Bene dictum à quodam:

Plus vigila semper, nec somno deditus esto.

Nam somno dediti, à luxuria libidineq; vix abstinens. Homini vocabulo dignos judicaverit nemo, qui quum horas plures dormiendo perdidissent, experrecti, nondum loti, nondum pexi jentacula poscunt, prandia deinde parari jubent, & priusquam bene hesternam edormierint crapulam, novum ac recensibus se ingurgitant, iterum totam noctem & in sequenti diei meliorem partem somno daturi.

Vigilandum igitur, orandum, studendum, manibus laborandum, ne intremus in tentationem, ne nihil a-

gentes,

Náuka dla człowieka Krześciańskiego.

czynimy / y do gniewu grzechami naszymi ná każddy dzień pobudzamy Boga / przeto też nie vprośony jest.

Prośne są bowiem modlitwy / teśli od złości naszych nie vciekamy: teśli nie przedstawamy żyć rozpustnie / cudzołójc / ábo co takiego czynić / coby było zákonowi bożemu przeciwnego. Bogu się modląc / przeciwko bliźniemu w sercu nienawistcía palamy: Chcemy áby nás Bog miłował / á ná człowieká się gniewamy / Ktorego Bog ná wyobrażenie swote stworzył / y Kwiec swoią wykupił.

Niáś odpuszczáć wšytki vřázy / á blagáć tego / Ktorey się ná čis rozgniewal. A potym oškarowáć moješ dar twoy / przed okarzem.

Nie wyřucha nás pan Bog / tešliby miłocíi wnas nie widzial / Ktorešiny powinni každemu człowiekowi.

Od niegož modlitwá bywa odrzucona / Ktora nie ná to zamierza / ábyšiny się same^o Bogu podobáli. Bo chočbyšiny prošili o zdrowie / ábo inše potreby temužywotowi naležące / ná ten koniec záwše oto prošć mamy / ábyšiny pánu šližyli w lepšey gotowošci / dostawšy ich.

Sen nie ma być dluišy / tedno táko przyrodsenie zámierza. Poniewáž dluižy spiac / čas się vtraca do czynienia rzeczy dobrych / á ochotniejšemi się stawamy do zlošci. Dobrze powiedžiano od Kegoš:

Kochay się bárnicy w czulošci /

A nie miluy ospálošci.

Abowiem či co się wšpániu Kocháta / ledwo się od zbytkow y zley poškodliwošci hámuťo. Zaden tego nie poçyta zá człowieká / Ktorey vtráciwšy w wyspiániu się wiele godzin / oćnowšy się / twaržy nie vmywšy šni głowy ochedożywšy / o šniadánie proši: potym Káže gotowáć obiad / á nim się dobrze z wczorájšego pićcia przešumi / znomy w się šwieže Kuste leie / áby záš cála noc špal / ádo tego dobroç czosťke przyšlego dnia przyložyl / przeto mamy činć / modlić się / pilnowáć / teřkami prá

INSTITUTIO HOMINIS CHRISTIANI.

gentes, ad convivia & comestiones trahamur, ad alia quoque vitia sollicitemur. Nulla re alia facilius, quam labore obruantur libidinis incitamenta.

Qualem cum oporteat esse, qui populo Iesum evangelizat.

Vos qui in Ecclesia Dei ad populum declamatis, operam date, ut præceptis respondeant opera. Qui enim fecerit & docuerit, ñ magnus vocabitur in regno celorum. Vis aliorum delicta efficaciter arguere? fac in te non invenient alii quod redarguant. Humilitatem doces? ipse mitis eslo. Ad patientiam hortaris? ab iracundia recede. Stupra detestaris & adulteria? castitatem serva. Iustitiam doces & in vitia inveheris? nihil improbe ut agas vide. Laudi quoque humana vitanda tibi captatio est, non iactandum ingenium, non variarum rerum ostentanda cognitio: ut in suis prælectionibus facere consueverunt Poëtarum & Oratorum interpretes.

Vitandam esse de tractionem.

De absentibus aut tacendum, aut amicè loquendum & civiliter. Magnam partem similitatum inter homines constat oriri ac nasci ex lingue intemperantia. Bonum nomen simelius est quam divitiæ multæ, gravius peccat qui fama obtrechtat aliorum, quam qui bona diripit, & innoxios exurit opibus. Abominatio hominum detractor. David eos detestatur, quum ait: Detrahentem secretò proximo suo; hunc persequerbar. Si quando in huiusmodi hominem incideris, ne prestes aurem, os avertas. Vbi sycophantiis suis offendi te nugator animadvertent, pudore confusus obmutescet. Ventus aquilo dissipat pluvias: & facies tristi linguam detrahentem.

Nauka dla człowieka Krześciańskiego.

cować/abyśmy w poŕużenie nie wpadli/abyśmy nie nie
czyniac do biesiad y obżarstwa zaciągani/y do inychzlo
ści przymuceni niebyli. Pobudki do zley poządliwości
żadną inşą rzeczą/iedno pracami/bywają zarlumić.

Iaki ma bydz Káznodzieia.

Wy ktorzy w Kościele Bozym do ludu rzecz czynicie
stáraycie sie/aby sie uczynki wasze zgadzaly z nauką. Do
ktoby czynil á uczyl/ten wielkim będzie nazwan w Kro-
lestwie niebieskim. Chcesz inşe z grzechow mocnie stro-
fować: stáray sie/aby inşy w tobie czego nie nálešli/co-
by Karaniu podlegało. Uczysz pokory? badzcie sam po-
korny. Nie zapominaş do cierpliwości odstap od gniewu.
Brydzisz sie cudzołóstwem? badzcie czystym. Uczysz spra-
wiedliwości / á ná złości ostrie káżeş? pátrz/abyś sam
zlego nie uczynil. Potrzebá też/abyś od ludzi nie szukał
chwały/ z dowcipu sie nie chlubil/nie chelpil sie rozmái-
tey wmićtelności. Iako zwykli czynic w przedmowách ci/
ktorzy poety y oratory przetlumaczają ábo wykładają.

Iz sie obmowisz strzedz potrzebá.

O nie przytomnych ludziách ábo mlczec mamy / ábo
rzeczy wdzięczne mowic/ y obczáyne. Wiádomo to/ iz
dla niepohámowania tezyk á wielkie nieprzyjáźni mie-
dzy ludzmi poczotek swoy biorą y práwie się rodzą. Je-
śli dobra sławá lepsza jest/ niż wiele bogactw/ciezcy ten
grzeşy/ ktory sie rzuca ná cudzą sławę/niż ten/ ktory do-
brá sárpa/á niewinne/zmáierności obnaża. Obmowca
jest obrzydliwością ludzką. Brydzi sie nimi prorok Da-
wid gdy mowi: Ktory ná stronie bliźniego obmawial/
tegom przesládowal. Jeslibyś kiedy ná takie^o císlo wie-
ká tráfil/nie sluchay co mowi/odwroc twarz swoia. Gdy
ofuszt obaczy/ze sie tego potwarzą obrai:asz/ záwstydzó-
ny odroc zamilknie. Wiátr pulnocny rozpedza dżdze
á smetna twarz tezyk wşczypliwą.

problema hinc libri Joannes
~~Alonso Almd. Alameda~~

De ~~stallone~~ cina

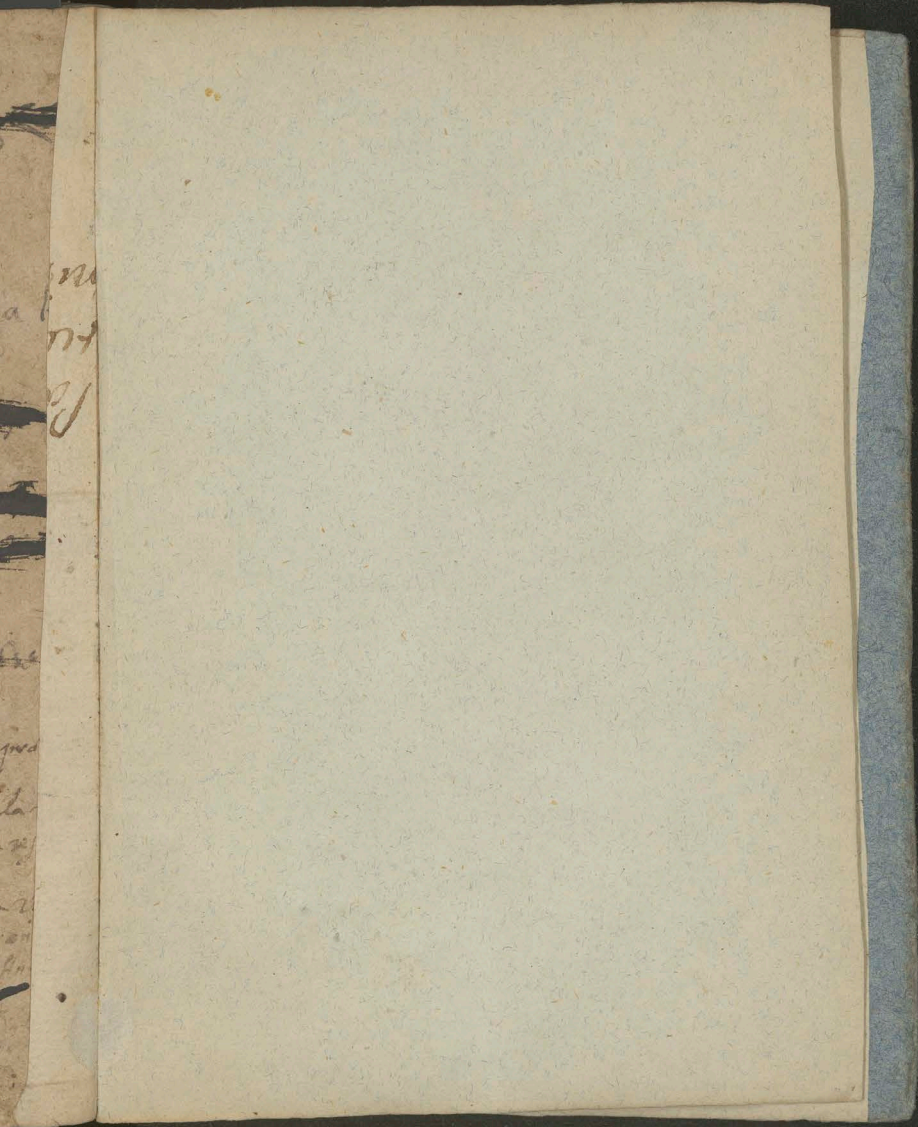
in nati ~~Reverenda~~ scientia
videtur ~~parta~~ labore ~~reant~~

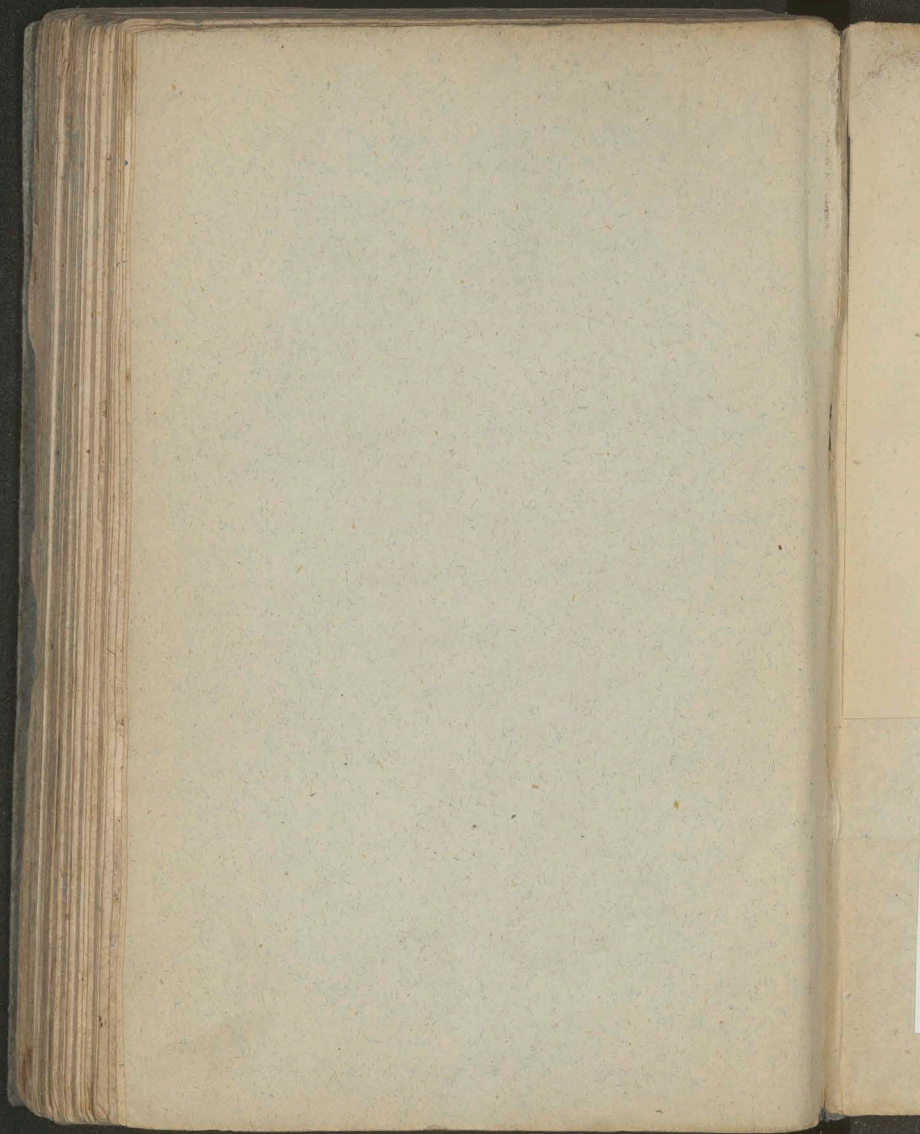

~~scripsit~~
Juni anni 637

~~scripsit~~
1635
~~scripsit~~

autem tale illi adscriptum
suis vultus nocuit ~~scripsit~~
qualis
fatis conti. ~~scripsit~~ autem
Reverendissimo auctore hoc
valiter ~~scripsit~~
fatis conti. ~~scripsit~~ autem
scripsit. ~~scripsit~~ Reverendissimo
scripsit. ~~scripsit~~ ~~scripsit~~
scripsit. ~~scripsit~~ ~~scripsit~~
scripsit. ~~scripsit~~ ~~scripsit~~

Biblioteka Jagiellońska

stdr0026775

